

Hoe populistisch is Leefbaar Rotterdam tijdens de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010?

Masterthesis:
Erasmus Universiteit Rotterdam
Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen

Jurrian van Dijk
Borgesiusstraat 55B-1
3038TD Rotterdam
Studentnummer: 334577

Begeleider: prof.dr.H.J.G.Beunders
Tweede lezer: prof. dr. J.A. Baggerman

Inhoudsopgave

Inleiding	4
1. Het populismedebat	10
1.1 Internationaal populisme	10
1.1.1 Edward Shils	10
1.1.2 Torcuato Di Tella	11
1.1.3 Ghita Ionescu & Ernest Gellner	12
1.1.4 Ernesto Laclau	12
1.1.5 Margaret Canovan	13
1.1.6 Paul Taggart	16
1.2 Westers populisme: Cas Mudde	17
1.3 Nederlands populisme: Koen Vossen	21
2. Lokale lijsten in Nederland	25
2.1 Lokale lijsten: een geschiedenis	25
2.2 Lokale lijsten & lokale politiek	29
2.3 De kloof tussen burger en politiek	33
2.4 Parallellen met de landelijke politiek	37
3. Een politieke revolte in Rotterdam	40
3.1 Opkomst van de Leefbaren	41
3.2 Nationale ambities met lokale succesformule	44
3.3 Pim Fortuyn	46
3.4 Leefbaar Rotterdam	51
3.5 <i>6 maart 2002</i> , Opstand van de kiezers in Rotterdam	55
3.6 Leefbaar Rotterdam in de gemeenteraad	56
4. De gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010 te Rotterdam	62
4.1 Populismekenmerken volgens Koen Vossen	62
4.2 Populistische kenmerken in aanloop naar de campagneperiode	64
4.3 Campagnetijd in Rotterdam (1 ^e helft februari 2010)	68
4.4 Campagnetijd in Rotterdam (2 ^e helft februari 2010)	72
4.5 <i>3 maart 2010</i> in Rotterdam, de uitslag en de nasleep	78
4.6 Populisme en Leefbaar Rotterdam anno 2010	82
4.7 De campagne: een terugblik	83
5. Conclusies	85

Literatuurlijst	88
Bijlagen	94
Bijlage 1 (Aantekening campagnevergadering Leefbaar Rotterdam, 1-2-2010)	95
Bijlage 2 (Verkiezingsdebat studentenvereniging NSR, 2-2-2010)	102
Bijlage 3 (Verkiezingsdebat studentenvereniging NSG, 3-2-2010)	109
Bijlage 4 (Cultuurdebat rondom lancering cultuurwijzer, 8-2-2010)	115
Bijlage 5 (Verkiezingsdebat stichting Promise, 11-2-2010)	123
Bijlage 6 (Lijsttrekkersdebat Kamer van Koophandel, 15-2-2010)	127
Bijlage 7 (Verkiezingsdebat ondernemerssociëteit 'de Delft', 16-2-2010)	137

Inleiding

De laatste jaren is het populisme een populaire term geworden in het Nederlandse publieke debat. In 2008 merkte politicoloog Koen Vossen in een artikel op dat het gebruik van de term in het overgrote deel van de landelijke dagbladen exponentieel is toegenomen sinds de opkomst van politicus Pim Fortuyn in de Nederlandse politiek.¹ Ook vandaag de dag, anno 2010, is de term populisme nog altijd onverminderd populair. Zo wijdde schrijver Gerrit Komrij een substantieel deel van zijn in 2010 verschenen boek ‘Morgen heten we allemaal Ali’ aan het fenomeen. Historicus Maarten van Rossem publiceerde daarnaast ook in 2010 een boek over populisme met de titel ‘Waarom is de burger boos’. Tevens werd er op 23 maart 2010 in Rotterdam een debat georganiseerd door de jongerenredactie van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur met als titel ‘Populair Populisme’. Ondanks deze aanhoudende populariteit van de term is het vaak onduidelijk wat er daadwerkelijk mee bedoeld wordt. Deze onduidelijkheid komt waarschijnlijk voort uit het feit dat tal van zaken in het publieke debat onder de noemer populisme worden geschaard, van het sms-contact tussen ex-premier Balkenende en Jan Smit tot het beleid van de Venezolaanse president Hugo Chávez. Ook Komrij, Van Rossem alsmede de verschillende panelleden van het debat ‘Populair Populisme kennen op uiteenlopende wijze betekenis toe aan het populisme. Wat houdt die veelgebruikte term nu precies in?

In dit onderzoek ga ik betekenis van de term populisme onderzoeken aan de hand van de lokale politieke partij Leefbaar Rotterdam. De partij is de afgelopen tien jaar binnen het publieke debat namelijk veelvuldig als populistisch bestempeld. Een term die in het algemeen zelden wordt vereenzelvigd met gedegen en weloverwogen politiek bestuur. Leefbaar Rotterdam wordt hierdoor nog regelmatig tegemoet getreden als onvolwaardige politieke medespeler. Toch weet de partij zich, sinds haar toetreding tot de gemeenteraad in 2002, uitstekend te handhaven in de Rotterdamse lokale politiek. In de raadsperiode waarin Leefbaar de stad mede bestuurde bewees de partij wel degelijk voor succesvolle bestuurlijke veranderingen te kunnen zorgen, met name ten aanzien van het thema Veiligheid. Daarmee lijkt Leefbaar Rotterdam vandaag de dag een vaste en invloedrijke positie te hebben veroverd in Rotterdamse lokale politiek. Door mijn nieuwsgierigheid naar het populisme leek het mij, met de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010 in het verschiet, daarom interessant te

---

¹ Vossen, Koen, ‘Populisme. De onstuitbare opmars van een vage term’, in: *De Groene Amsterdammer* vol. 132 (30)(2008) 18.

onderzoeken in hoeverre Leefbaar Rotterdam populistische kenmerken vertoont gedurende haar verkiezingscampagne. Hierbij heb ik de theorie wat betreft de populistische kenmerken ontleend aan een artikel van Koen Vossen uit 2009.² Deze onderzoeksopzet heeft geleid tot de volgende hoofdvraag:

- Wat is populisme precies en in hoeverre is Leefbaar Rotterdam populistisch, volgens Koen Vossen's populismedefinitie, tijdens de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010?

Om tot beantwoording van deze hoofdvraag te komen heb ik deze thesis opgedeeld in twee delen. De eerste twee hoofdstukken zullen hierbij een theoretische inleiding vormen op het onderzoek naar het populismegehalte van Leefbaar Rotterdam gedurende hun campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010. Om een duidelijke schets te geven van de opbouw van deze thesis zal ik per hoofdstuk ingaan op de door mij geformuleerde deelvragen ter beantwoording van de hoofdvraag. Tevens zal ik dieper in gaan op de gebruikte onderzoeksmethoden en de bronnen waarop ik deze heb gebaseerd.

Hoofdstuk één is het eerste gedeelte van de theoretische inleiding van deze thesis en zal aan de hand van secundaire literatuur antwoord geven op de vraag wat populisme inhoudt. Dit gebeurt aan de hand van een schets over de wetenschappelijke discussie omtrent de term populisme. De schets is uiteen gezet in drie delen. Allereerst komen enkele toonaangevende sociologen en politicologen aan bod die de internationale wetenschappelijke discussie over populisme de afgelopen zestig jaar mede vorm hebben gegeven. Enkele namen die hierbij de revue passeren zijn Edward Shils, Ernesto Laclau en Margaret Canovan. Het tweede gedeelte van het hoofdstuk zal zich richten op een onderzoek uit 2004 over populisme in Westerse context uitgevoerd door de Nederlandse politicoloog Cas Mudde. In het derde en laatste gedeelte van het eerste hoofdstuk komt tot slot het artikel van Koen Vossen uit 2009 aan bod. De populismedefinitie die Vossen in dit artikel uiteen zet vormt het raamwerk voor het onderzoek naar het populismegehalte van Leefbaar Rotterdam tijdens de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010.

Leefbaar Rotterdam is een lokale politieke partij die geen verbinding heeft met een landelijke politieke organisatie. In die zin is de partij een vreemde eend in de politieke bijt omdat verruit de meeste partijen op lokaal niveau de plaatselijke afdeling vormen van de

---

² Vossen, Koen, 'Hele en halve populistten. Rita Verdonk en Geert Wilders langs de meetlat', in: *Socialisme en Democratie* vol.9 (2009) 19.

grote gevestigde landelijke partijen zoals PvdA, VVD of CDA. In het tweede hoofdstuk van deze thesis, deel twee van de theoretische inleiding op mijn onderzoek, ga ik daarom in op de rol van onafhankelijke lokale partijen in de Nederlandse politiek. Wat is de geschiedenis van dergelijke partijen en welke rol vervullen zij binnen het politiek bestuurlijke systeem in Nederland? Tevens bekijk ik in dit hoofdstuk welke rol populisme speelt ten aanzien van onafhankelijke lokale politieke partijen en welke invloed de landelijke politieke situatie heeft op ontwikkelingen in de lokale politiek. Enkele deelvragen bij dit hoofdstuk zijn:

- Wat is de geschiedenis van lokale partijen en groeperingen in de Nederlandse lokale politiek sinds de Tweede Wereldoorlog?
- Wat zijn de functies en motieven van dergelijke partijen? En bepaalde typen binnen deze groep te onderscheiden.
- Welke rol speelt een gesignaleerde kloof tussen burger en politiek bij dergelijke partijen?
- Zijn er parallellen met de landelijke politieke ontwikkelingen?

In dit tweede hoofdstuk ik vooral gebruik gemaakt van politicologisch en bestuurskundig onderzoek. Met name het onderzoek van bestuurskundige Marcel Boogers dat in 2010 in herziene versie verscheen heeft heldere inzichten geboden.³ Daarnaast heb ik gebruik gemaakt van het onderzoek van politicologen Gerrit Voerman en Paul Lucardie, beiden verbonden aan het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, om de rol van onafhankelijke lokale politieke partijen op juiste wijze in een historisch perspectief te plaatsen. Gegevens over verkiezingsuitslagen en opkomstpercentages hebben daarbij in dit hoofdstuk als statistische onderbouwing gediend. Hoewel ik het tweede hoofdstuk van deze thesis heb aangevuld met de inzichten van enkele overige auteurs moet worden opgemerkt dat er maar ik beperkte mate onderzoek is gedaan naar lokale politiek in Nederland. Aan het slot van het hoofdstuk heb ik dan ook parallellen proberen te schetsen tussen lokale en nationale politieke ontwikkelingen in Nederland.

Hoewel de totstandkoming van Leefbaar Rotterdam een op zichzelf staand geval is lijkt de oprichting van de partij te passen in een bredere beweging van Leefbaar-partijen die vanaf 1994 furore hebben gemaakt in de plaatselijke Nederlandse politiek. Om Leefbaar Rotterdam, de partij waarover dit onderzoek gaat, in historische context te plaatsen zal ik in

---

³ Boogers, Marcel, *Lokale politiek in Nederland. De logica en dynamiek van plaatselijke politiek* (Den Haag 2010, 2^e herziene druk).

het derde hoofdstuk ingaan op de opkomst van de Leefbaren en de belangrijke rol die politicus in binnen deze beweging heeft gespeeld. In het tweede gedeelte van het hoofdstuk komt de geschiedenis van Leefbaar Rotterdam aan bod waarna ik tot slot in het derde deel in zal gaan op de politieke veranderingen die de partij sinds 2002 in de Maasstad teweeg heeft gebracht. Voor het eerste gedeelte van dit hoofdstuk heb ik vooral gebruik gemaakt van secundaire literatuur over Pim Fortuyn, waaronder het in 2004 verschenen proefschrift ‘De erfenis van Fortuyn’ van historicus Hans Wansink. Voor de schets over de geschiedenis van Leefbaar Rotterdam heb ik vooral gebruik gemaakt van het boek ‘Clash aan de Coolsingel’ waarin onderzoeksjournalist Jan de Booister aan de hand van interviews met betrokkenen een bijzondere inkijk geeft in de totstandkoming van de partij. Ten aanzien van de politieke veranderingen die Leefbaar Rotterdam sinds 2002 teweeg heeft gebracht heb ik mij tot slot het meest laten leiden door onderzoek van bestuurskundigen Pieter Tops en Julien van Ostaaijen. Beide hebben onderzoek gedaan naar de politieke en bestuurlijke veranderingen die zich in Rotterdam hebben voorgedaan na Leefbaar’s toetreding tot de gemeenteraad in 2002.

Het vierde hoofdstuk van deze thesis vormt het sluitstuk van dit onderzoek. Hierin zal namelijk worden bekeken in hoeverre Leefbaar Rotterdam tijdens de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010 voldaan heeft aan, de door Koen Vossen geformuleerde, kenmerken van populisme. Om zo dicht mogelijk op de partij van mijn onderzoek te zitten heb ik gedurende de campagneperiode een stageonderzoek verricht bij Leefbaar Rotterdam. In die hoedanigheid heb ik tijdens deze periode verslag gedaan van enkele debatten in de Maasstad, berichtgeving omtrent Leefbaar Rotterdam bijgehouden in zowel lokale als landelijke dagbladen en kunnen ervaren hoe een politieke campagne nu eigenlijk in zijn werk gaat. Aan de hand van deze gegevens heb ik de campagne van Leefbaar Rotterdam chronologisch opgedeeld in periodes waarbij ik per periode toets in hoeverre de partij heeft voldoet aan de door Koen Vossen omschreven populismekenmerken. Een aanzienlijk deel van de gegevens over de campagne van de partij wordt in dit onderzoek ondersteund door de berichtgeving in lokale en landelijke dagbladen. Het overige deel van mijn onderzoeksresultaten is echter gebaseerd op de etnografische onderzoeksmethode. Een methode van onderzoek die mijns inziens een korte uitleg behoeft.

De etnografische onderzoeksmethode is een vorm van kwalitatief sociaal onderzoek dat veel wordt gebruikt in de antropologie. In algemene zin verwijst deze methode naar het beschrijven van de cultuur van sociale groepen. Het kan hierbij zowel gaan over hele samenlevingen als over beroepsgroepen of politieke groeperingen. De etnografische methode heeft als uitgangspunt dat elk van dit soort sociale groepen tot op zekere hoogte in zijn eigen

wereld leeft en slechts beschreven kan worden door een grondige kennismaking met de dagelijkse praktijk van de te beschrijven groep. Bij de etnografische benadering wordt gebruik gemaakt van uiteenlopende waarnemings- en analysetechnieken. Een onderscheidend kenmerk van deze onderzoeksvorm is echter dat er een centrale rol is weggelegd voor de methode van participerende observatie. Een situatie waarin de observant deelneemt aan de dagelijkse praktijk van de sociale groep die onderzocht wordt.⁴ Deze methode is bij uitstek geschikt voor bepaalde vormen van verkennend onderzoek, met name wanneer er weinig bekend is van de cultuur en opvattingen van de onderzochte sociale groep. Ondanks het veelvuldige gebruik van de term populisme anno 2010 blijft vaak in het midden wat precies met de term bedoeld wordt. Vanwege deze ongrijpbaarheid van de term populisme leent deze methode zich uitstekend om de cultuur binnen een vermeend populistische partij in kaart te brengen. Gedurende mijn stageonderzoek heb ik anderhalve maand de rol van participerend observant bekleed. Om de onvermijdelijke subjectiviteit bij deze onderzoeksvorm tegen te gaan zijn de bijgewoonde debatten uitvoering gedocumenteerd en opgenomen in de bijlagen van deze thesis. Ter bevordering van de representativiteit van de verzamelde gegevens heb ik gedurende de onderzoeksperiode gekozen voor debatten met een uiteenlopend karakter. Tevens vonden de debatten plaats tijdens diverse stadia van de campagne van Leefbaar Rotterdam.⁵ De gegevens van de participerende observatie worden overigens ook nog ruim ondersteund door de berichtgeving in lokale en landelijke dagbladen.

In het vierde hoofdstuk maak ik dus zowel gebruik van primaire bronnen (verslag van de debatten en persoonlijke gesprekken/observaties) als van secundaire bronnen (berichtgeving in dagbladen en overige media) om te bekijken wat de opvattingen waren van Leefbaar Rotterdam gedurende de campagneperiode. Mijn thesis wordt in hoofdstuk vijf besloten met de conclusie waarin de resultaten van mijn onderzoek worden gepresenteerd en de probleemstelling zal worden beantwoord.

Aan dit onderzoek kleven ook enkele beperkingen. Zo is het populismegehalte van Leefbaar Rotterdam alleen onderzocht gedurende mijn onderzoeksperiode bij Leefbaar Rotterdam. Over het populismegehalte van de partij voor het losbarsten van de verkiezingsstrijd in aanloop naar gemeenteraadverkiezingen 3 maart 2010, kan hierdoor minder worden gezegd. Tevens heb ik me voor de bepaling van het populismegehalte van Leefbaar Rotterdam tijdens de onderzoeksperiode beperkt tot de populismekenmerken die

---

⁴ Otto, Ton, 'Etnografisch veldonderzoek', in: Fred Wester, Karsten Renckstorf & Peer Rekens (eds.), *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap* (Alphen aan den Rijn 2006) 462-463.

⁵ Idem, 468-472.

voortvloeien uit de populismetheorie zoals die is omschreven in een artikel van politicoloog Koen Vossen uit 2009. Wellicht is het boeiend in de toekomst onderzoek te doen naar het populismegehalte van Leefbaar Rotterdam volgens andere theorieën over populisme. Desondanks denk ik dat deze thesis een welkome aanvulling is op het beperkte onderzoek naar populisme, onafhankelijke lokale partijen in de Nederlandse politiek en naar Leefbaar Rotterdam. De onderzoeken die reeds over de partij zijn verschenen hebben immers geen betrekking op de door mij onderzochte periode en baseren zich bovendien nauwelijks op theorie over het populisme. Tot slot moet worden opgemerkt dat ik mij in de bepaling van het populismegehalte van Leefbaar Rotterdam voor een aanzienlijk deel laten leiden door berichtgeving in de geschreven pers. Het gebruik van beeldmateriaal (foto, video, verkiezingsposters etc.) zou dus als aanvulling op dit onderzoek kunnen dienen.

Ik heb voor deze onderzoeksthematiek gekozen omdat ik al tijdens mijn Bachelor in Utrecht ben gegrepen door het veelvuldige gebruik van de term populisme in het publieke debat. Echter wat er door de gebruikers met de term wordt bedoeld, blijkt vaak heel wat lastiger te duiden. Dient het als analytische term voor een politiek verschijnsel of is wordt het door tegenstander juist als diskwalificatie gebruikt? Toen ik begon met dit onderzoek naar het populismegehalte van Leefbaar Rotterdam in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010 bleek dat er naar dit specifieke onderwerp nog nauwelijks onderzoek was gedaan. De keuze voor dit onderzoeksthema was door mijn band met Rotterdam en mijn interesse in het fenomeen populisme dan ook snel gemaakt.

1. Het populismedebat

Om de betekenis achter het begrip populisme inzichtelijker te maken wil ik allereerst op beknopte wijze het wetenschappelijke debat over het verschijnsel in kaart brengen. Hierbij zal ik mij baseren de werken van een aantal internationaal vooraanstaande academici die vanaf de Tweede Wereldoorlog aan dit populismedebat hebben bijgedragen. Tot slot zal ik aan de hand van een tweetal onderzoeken de wetenschappelijke discussie omtrent populisme in Europese en Nederlandse context de revue laten passeren. Dit omdat de onderzoeksfocus van deze thesis ligt op de lokale politiek in Nederland.

1.1

Internationaal populisme

1.1.1 Edward Shils

De internationale onderzoeken die ik in dit korte historiografische overzicht uiteen zet hebben allen het verschijnsel populisme in meer algemene zin benaderd. Een dergelijke algemene benadering van het fenomeen is halverwege de jaren vijftig van de vorige eeuw in de Verenigde Staten ontstaan. Als reactie op het rechtse en anticomunistische McCarthyisme in de Amerikaanse politiek gedurende deze periode onderzocht de Amerikaanse socioloog Edward Shils het verschijnsel populisme. Op basis van onderzoek naar de dictatoriale bestuursvormen van de Bolsjewieken en de Nazi's stelde Shils dat populisme bestaat in die samenlevingen waar een ideologie bestaat van volkse rancune tegen de bestuursklasse die een monopolie zou hebben op macht, bezit en cultuur. Hij tekent daarbij aan dat de sleutel tot het begrijpen van het fenomeen populisme ligt in de relatie tussen de elite en de massa.⁶ Door de volkse woede jegens de bestuurlijke klasse karakteriseert het populisme zich tevens door een afkeer van bestuurlijke instituties inclusief diegenen die deze instituties bezetten. Een goed georganiseerd democratisch bestuur is volgens de populistische tendens slechts legitiem wanneer politieke instituties zich in zekere zin vereenzelvigen met de 'volkswil'.⁷

Het populisme- onderzoek van Shils was halverwege de jaren vijftig in de Verenigde Staten aanleiding voor verder onderzoek naar de uitbarsting van rechts politiek extremisme.

---

⁶ Shils, Edward, *The Torment of Secrecy: The Background and Consequences of American Security Policies* (Chicago 1956) 100-101.

⁷ Idem, 101-103.

Hierin werden Amerikaanse vormen van populisme met elkaar vergeleken en werd er tevens gezocht of er een specifieke sociale context bestaat waarin het politieke fenomeen gedijt. In de jaren zestig zette Shils zijn onderzoek naar populisme voort. Aan de hand van dit onderzoek formuleerde hij enkele nieuwe noties over het verschijnsel. Zo stelde hij dat het populisme in deze periode voortkomt uit de opkomst van een internationale intellectuele gemeenschap. De wrijving tussen mondiale en regionale schaalniveaus is daarbij volgens Shils de ideale broedplaats voor het fenomeen.⁸ Hiernaast maakt hij de vergelijking tussen Amerikaans en Russisch populisme om gevallen van het fenomeen in Afrika en Azië te beschrijven. Op basis van deze vergelijking betoogt Shils dat populisme in belangrijke mate wordt gekarakteriseerd door oppositionalisme.

1.1.2 Torcuato Di Tella

Torcuato Di Tella heeft halverwege de jaren zestig comparatief onderzoek gedaan naar populisme in Latijns Amerika. In het onderzoek vergelijkt hij gevallen van Latijns-Amerikaans populisme met gevallen van het fenomeen in Europese context. In de begindagen van zijn onderzoek naar populisme, gedurende de jaren zestig van de vorige eeuw, beschrijft Di Tella verschillende types van het fenomeen in Latijns-Amerika. Door die vormen van populisme te vergelijken met Europese vormen wil hij aantonen dat het proces van ontwikkeling in beide gebieden anders verliep. Op basis van dit onderzoek concludeert Di Tella dat populisme ontstaat wanneer er onder de elite van de middenklasse een motivatie bestaat jegens de gevestigde politieke orde en er zich op basis van dat gegeven een massa van burgers vormt die zich verenigt en mobiliseert met dat sentiment.

Tijdens later onderzoek gedurende de jaren negentig, waarin hij Latijns-Amerikaans populisme vergelijkt met Oost-Europese voorvallen van het fenomeen, komt Di Tella tot enkele aanvullende noties over het verschijnsel. Zo omschrijft hij populisme als een, door midden- en bovenklasse geleide, politieke beweging waarbij de beweging haar macht ontleent aan een gemobiliseerde, niet geheel autonoom, georganiseerde publieke sector die bijeen wordt gehouden door een charismatische en persoonlijke link tussen bestuurder en bestuurden.⁹ Di Tella komt tot de conclusie dat populisme een vaste functie vormt binnen het proces van modernisering. Ook legt Di Tella in zijn conclusies over het verschijnsel in

---

⁸ Shils, Edward, 'The Intellectuals in the Political Development of New States', in: J.H. Kautsky (eds.) *Political Change in Underdeveloped Countries: Nationalism and Communism* (New York 1962) 214.

⁹ Di Tella, Torcuato S., 'Populism in the twenty-first Century', in: *Government and Opposition* (32)(1997) 196.

Latijns- Amerika veel nadruk op de sociaaleconomische condities waaruit populisme voortkomt. Di Tella's denkbeelden over populisme hebben hun weerklank gevonden in het onderzoek naar populisme in economische minder ontwikkelde gebieden van de wereld zoals Zuid-Amerika, Oost-Europa en de Derde wereld.

1.1.3 Ghita Ionescu en Ernest Gellner

In 1967 werd er aan de 'London School of Economics' een conferentie over populisme georganiseerd door de sociologen Ghita Ionescu en Ernest Gellner. Tijdens de conferentie werden experts met betrekking tot de diverse vormen van populisme samen gebracht in een poging een meer algemene theorie over het verschijnsel te formuleren. Als uitvloeisel van deze conferentie verschijnt er twee jaar later een bundel over populisme getiteld: '*Populism and it's national characteristics*'. In de introductie van deze bundel proberen Ionescu en Gellner enkele vragen te beantwoorden die overwonnen dienen te worden om het verschijnsel als eenduidig concept te benaderen. Zo vragen zij zich voornamelijk af wat populisme precies is: een ideologie, een periodiek verschijnsel voortkomend uit overeenkomstige maatschappelijke condities, een vorm van politieke psychologie, een verschijnsel gebaseerd op oppositionalisme, een fenomeen van de massa of een politieke mentaliteit geadopteerd door andere grote ideologieën (socialisme, nationalisme etc.).¹⁰ Uiteindelijk levert de bundel over populisme niet de vooraf beoogde set van gemeenschappelijke theoretisch kernwaarden van het fenomeen op. Er bestond in deze periode onder wetenschappers allerm minst overeenstemming over de algemene karakteristieken. Desondanks kan het werk, met daarin bijdragen van diverse populisme-theoretici worden beschouwd als een belangrijk handboek in het wetenschappelijke onderzoek naar populisme.

1.1.4 Ernesto Laclau

Naar aanleiding van een onderzoek stelde de Argentijnse politiek theoreticus Ernesto Laclau in 1977 dat pogingen om in algemene termen te spreken over populisme leiden tot cirkelredanaties. Onderzoek dat zich richt op bewegingen waaraan het etiket populistisch wordt toegekend verondersteld dat men reeds weet wat populisme inhoudt. De uitkomst van dergelijk populismeonderzoek zorgt er namelijk voor dat er in algemene termen wordt

---

¹⁰ Ionescu, Ghita & Ernest Gellner (eds.), *Populism: Its Meanings and National Characteristics* (Londen 1969) 3-4.

gesproken over een reeks van politieke bewegingen die in essentie van elkaar verschillen.¹¹ Laclau's analyse van populisme begint dan ook met de stelling dat het verschijnsel als theoretisch concept moeilijk grijpbaar en tegenstrijdig is. Volgens Laclau kan populisme ontstaan daar waar een fractie van de dominante klasse in een samenleving overheersing probeert te bewerkstelligen en daarbij wegens ontbrekend succes direct aan de massa appelleert. Waarschijnlijk vanwege zijn voorliefde voor het Marxisme beziet Laclau samenlevingen hierbij, in ieder geval deels, als een afspiegeling van tegenstrijdigheid tussen verschillende sociale klassen. Maatschappelijk conflict ontstaat tevens wanneer 'volkse' tradities de wijdverspreide zorgen symboliseren van diegenen die slechts bestuurd worden en dus geen onderdeel uitmaken van de dominante klasse. Een dergelijk conflict speelt zich af tussen 'het volk' en het heersende maatschappelijke machtsblok. Het conflictueuze verschijnsel populisme heeft volgens Laclau dus zowel te maken met klassenstrijd als met een negatief 'volks' sentiment jegens de dominante opvattingen in een samenleving. Het populisme spreekt tegelijkertijd voor twee groepen in een samenleving die geenszins hetzelfde zijn, enerzijds voor een bepaalde sociale klasse en anderzijds voor 'het volk'. Deze notie verklaart volgens Laclau de theoretische ongrijpbaarheid van populisme. Het conflict tussen 'het volk' en het machtsblok in een samenleving is namelijk bijzonder doordringend en tevens uiteenlopend in zijn manifestaties. Een deel van het verschil tussen de manifestaties van populisme ligt in de sociale klassen die zich mobiliseren jegens het heersende machtsblok in een samenleving. Waarschijnlijk is dit de reden dat populisme historisch gezien op diverse sociale klassen van toepassing is geacht.

1.1.5 Margaret Canovan

Begin jaren tachtig van de vorige eeuw probeert ook de Britse politicologe Margaret Canovan grip te krijgen op het fenomeen populisme. In haar onderzoek bekijkt zij populistische bewegingen in verschillende delen van de wereld gedurende verschillende periodes. Canovan hanteert in haar analyse van het fenomeen een gevarieerde aanpak waarin zij een theoretisch onderscheidt maakt tussen agrarisch en politiek populisme. De agrarische vorm van het verschijnsel wordt vervolgens onderverdeeld in populisme van de landpachters, boeren en de intellectuelen. Deze laatste vorm van agrarisch populisme karakteriseert zich volgens Canovan door een algemene tendens waarin de elite probeert te voorzien in leiderschap voor

---

¹¹ Laclau, Ernesto, *Politics and Ideology in Marxist Theory* (Londen 1977) 145.

een geïdealiseerde gemeenschap van boeren. Zoals bijvoorbeeld het geval is tijdens het radicalisme van de Russische Narodniki. Echter wanneer de boeren vanuit eigen kring in dergelijk leiderschap proberen te voorzien, zoals het geval is bij het ontstaan van Oost-Europese boerenpartijen tijdens het interbellum, is er sprake van de boerenvariant van agrarisch populisme. Hoewel de vormen van agrarisch populisme een zekere overlap met elkaar hebben is er volgens Canovan geenszins sprake van een politiek fenomeen met een eenduidige ideologie, programma of sociaaleconomische machtsbasis. Door slechts te focussen op agrarische vormen van populisme mist men de essentie van de politieke uitingen van het fenomeen, aldus Canovan.¹²

Net als bij ‘agrarisch populisme’ zijn er volgens Canovan enkele specifieke vormen van het fenomeen die onder de noemer ‘politiek populisme’ geschaard kunnen worden. In de eerste plaats wordt deze term door Canovan van toepassing geacht op populistisch dictatuur. Deze vorm van dictatuur ontstaat vanuit een autoritair geleide protestbeweging die zich, beroepend op ‘het volk’ (*niet slechts de boerengemeenschap*), kant tegen de heersende politieke machtsstructuren in een samenleving. Kenmerkend daarbij is dat populistische leiders hun macht baseren op een breed gedragen roep om hervormingen terwijl die macht in werkelijkheid wordt bereikt door zeer autoritaire en soms misleidende politiek. Onder andere het regime van de Argentijnse president Juan Domingo Perón in twee periodes tussen 1946 en 1974 kunnen volgens Canovan als populistische dictatuur worden beschouwd.

Op de tweede plaats kunnen met de term ‘politiek populisme’ groepen en instituties worden omschreven die worden geassocieerd met de toepassing van directe vormen van democratie, zo stelt Canovan. Geïnspireerd door het negentiende-eeuwse wantrouwen van de ‘People’s Party’ jegens de Amerikaanse representatieve democratie en haar instituties werden er begin vorige eeuw vanuit die beweging politieke mechanismes geïntroduceerd om de politieke representatie in de liberalen democratie Verenigde Staten te omzeilen. Denk hierbij aan instituties zoals het burgerlijk initiatief, het referendum en de herroeping.¹³ Dergelijke initiatieven om de Amerikaanse democratie aan te vullen met deze, op directe democratie geïnspireerde, instituties vond eind negentiende, begin twintigste eeuw navolging in West-Europa. Vooral in Zwitserland zijn instituties van de directe democratie niet slechts een aanvulling maar een wezenlijk onderdeel van het bestuurlijk bestel. Het land kan volgens Canovan dan ook dienen als model waarmee de kwaliteiten en de gebreken van populistische democratie verder bestudeerd kunnen worden.

---

¹² Canovan, Margaret, *Populism* (Londen 1981) 136.

¹³ Idem, 177.

Als derde is de term 'politiek populisme' volgens Canovan van toepassing op wat zij 'reactionair populisme' noemt. Hierbij ligt de nadruk op de botsing tussen reactionaire, autoritaire, racistische of vaderlandslievende denkbeelden van 'het volk' en de progressieve, liberale, tolerante, kosmopolitische ideeën van 'de elite'.¹⁴ Canovan benadrukt hierbij wel dat deze botsing tussen populisme en vooruitgang sterk afhankelijk is van wat in een bepaalde context als progressie wordt gezien. Op die manier kan populisme, als reactie op heersende dominante ideeën in een samenleving, tegelijkertijd zowel reactionair als rationeel van aard zijn.

De vierde en laatste variant van 'politiek populisme' die Canovan op basis van haar onderzoek herkent is het 'populisme van politici'. Hiermee omschrijft zij een politieke stijl waarbij wordt ingespeeld op de tweeslachtigheid van de aanduiding 'het volk'. Zo stelt Canovan onder meer dat bij gevallen van Afrikaans populisme dergelijke retoriek wordt gebruikt om de vermeende homogeniteit van 'het volk' te benadrukken en zo het politieke bestuur door slechts één partij te legitimeren. Daarnaast kan de retorische constructie van één homogene bevolking ook worden bereikt door de creatie van coalities waarin alle sociale klassen worden gevangen. Hierbij verwijst Canovan naar de succesvolle campagne van Jimmy Carter voor het Amerikaanse presidentschap in 1976 waarin hij zichzelf presenteerde als 'volkse' buitenstaander die tegelijkertijd zowel appelleerde aan de liberale als aan de conservatieve delen van het electoraat.¹⁵

Op basis van haar onderzoek naar populisme, waarin zeven varianten van het fenomeen worden gecategoriseerd, stelt Canovan dat er geen eenduidige kern bestaat die aan het verschijnsel ten grondslag ligt. Wel bestaan er zogezegd zeven populismevarianten die in meer of mindere mate bepaalde overeenkomstigheden vertonen. Zo ziet Canovan concentraties van overeenkomsten rond het populisme van 'de gewone man', autoritair populisme en de revolutionaire variant van het verschijnsel. Er zijn slechts twee kenmerken van populisme die bij alle zeven varianten zichtbaar zijn. Ten eerste beroepen alle populismevarianten zich op 'het volk' en ten tweede heerst er bij allen een fel wantrouwen jegens de elite.¹⁶ Deze algemeen geldende overeenkomsten bieden echter weinig houvast voor verder gedegen onderzoek naar het fenomeen. Een categorisatie van de gevarieerde verschijnselen die de term populisme omvat is volgens Canovan dan ook de enige manier om het complexe fenomeen te benaderen.

---

¹⁴ Idem, 229.

¹⁵ Idem, 269-273.

¹⁶ Idem, 264.

1.1.6 Paul Taggart

In 2002 publiceert Paul Taggart een boek over het fenomeen populisme. Het boek is het resultaat van onderzoek waarin Taggart een poging waagt om een 'ideaaltype' van het verschijnsel populisme te creëren. Hierbij wordt de notie van het ideaaltype ontleend aan het werk van de Duitse socioloog Max Weber die het onderzoeksinstrument eind negentiende eeuw introduceerde binnen de geesteswetenschappen. In zijn onderzoek probeert Taggart kort gezegd een fictief model van het populisme te creëren ('ideaaltype') om hiermee vergelijkingen te kunnen maken met gevallen van het fenomeen in verleden en heden. Het maken van dergelijke vergelijkingen draagt volgens hem bij aan een betere begripsvorming van een verschijnsel als populisme.

Het ideaaltypische populisme komt tot stand door Taggart's samenvoeging van een drietal essentiële, generaliseerbare kenmerken. Zo zet het populisme zich volgens Taggart op de eerste plaats af tegen vormen van representatieve politiek. Vanwege de volksverheerlijking die karakteristiek is voor populistische bewegingen en politici is er onder hen een felle afkeer van de macht van gevestigde politieke partijen, agenda's en gebruiken.¹⁷ Een dilemma waarmee populistten hierbij geconfronteerd worden is dat wanneer zij verandering teweeg willen brengen zelf gebruik zullen moeten maken van de heersende regels binnen het politieke speelveld.

Een tweede kenmerk dat populisme volgens Taggart karakteriseert is dat er gebruik wordt gemaakt van het 'heartland'. Met dit, door Taggart geïntroduceerde concept, wordt er gerefereerd aan de basis van populistische politiek, 'het volk'. Met het 'heartland' wordt een fictief territorium bedoeld waarbinnen het gelijkgestemde 'volk' zich als belichaming positieve politieke waarden zou bevinden.¹⁸ Wie er in een politieke gemeenschap door populistten tot het 'heartland', en dus tot het 'volk', wordt gerekend is meestal onduidelijk. In tegenstelling tot de grenzen van insluiting zijn de grenzen van uitsluiting in een populistisch discours vaak een stuk duidelijker. Binnen een populistische discours is 'het volk' dus altijd een kleinere groep dan de totale politieke gemeenschap.

Een derde kenmerk dat Taggart tot slot in zijn onderzoek naar voren brengt is dat populisme een ideologie is zonder eigen kernwaarden. In zijn visie is populisme een 'empty shell', een kameleonistisch fenomeen dat slechts kan bestaan wanneer het wordt

---

¹⁷ Taggart, Paul, *Populism* (Buckingham 2000) 108-114.

¹⁸ Idem, 95-98.

gecombineerd met andere ideologieën.¹⁹ Populisme voegt zich naar haar politieke context, vandaar ook dat het fenomeen van toepassing wordt geacht op politieke bewegingen en politici van verschillende signatuur. In zijn conclusie besluit Taggart zijn boek tot slot met de stelling dat hedendaags populisme een reactie is op de liberale representatieve democratie. Een vorm van democratie die ondertussen over het algemeen wordt beschouwd als de meest ideale en praktische bestuursvorm.

1.2

Westers populisme: Cas Mudde

Nu er is gekeken naar de omvangrijke internationale wetenschappelijke discussie over het fenomeen populisme wil ik me richten op een meer recente discussiebijdrage van de Nederlandse politicoloog Cas Mudde. In een artikel getiteld 'The Populist Zeitgeist' dat in 2004 werd gepubliceerd stelt Mudde een drieledige bijdrage te willen leveren aan de internationale discussie over populisme. Zo formuleert hij in het artikel een nieuwe populismedefinitie, betoogt hij dat er sprake is van een 'Populist Zeitgeist' met betrekking tot de politiek van Westerse democratieën en stelt hij dat de huidige verklaringen van, en reacties op, deze 'Populist Zeitgeist' gebrekkig zijn en een dergelijke tijdsgeest eerder versterken dan verzwakken.²⁰ Om de, in mijn ogen, belangrijke discussiebijdrage van Mudde op heldere wijze uiteen te zetten zal ik ingaan op elk van deze drie punten, te beginnen met de nieuwe definitie van het fenomeen populisme.

Voordat Mudde toekomt aan de formulering van een nieuwe definitie gaat hij allereerst in op de betekenis van populisme in het publieke debat. Binnen dit debat zijn er twee beladen en negatieve interpretaties van de term die de boventoon voeren, aldus Mudde. In de eerste interpretatie verwijst populisme naar politiek van de 'Stammtisch', een emotioneel en simplistisch politiek discours waarin men zich richt op de onderbuikgevoelens in de samenleving. In de tweede interpretatie refereert populisme aan opportunistisch politiek beleid dat erop is gericht 'het volk' (electoraat) snel tevreden te stellen zonder daarbij te kijken naar de best mogelijke oplossingen voor de lange termijn.

Deze twee interpretaties van populisme zijn wijdverbreid en zijn zeker van belang volgens Mudde. Beiden gaan echter niet in op wat er in de wetenschappelijke literatuur met de term wordt bedoeld. Ondanks het feit dat ook in de academische wereld er geenszins consensus bestaat over de exacte definitie van populisme zijn er volgens Mudde twee zaken

---

¹⁹ Idem, 3-5.

²⁰ Mudde, Cas, 'The Populist Zeitgeist', in: *Government and Opposition* 39 (4)(2004) 542.

waarnaar dergelijke definities altijd refereren, namelijk ‘het volk’ en ‘de elite’. De term populisme zegt dus iets over de relatie tussen ‘het volk’ en ‘de elite’. Onduidelijk blijft echter wat populisme precies is: een ideologie, een syndroom, een politieke beweging of een politieke stijl? Mudde omschrijft het fenomeen in zijn definitie als volgt: *“populism is an ideology that considers society to be ultimately separated into two homogeneous and antagonistic groups, ‘the pure people’ versus ‘the corrupt elite’, and which argues that politics should be an expression of the general will of the people”*.²¹ Mudde zegt hierbij wel dat populisme een ‘thin-centered ideology’ is en dus wezenlijk verschilt van brede ideologieën zoals het liberalisme of het socialisme. Verder stelt Mudde dat populisme in de praktijk wordt gecombineerd met andere ideologieën, het eerder moralistisch dan programmatisch van aard is en dat kenmerken zoals charismatisch leiderschap het fenomeen slechts faciliteren in plaats van definiëren.²² Ondanks deze aanvullende kanttekening die Mudde plaatst bij zijn definitie is het opvallend dat hij het fenomeen als een van de weinige populismewetenschappers erkent als ideologie. Een ideologie die volgens hem vanaf het begin van de jaren negentig haar stempel heeft gedrukt op de politiek in Westerse liberale democratieën.

Mudde begint zijn betoog over het hedendaagse populisme van ‘The Populist Zeitgeist’ met de stelling dat het fenomeen geen nieuw verschijnsel is binnen liberale democratieën. Al aan het einde van de negentiende eeuw ontstonden er politieke bewegingen zoals de Amerikaanse ‘People’s Party’ die veelal als een van de eerste populistische bewegingen wordt aangemerkt. En ook in de vorige eeuw hebben talloze gevallen van het fenomeen zich voorgedaan, denk aan de Boerenpartij van Henrik Koekoek uit de jaren zestig of het Franse ‘Front National’ van Le Pen ontstaan in de jaren zeventig.

Terwijl deze laatstgenoemde partijen normaliter met de rechterzijde van het politieke spectrum worden geassocieerd kwam populistische kritiek op de verhoudingen binnen de liberale democratie tussen het einde van de jaren zestig en begin jaren tachtig voornamelijk van nieuw links. Denk bijvoorbeeld aan D66, de Democratisch Socialisten ‘70 of later de SP in Nederland die bij hun oprichting betoogden tegengesteld te zijn aan de heersende politiek van die tijd door een groot vertrouwen te uiten in ‘het volk’ of ‘de burger’. Bij de oprichting van democratiseringspartij D66 zei Hans van Mierlo dat het doel van de partij was “een bom

---

²¹ Idem, 543.

²² Idem, 544-545.

te leggen onder het huidige politieke bestel”.²³ Echter, vanaf het begin van de jaren negentig wordt populisme binnen liberale Westerse democratieën volgens Mudde weer voornamelijk geassocieerd met (radicaal) rechtse partijen, zie bijvoorbeeld de CD van Hans Janmaat of recenter de LPF van Pim Fortuyn.

Ondanks de vaak gelegde link tussen populisme en rechtse politieke opvattingen bedienen zoals al gezegd dus ook linkse partijen zich van het fenomeen. Volgens Mudde is links populisme het sterkst onder partijen die buiten de heersende politieke verhoudingen staan, denk hierbij aan de (Oost-) Duitse Partij voor Democratisch Socialisme of Socialistische Partij in Nederland. Dergelijke partijen presenteren zich in de laatste twintig jaar steeds minder als de voorhoede, en steeds meer als ‘de stem’, van ‘het volk’. Populisme blijkt in Europa en dus ook in Nederland aan alle zijden van het politieke spectrum zichtbaar.

In Europa is populisme, in tegenstelling tot Amerika waar verschijnsel sinds de negentiende eeuw traditioneel een vast onderdeel is van de politiek, tot aan het begin van de jaren negentig een vreemde eend in de bijt geweest. Vanaf deze periode is daar volgens Mudde verandering in gekomen. Hoewel populisme in Europese liberale democratieën nog altijd voornamelijk wordt gebruikt door wat Mudde ‘outsider’ en ‘challenger’ partijen noemt, bedienen ook politici uit zowel de coalitie als de oppositie zich in toenemende mate van het fenomeen. Op die manier proberen gevestigde partijen en politici binnen Europese liberale democratieën zich te weren tegen de uitdaging van deze ‘Populist Zeitgeist’ in de politiek, aldus Mudde.

In het derde en laatste deel van zijn artikel buigt Mudde zich over de verklaringen voor, en reactie’s op, ‘The Populist Zeitgeist’. Als eerste oorzaak noemt Mudde de veranderende rol van de media binnen liberale democratieën vanaf de jaren zestig. Vanwege het feit dat burgers in toenemende mate via de grotendeels onafhankelijke en gecommmercialiseerde massamedia op de hoogte worden gebracht van het laatste politieke nieuws is de nadruk steeds meer komen te liggen op de extreme en spraakmakende aspecten van politiek.²⁴ In de politieke verslaggeving door de media lijken percepties dan ook belangrijker te zijn geworden dan feiten. Hiernaast zijn burgers, door het egalitarisme in de politiek van liberale democratieën gedurende de jaren zestig, steeds meer geëmancipeerd volgens Mudde. Deze zogenaamde cognitieve mobilisatie heeft er toe geleid dat burgers steeds meer verwachten van politici en hun tevens beleid ook in toenemende mate

---

²³ Documentatiecentrum voor Nederlandse Politieke Partijen (DNPP), <http://www.rug.nl/dnpp/politiekePartijen/d66/geschiedenis/index> (26-5-2010).

²⁴ Mudde, ‘The populist Zeitgeist’, 553.

bekritisieren.²⁵ Dit kan worden beschouwd als een tweede oorzaak van ‘The Populist Zeitgeist’.

De derde oorzaak die Mudde noemt is een proces van depolitisering dat vanaf eind jaren zestig gaande is in representatieve liberale democratieën. Als we kijken naar Nederland waren voor deze periode de ideologische politieke tegenstellingen tussen de verschillende zuilen voor burgers zichtbaar en helder. Echter vanaf die periode zijn dergelijke tegenstellingen een steeds mindere rol gaan spelen in de politiek waardoor de burger een afstand ervaart tussen zichzelf en politieke elite die vanuit de ‘ivoren torens’ slechts bestuurt, maar geen politiek meer bedrijft. Het bewijs hiervan zijn de Paarse kabinetten van Kok die een niet sterk politiek ideologisch maar een meer technocratisch karakter hadden. Dit maakte het voor populist Pim Fortuyn mogelijk om in het ideologisch gat te springen dat traditionele partijen voor hem hadden vrijgemaakt.

Naast deze hoofdoorzaken voor ‘The Populist Zeitgeist’ noemt Mudde ook globalisering, de trend richting een postindustriële samenleving en het einde van de Koude Oorlog als brede ontwikkelingen die hun bijdrage hebben geleverd aan het ontstaan van een dergelijke tijdsgeest. Volgens Mudde karakteriseren de meeste politieke en wetenschappelijke reacties op ‘The Populist Zeitgeist’ zich door een roep op meer directe vormen van democratie. Burgers zouden meer moeten participeren in het proces van politieke besluitvorming om zo hun macht te laten gelden. Dit was ook de boodschap van nieuw-linkse populistische bewegingen tussen de jaren zestig en jaren tachtig van de vorige eeuw. Er is echter volgens Mudde een groot verschil met het populisme van de huidige ‘Populist Zeitgeist’. Terwijl de populistische bewegingen uit de jaren zestig, zeventig en tachtig appellerden aan ‘het volk’ als zijnde politiek actief, geëmancipeerd en opgeleid appelleren de huidige populistische partijen en politici aan ‘de zwijgende meerderheid’.²⁶ De focus bij het eerstgenoemde populisme ligt op de participatie van ‘het volk’ in het politieke proces, op de input. Bij het populisme van de huidige ‘Populist Zeitgeist’ ligt de focus meer op leiderschap en de uiteindelijke output van het politieke proces.²⁷

Onderzoek heeft uitgewezen dat burgers over het algemeen helemaal niet meer willen participeren in het politieke proces. De huidige reacties op ‘The Populist Zeitgeist’ baseren zich echter op een vorm populisme waarin de nadruk ligt op de politieke participatie van ‘het volk’. Mudde denkt dat dergelijke reacties het hedendaagse populisme alleen maar zullen

---

²⁵ Idem, 554.

²⁶ Idem, 557.

²⁷ Idem, 563.

aanwakkeren in plaats van afremmen. Desondanks stelt Mudde dat populistische politiek niet de standaard zal worden binnen de politiek van liberale democratieën. Dit omdat de dynamiek van het fenomeen populisme in zijn ogen slechts tijdelijk van aard is.²⁸

1.3

Nederlands populisme: Koen Vossen

Met betrekking tot de wetenschappelijke discussie omtrent populisme wil ik in dit hoofdstuk ook hedendaags wetenschappelijk onderzoek van Nederlandse bodem de revue laten passeren. Daarom richt ik mij in dit hoofdstuk tot slot op het onderzoek van Koen Vossen naar populisme in Nederland. In 2009 schreef hij in een artikel dat het populisme in Nederland is verworpen tot een term waaronder tal van verschijnselen worden geschaard: de film *Fitna* van Geert Wilders, de 100-dagen tour van het laatste kabinet-Balkenende, Rita Verdonk's politieke beweging 'Trots op Nederland' maar ook het sms-contact tussen premier Balkenende en volkszanger Jan Smit zijn slechts een kleine greep uit de zaken die afgelopen jaren in Nederland onder de term populisme zijn geschaard.²⁹ Een jaar eerder had Vossen in een artikel al gewaarschuwd dat de term een containerbegrip dreigde te worden. In hetzelfde artikel stelt Vossen dat de term populisme slechts analytische meerwaarde heeft wanneer zij vergezeld gaat van een specifieke definitie.³⁰ Zodoende gaat Vossen in één van zijn meest recente artikelen op zoek naar een dergelijke definitie.

Vossen begint dit artikel door aan te geven dat er onder populisme-theoretici inmiddels een vrij grote consensus is ontstaan over wat nu als de absolute kern van het populisme moet worden beschouwd.³¹ Die kern is dat alle populistten ervan overtuigd zijn dat de bestaande politiek beheerst wordt door een morele tegenstelling tussen twee homogene groepen: het 'goede' volk en de 'slechte' elite. In deze morele tweestrijd werpt de populist zich op als de vertegenwoordiger van dat 'goede volk'. De voorgaand omschreven kerndefinitie wordt onderschreven in de werken van enkele gezaghebbende populisme-theoretici zoals Canovan, Taggart en Mudde. Naast deze breed gesteunde kerndefinitie is er een aantal aangrenzende kenmerken van het populisme die min of meer logisch voortvloeien uit veronderstelde tweestrijd tussen volk en elite, aldus Vossen.

---

²⁸ Idem, 563.

²⁹ Vossen, Koen, 'Van Nierstrasz tot nu, de geboorte van het Nederlands populisme 1916-1918', in: (*Congrespapier Kossmann-instituut*) *We are the people, participerende burgers en politieke cultuur* (Groningen, 30 mei 2008) 2-3.

³⁰ Vossen, Koen, 'Populisme. De onstuitbare opmars van een vage term', in: *De Groene Amsterdammer* vol. 132 (30)(2008) 21.

³¹ Vossen, Koen, 'Hele en halve populistten', 19.

Op de eerste plaats is er binnen het populisme de neiging tot conspiratisme oftewel complotdenken. Deze denkwijze hangt samen met het beeld van een elite als een homogene groep die haar positie achter de schermen ten koste van het volk wil handhaven. In het populistische discours strekt deze samenzwering tegen het volk zich uit tot nog een derde metapersonage: een door de elite welbewust bevoordeelde groep, die buiten het volk valt.³² Kenmerkend van deze samenzwering is een niet waarneembare relatie tussen verschillende groepen die ten koste gaat van het volk. Hierbij kan gedacht worden aan de Nederlandse regering die het ‘Marokkaanse tuig’ of de bankiers de hand boven het hoofd houdt terwijl de ‘gewone’ Nederlander last heeft van criminaliteit en bovendien in deze tijd de klappen opvangt van de economische malaise.

Een tweede kenmerk dat Vossen aan het populisme toekent is de verheerlijking van het ware volk als de deugdzame bringer van wijsheid en geluk. De oplossingen voor problemen in de samenleving kunnen in het populisme slechts onder het volk worden gevonden. Om een dergelijke verheerlijking van ‘het volk’ te onderstrepen dragen populistten dan ook een ‘volkse’ toon en stijl uit die superieur wordt geacht ten opzichte van de elite. Hiernaast hebben populistten volgens Vossen op de derde plaats een enorm vertrouwen in wat de politiek kan bereiken.³³ Het bestuur van een land wordt door populistten niet als een inherent complex proces gezien. De complexiteit van bestuur en maatschappelijke problemen worden in de ogen van de populist namelijk veroorzaakt door de elite. Zaken die door de bestuurlijke elite als complex of onoplosbaar worden voorgesteld kunnen simpelweg aan de hand van het gezonde verstand worden opgelost zo gauw ‘het volk’ de elite als machthebber heeft vervangen. In een dergelijke situatie is de politieke besluitvorming gebaseerd op de onbemiddelde wil van ‘het volk’. Hobbels die een populistische oplossing van maatschappelijke problematiek in de weg staan zoals economische prognoses, institutionele beperkingen of bureaucratische procedures kunnen daarom gewoonweg terzijde worden geschoven.³⁴

De wijze waarop populistten menen dat de superieur geachte wil van het volk luid en duidelijk kan klinken is tot slot het vierde kenmerk dat Vossen aan het populisme toekent. Om de wil van het volk als basis voor de politieke besluitvorming te laten gelden achten populistten een vervanging van de bestaande elite evenals een radicale omvorming van de representatieve democratie noodzakelijk. Omdat ‘het volk’ de machtsbasis vormt van

---

³² Idem, 20.

³³ Idem, 20.

³⁴ Idem, 20.

populisten pleiten zij voor een 'drempelloze' democratie met zo min mogelijk restricties. Alleen op die manier kan 'het volk' haar wil het meest direct weerspiegeld zien in de politiek. Dit kan op de eerste plaats door de invoering van meer directe vormen van democratie zoals referenda. Hiernaast kan de macht ook worden toevertrouwd aan de charismatische populistische leider. Deze is paradoxaal genoeg enerzijds de belichaming van de 'volkswil' maar kan anderzijds op basis van bijzondere persoonlijke eigenschappen 'het volk' tevens de weg wijzen. Het hoeft niet zo te zijn dat de vormen van drempelloze democratie per definitie los van elkaar staan, binnen het populistische discours kunnen ze ook gelijktijdig worden ingezet.

Hoewel de kenmerken – conspiratisme, volksverheerlijking, maakbaarheidsdenken en de voorkeur voor een drempelloze democratie – op zichzelf niet specifiek populistisch zijn vormen zij in een ideaaltypisch populisme een coherent geheel, aldus Vossen.³⁵ In zijn ogen vloeien de kenmerken voort uit de kern van het populisme, namelijk het oerconflict tussen volk en elite. Volgens Vossen verdienen bewegingen en politici slechts het etiket 'populistisch' wanneer zij in meer of mindere mate voldoen aan alle vier de kenmerken.

De onderzoeken die in dit hoofdstuk aan bod zijn gekomen bewijzen dat de wetenschappelijke discussie omtrent het fenomeen populisme een bijzonder lastige is. Duidelijk mag inmiddels zijn dat er met de term populisme wordt verwezen naar een politiek verschijnsel. Maar wat het nu precies is blijft nogal abstract. Waar Mudde populisme als een ideologie bestempeld betoogt Taggart dat populisme een ideologisch lege huls is met enkele karakteristieke kenmerken. Ook Vossen komt in zijn onderzoek naar populisme in Nederland tot de conclusie dat er in het wetenschappelijke debat over het fenomeen slechts consensus bestaat op één punt. Namelijk dat de kern van verschijnsel ligt in het politieke oerconflict tussen 'het deugdzame volk' en 'de slechte elite' waarbij de populist zoiets als het mythische volk vertegenwoordigt. Een dergelijke kern laat echter veel ruimte voor een uiteenlopende invulling van het begrip. Vandaar ook dat de term in verleden en heden van toepassing wordt geacht op een scala van bewegingen, partijen en politici. Van de Amerikaanse 'People's Party' tot de Oostenrijkse FPÖ van Haider en van D66 tot aan Rita Verdonk's beweging Trots op Nederland, allen zijn wel een keer als populistisch bestempeld. Populisme lijkt zich dus niet echt te beperken tot een bepaalde politieke stroming of uitingsvorm.

---

³⁵ Idem, 21.

Gezien de glibberigheid van het begrip is het daarom de vraag of de term wetenschappelijk gezien een analytische meerwaarde heeft. In mijn visie heeft de term die wel degelijk, mits hij maar vergezeld gaat van een specifieke definitie en dus niet lukraak gebruikt wordt zoals de laatste acht jaar in Nederland het geval is. Populisme heeft blijkbaar vele verschijningsvormen en contextgebonden karakteristieken waarbij goed aangegeven zal moeten worden in welke algehele politieke context het fenomeen zich voordoet. Wellicht dat er op die manier een bepaalde samenhang geschetst kan worden tussen de verschillende wereldwijde uitingen van populisme zonder dat het begrip daarbij een vergaarbak wordt van de meest uiteenlopende, ook a-politieke, verschijnselen.

2. Lokale Lijsten in Nederland

2.1

Lokale lijsten: een geschiedenis

Onderzoek naar het aandeel van lokale lijsten in de Nederlandse gemeentepolitiek wijst uit dat dergelijke autonome partijen in de periode 1946-1986 gemiddeld verantwoordelijk zijn voor de bezetting van ongeveer een vijfde deel van het totale aantal gemeenteraadszetels (zie Figuur 2.1). Lokale lijsten hebben dus een aanzienlijke rol gespeeld binnen de Nederlandse gemeentepolitiek in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog. Traditioneel was hun

Figuur 2.1 Percentage raadszetels van lokale lijsten 1946-1986 (Steekproef 123 gemeenten)³⁶

<u>1946</u>	<u>1949</u>	<u>1953</u>	<u>1958</u>	<u>1962</u>	<u>1966</u>	<u>1970</u>	<u>1974</u>	<u>1978</u>	<u>1982</u>	<u>1986</u>	Gemiddeld
21	22	21	21	22	24	26	21	17	15	15	21

zwaartepunt enerzijds gelegen in het katholieke Zuiden (Limburg en Noord-Brabant) en anderzijds in de katholieke gemeenten elders in Nederland. Een mogelijke verklaring voor deze samenhang tussen katholicisme en lokalisme is dat tijdens de verzuiling de allesoverheersende katholieke koepel in deze gemeenten de gelegenheid bood om lokale tegenstellingen inzet van plaatselijke verkiezingen te laten zijn.³⁷ In de katholieke delen van Nederland was er tijdens de jaren zestig en zeventig namelijk sprake van een katholieke monocultuur waarin de landelijke KVP (Katholieke Volkspartij) tijdens landelijke verkiezingen een zeer dominante rol speelde. Om te voorkomen dat lokale tegenstellingen binnen dergelijke gemeenten afbreuk zouden doen aan de eigen dominantie tijdens landelijke verkiezingen zag de KVP soms zelfs af van verkiezingsdeelname op lokaal niveau. Vanwege het feit dat de katholieke monocultuur in dergelijke gemeenten zo dominant was waagden andere landelijke partijen zich er vaak niet eens aan om met een eigen lijst deel te nemen aan de plaatselijke verkiezingen in de katholieke gemeenten. Het succes van lokale lijsten tijdens de jaren vijftig en zestig lijkt dus in ieder geval voor een deel te verklaren vanuit het gegeven dat het electoraat in de katholieke gemeenten weinig anders te kiezen had.³⁸

³⁶ Tilburg, M.F.J van, & P.W. Tops, 'Partijen en lijsten in Nederlandse gemeenten (1946-1986)', in: *DNPP jaarboek* (1989) 75.

³⁷ Idem, 75.

³⁸ Korsten, Arno & Joseph Janssen. 'De wederopstanding van lokale lijsten', in: *Bestuurswetenschappen* 2 (57)(2003) 95-100.

Vanaf het einde van de Tweede Wereldoorlog tot aan het begin van de jaren zestig is het aandeel van lokale lijsten in de Nederlandse gemeenteraden redelijk stabiel geweest. Tijdens de roerige jaren die hierop volgden werden door sociaal-culturele processen van ontzuiling, individualisering, en globalisering de partijpolitieke verhoudingen in Nederland grondig door elkaar geschud. Na twee decennia van succes voor lokale lijsten in voornamelijk de katholieke gemeenten van Nederland werd het voorlopige hoogtepunt bereikt in 1970, een jaar waarin lokale lijsten samen ongeveer 26% van het aantal gemeenteraadszetels wisten te bemachtigen (zie Figuur 2.1). Tijdens daaropvolgende gemeenteraadsverkiezingen in 1974 was het percentage stemmen op lokale lijsten voorlopig het grootst (18.9 %)(zie Figuur 2.2).

Figuur 2.2 Percentage stemmen op lokale politieke groeperingen per provincie, 1974-2010³⁹

	1974	1978	1982	1986	1990	1994	1998	2002	2006	2010
Groningen	5,1	5,0	6,5	5,7	5,9	6,0	6,5	14,3	14,1	18,3
Friesland	10,5	9,2	9,9	9,2	12,7	20,4	20,0	24,4	13,7	17,3
Drenthe	8,5	8,9	9,3	9,1	12,0	17,4	*	23,1	19,7	23,9
Overijssel	10,6	6,5	6,6	6,1	9,4	14,8	13,4	18,9	19,8	21,3
Flevoland	6,3	4,7	2,8	5,2	5,7	7,7	11,8	27,2	21,2	17,9
Gelderland	16,7	13,0	11,2	10,4	12,1	14,5	16,8	22,7	23,0	22,0
Utrecht	5,3	3,2	3,1	3,7	4,9	6,9	14,8	21,4	19,7	14,7
Noord-Holland	6,4	4,9	6,4	6,8	7,9	11,8	13,9	22,2	18,3	18,9
Zuid Holland	4,7	3,3	4,6	4,5	4,6	8,1	11,7	23,6	22,8	23,7
Zeeland	15,8	13,2	11,4	9,0	10,7	10,4	16,6	16,6	21,3	23,8
Noord-Brabant	51,3	37,0	31,7	28,1	30,0	33,6	35,8	42,0	37,2	34,4
Limburg	71,8	61,9	41,0	36,1	34,2	34,7	36,7	38,2	33,5	39,2
Nederland	18,9	14,8	13,0	12,0	13,3	17,8	17,7	26,3	23,7	23,7

* Vanwege een grootschalige gemeentelijke herindeling vond in 1998 slechts in één Drentse gemeente een raadverkiezing plaats, nl. in Assen; percentage stemmen op een lokale lijst bedroeg hier 25,8

Deze stijging van het aantal stemmen kon echter niet voorkomen dat het zetelaandeel van lokale lijsten in Nederlandse gemeenten geleidelijk begon te dalen. Deze daling van het zetelaandeel ging tijdens deze periode hand in hand met een daling van het aantal lokale lijsten dat deel nam aan de gemeenteraadsverkiezingen.

Aan de hierboven beschreven ontwikkeling liggen twee belangrijke hoofdredenen ten grondslag. Ten eerste had het proces van ontzuiling tot gevolg dat de katholieke monocultuur in de Zuidelijke provincies langzaamaan begon af te brokkelen. Het gevolg was dat nu ook

³⁹ Bron voor periode: 1974-1990: Van Tilburg, M.F.J., *Lokaal of nationaal? Het lokale karakter van de gemeenteraadsverkiezingen in Nederlandse gemeenten (1974-1990)*, (Den Haag 1993) 34; voor 1994-2002: Janssen, J. & A. Korsten, De wederopstanding van lokale lijsten, in: *Bestuurswetenschappen* 2 (57)(2003) 99; voor 2006 inventarisatie: Boogers, M., *Lokale politiek in Nederland*, (Den Haag 2010, 2^e herziene druk) 69; voor 2010: eigen inventarisatie met behulp van online databank verkiezingsuitslagen, <http://www.verkiezingsuitslagen.nl> (20-4-2010).

lokale afdelingen van andere landelijke partijen voet aan de grond kregen in deze, voorheen door de KVP gedomineerde, delen van Nederland. Om deze ontwikkeling tegen te gaan zag de KVP zich nu wel genoodzaakt om met eigen lokale afdelingen deel te nemen aan de gemeenteraadsverkiezingen in deze gebieden.

Naast het ontzuilingproces heeft het proces van grootschalige gemeentelijke herindeling, dat begin jaren zestig begon, eveneens bijgedragen aan een daling van het electorale succes van lokale lijsten. Waar Nederland na de Tweede Wereldoorlog tot aan het begin van de jaren zestig nog meer dan duizend gemeenten telde was dit aantal in 1980 geslonken tot circa achthonderd. En nog altijd zet deze grootschalige bestuurlijke herindeling zich voort, zo telt Nederland per 18 maart 2010 nog slechts 430 gemeenten. Dit proces heeft er voor gezorgd dat in de afgelopen vijftig jaar het aantal gemeenteraadszetels is gehalveerd met als gevolg een enorme stijging van de kiesdrempel op lokale schaal. Op deze manier werd het voor lokale lijsten steeds moeilijker om voldoende stemmen te halen in de steeds groter wordende gemeenten. Daarnaast werd het binnen de organisatie van landelijke politieke partijen juist gemakkelijker om met lokale afdelingen in meerdere gemeenten aanwezig te zijn. Het totale aantal daarvan daalde immers. Gedurende de jaren zeventig en tachtig verstevigde de lokale afdelingen van nationale partijen hun positie in de katholieke gebieden van Nederland dan ook ten koste van lokale lijsten. Voornamelijk het CDA en in mindere mate de PvdA en de VVD wisten succesvol gebruik te maken van de processen van ontzuiling en bestuurlijke herindeling. Men raakte er gedurende deze periode van overtuigd dat lokale lijsten slechts onderdeel waren geweest van de regionale politieke cultuur in de katholieke delen van Nederland. Zij zouden, zo was de verwachting, op een zijspoor worden gezet al naar gelang de modernisering van het lokale bestuur zich verder zou voltrekken.⁴⁰

Niemand had eind jaren tachtig dan ook verwacht dat lokale lijsten spoedig hun, nog altijd voortdurende, wederopstanding zouden beleven. Vanaf het begin van de jaren negentig nam namelijk het aantal aan gemeenteraadsverkiezingen deelnemende lokale lijsten plotseling weer sterk toe evenals het percentage stemmen dat op dergelijke partijen werd uitgebracht. Voorlopig hoogtepunt vormen de gemeenteraadsverkiezingen van 2002 waarbij het percentage stemmen dat op lokale lijsten werd uitgebracht 26,2 % bedroeg. Logischerwijs heeft het succes van lokale lijsten gedurende de afgelopen twee decennia andere oorzaken dan de successen begin jaren zeventig. Waar de dalende populariteit van lokale lijsten in de periode 1974-1990 vooral toe te schrijven lijkt aan een daling van hun succes in het

---

⁴⁰ Boogers, Marcel, *Lokale politiek*, 68.

katholieke Zuiden vindt het recente succes juist haar oorsprong in de provincies van Nederland waar zij voorheen slechts een marginale rol speelden (zie Figuur 2.2).

De sterke electorale positie van lokale lijsten vandaag de dag is vooral te danken aan hun opmars de afgelopen twintig jaar binnen de grotere gemeenten van Nederland. Waar voor de jaren negentig lokale lijsten eigenlijk alleen sterk vertegenwoordigd waren in de kleinere, meestal katholieke, gemeenten van Nederland maken zij vanaf deze tijd vooral een sterke groei door in de grote steden buiten de traditioneel katholieke gebieden. Verkiezingsuccessen voor lokale lijsten in gemeenten als Hilversum en Utrecht tijdens de jaren negentig lijken daarbij de electorale aardbeving die plaatsvond op 15 mei 2002 vanuit episch centrum Rotterdam te hebben ingeluid. De verdeling van het succes van lokale lijsten werd dus niet alleen op geografisch gebied, maar tevens qua gemeentegrootte evenwichtiger, gedurende de afgelopen twintig jaar. Gezamenlijk behalen de lokale lijsten al sinds 1994 tijdens plaatselijke verkiezingen het grootste aantal raadzetsels.⁴¹

Dit electorale succes heeft er echter niet toe geleid dat de landelijke partijen de lokale lijsten zijn gaan beschouwen als een volwaardige politieke medespeler, in tegendeel. Net als tijdens de jaren zestig en zeventig worden zij nog altijd met een zekere argwaan tegemoet getreden door de gevestigde politieke orde. Zo zouden lokale lijsten onder andere de benodigde professionaliteit missen, ideologisch moeilijk te plaatsen zijn, cliëntelistisch met groepsbelangen omgaan en bovenal ‘populistisch’ inspelen op de ‘onderbuikgevoelens’ van het plaatselijke electoraat.⁴² De algemene verwachting was dan ook dat het succes van lokale lijsten net als in de jaren zestig en zeventig tijdelijk van aard zou zijn. Ondanks het nog altijd voortdurende proces van gemeentelijke herindeling en groter geworden aanbod van landelijke partijen (SP, Partij voor de Dieren, PVV, TON, etc.), met de daaraan verbonden lokale afdelingen, lijkt de aanwezigheid van lokale lijsten in de Nederlandse gemeentepolitiek anno 2010 een vast gegeven te zijn geworden. In de volgende paragraaf ga ik bekijken hoe lokale lijsten verschillen van de lokale afdelingen van landelijke partijen. Daarbij zal ik kijken naar de functies van politieke partijen op lokale schaal, oprichtingmotieven van lokale lijsten en de typen die ten aanzien van dergelijke partijen te onderscheiden zijn. Tevens zal ik ingaan op de vermeende invloed die lokale lijsten hebben op de traditionele politieke links-rechts verhoudingen in Nederland.

---

⁴¹ Van Lieshout, Marcel, ‘Lokale partijen boeken forse winst’, in: *Volkscrant* (5 maart 2010) 2.

⁴² Boogers, M., P. Lucardie & G. Voerman, *Lokale politieke groeperingen; belangenbehartiging, protest en lokalisme* (Onderzoeksrapport voor Ministerie van Binnenlandse zaken, 2006) 36.

In de wetenschappelijke literatuur worden er in algemene zin drie hoofdfuncties toegekend aan partijen binnen het politieke systeem van de representatieve democratie. Daarmee vervullen zij een belangrijke rol binnen dat systeem door de brug te vormen tussen het openbaar bestuur en de samenleving, tussen bestuur en bestuurden. De drie hoofdfuncties die politieke partijen vervullen zijn achtereenvolgens de mobilisatie- en organisatiefunctie, de programmatische functie en de kandidaatstellingsfunctie.⁴³ Een partij organiseert en mobiliseert op de eerste plaats groepen mensen in de samenleving rondom discussies over bepaalde sociaal-maatschappelijke kwesties. Vanuit deze discussies worden wensen vanuit de samenleving door de partij vervolgens omgezet in een specifiek politiek programma waarvoor men electorale steun probeert te vergaren tijdens verkiezingen. Om de visie en de ideeën uit het verkiezingsprogramma uiteindelijk om te zetten in daadwerkelijk beleid is het voor een politieke partij belangrijk gerepresenteerd te zijn in het openbaar bestuur. Hiertoe werft en selecteert men kandidaten om namens de politieke partij zitting te nemen in volksvertegenwoordigende organen of anderzijds een uitvoerende functie te bekleden binnen het openbaar bestuur.

De manier waarop partijen invulling geven aan deze functies, evenals het relatieve belang van tussen functies onderling, is de laatste decennia flink veranderd. Politieke partijen hebben namelijk al jaren te kampen met dalende ledenaantallen en daarbij lijken ideologische tegenstellingen in de hedendaagse politiek een steeds minder grote rol te spelen. Zo zouden de organisatie- en mobilisatiefunctie samen met de programmatische functie aan belang verloren hebben ten opzichte van de kandidaatstellingsfunctie. Een dergelijke ontwikkeling is vrij grondig onderzocht bij politieke partijen op nationaal niveau. Over de manier waarop op lokaal niveau invulling wordt gegeven aan deze partijfuncties, helemaal door lokale lijsten, is minder bekend. Op deze thematiek zal ik dan ook niet verder ingaan. Over de rol van partijen als verbindende schakel tussen het openbaar bestuur en samenleving in het Nederlandse politieke systeem kom ik verderop in dit hoofdstuk nog te spreken.

Er bestaan voor lokale lijsten diverse motieven om in de plaatselijke politiek onafhankelijk van een landelijk partijkader te willen opereren. Om meer inzicht te krijgen in deze beweegredenen van lokale lijsten heeft politicoloog Marcel Boogers de meest voorkomende motieven uiteengezet. Door op gemeentelijk schaalniveau autonoom te

---

⁴³ Webb, P., 'Introduction: Political Parties in Advanced Industrial Democracies', in: P. Webb, D. Farrell & I. Holiday (eds.) *Political Parties in Advanced Industrial Democracies* (Oxford 2002) 1-15.

opereren zijn lokale lijsten in staat zich specifiek te richten op plaatselijke problematiek. In een dergelijk visie wordt de lokale politieke activiteit niet belemmert door de ideologische invloed vanuit een op nationaal niveau georganiseerd partijkader. Hierdoor hebben lokale lijsten de speelruimte om zich bijvoorbeeld op één specifiek vraagstuk, of de belangen van slechts een deel van de gemeente, te richten. Voorbeelden hiervan in Nederland zijn dorpslijsten die binnen grotere gemeenten opkomen voor de belangen van een specifiek dorp.

Een tweede motief voor lokale lijsten om plaatselijke politiek te bedrijven is dat ideologische tegenstellingen, die landelijk wellicht wel een belangrijke rol spelen, op lokaal niveau betrekkelijk weinig betekenis hebben. Bij beslissingen op gemeentelijk schaalniveau gaat het namelijk toch veelal om de uitvoering van nationaal beleid. Daarom zouden in deze visie niet ideologische tegenstellingen maar juist apolitiek pragmatisme en gezond verstand de leidraad moeten zijn in het gemeentelijke bestuur.

Een derde motief om als lokale lijst actief te zijn is een algemene onvrede met ‘de politiek’. Hierbij wordt het onderscheid tussen de landelijke en lokale politiek in de meeste gevallen niet eens gemaakt. Een dergelijke onvrede richt zich vaak op de grote landelijke partijen die de problemen van de burger, zo wordt verondersteld, te weinig serieus zouden nemen. De lokale lijst is in deze zienswijze enerzijds een politieke uiting van dergelijke onvrede en tevens een poging de burger, de eigenlijke machthebber binnen de democratie, een grotere stem te geven in bestuurlijke beslissingen.⁴⁴

De laatste reden die Boogers tot slot geeft om als lokale partij geen verbintenis te hebben met een landelijke is dat een partij op die manier minder sterk beïnvloed wordt door nationale politieke trends. Denk hierbij aan lokale samenwerkingsverbanden tussen bijvoorbeeld progressieve of christelijke partijen waarvan de achterban in bepaalde gemeenten te klein is om zelfstandig deel te nemen aan de verkiezingen. Kiezersonderzoek van Maurice de Hond na de gemeenteraadsverkiezingen in 2006 wees uit dat de beweegredenen om op een lokale lijst te stemmen min of meer overeenkomt met de specifieke politieke motieven van de desbetreffende partij.

Vanwege hun vaak specifiek plaatselijke focus lopen de partijprogramma's van vele lokale lijsten behoorlijk uiteen. Daarnaast zijn vanwege het veelal ontbreken van een specifieke ideologie de inhoudelijke profielen van lokale lijsten vaak moeilijk te bepalen. Aan de hand van enquêtegegevens over de doelen en uitgangspunten van lokale lijsten zijn,

---

⁴⁴ Boogers, *Lokale politiek in Nederland*, 70.

wetenschappers verbonden aan het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen in Groningen, er enkele jaren geleden toch in geslaagd een typologie te construeren.⁴⁵ Eerste type in deze typologie zijn de lokalistische partijen. Zij onderscheiden zich door een focus op de kwaliteit van het gemeentelijk bestuur en de lokale democratie. Dergelijke partijen hanteren vaak een apolitieke houding en profileren zich slechts inhoudelijk wanneer het om het behoud van het specifieke karakter van de desbetreffende gemeente gaat. Een tweede type lokale lijsten zijn de belangenpartijen die over het algemeen, los van een ideologie, opkomen voor bepaalde sociale groepen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan ouderen-, studenten- of persoonslijsten. Het derde en laatste type lokale lijsten zijn volgens de onderzoekers aan te duiden als protestpartijen. Dit type lokale lijsten kenmerkt zich door een sterk verzet tegen bepaalde plannen van de gemeente of door ongenoegen met het functioneren van het plaatselijke bestuur. Omdat dergelijke partijen zich qua inhoudelijk profiel meer dan eens richten op de belangen van de burger ten opzichte van het bestuurlijke belang, worden ze ook wel als populistisch aangeduid. In tegenstelling tot de andere twee typen gaat het bij de zogenaamde protestpartijen vaak om relatief jonge partijen.

Lokale lijsten zijn ideologisch en qua inhoudelijk profiel klaarblijkelijk vaak lastig te plaatsen. Dit in tegenstelling tot de grote landelijke partijen en hun lokale afdelingen die door het Nederlandse electoraat qua ideologie een stuk gemakkelijker worden geplaatst binnen het traditionele links-rechts schema. Voor de lokale afdelingen van de traditionele partijen, waarvan het inhoudelijke profiel in ieder geval deels is gebaseerd op landelijke tegenstellingen en problematiek, wordt het hierdoor lastiger om hun plaatselijke standpunten bij de kiezer helder onder het voetlicht te brengen. Ten aanzien van de lokale lijsten geldt precies het tegenovergestelde principe. Zij zijn door hun specifieke karakter wel in staat om op heldere wijze stelling te nemen ten opzichte van lokale problemen.

Volgens de al eerder aangehaalde politicoloog Boogers voegen lokale lijsten op die manier juist drie extra scheidslijnen toe aan de ideologische tweedeling tussen links en rechts.⁴⁶ Zo wordt op de eerste plaats de tegenstelling tussen verschillende bestuurlijke schaalniveaus (lokaal, provinciaal, nationaal) benadrukt. Politici van autonoom opererende lokale partijen zouden zo beter in staat zijn om de plaatselijke belangen te behartigen omdat zij niet bloot gesteld zijn aan beïnvloeding vanuit andere bestuurlijke schaalniveaus. Een tweede scheidslijn die lokale lijsten door hun unieke karakter toevoegen is die tussen

---

⁴⁵ Boogers, Lucardie & Voerman, *Lokale politieke groeperingen*, 16.

⁴⁶ Boogers, Marcel, & G. Voerman, 'Independent local political parties in the Netherlands', in: *Local Government Studies* 36 (1)(2010) 85.

establishment en anti-establishment. Deze grens wordt vooral gepolitiseerd door de zogenaamde protestpartijen die beleid van de gevestigde bestuurspartijen en de uitvoering daarvan aan de orde stellen. Tot slot kunnen zogenaamde belangenpartijen zorgen voor nieuwe geografische of demografische scheidslijnen. Denk aan de nieuwe tegenstellingen die kunnen ontstaan door de specifieke belangenbehartiging van studenten en bepaalde buurten binnen een gemeente.

Al met al lijkt de lokale lijst een vreemde eend in de Nederlandse politieke bijt te zijn. We hebben al gezien dat dergelijke partijen op de eerste plaats geen binding hebben met een landelijk partijkader, zoals dat bij de lokale afdelingen van bijvoorbeeld het CDA, de PvdA of de VVD wel het geval is. Vanwege het ontbreken van een dergelijk binding zijn lokale lijsten ook niet gebonden aan een overkoepelend ideologisch profiel van de nationale moederpartij. Daardoor is de ideologische positie van lokale lijsten op de politieke kaart vaak lastig aan te geven.

Naast deze punten is er nog een manier waarop lokale lijsten zich van elkaar en van de landelijke politieke partijen onderscheiden, namelijk qua organisatie. Van oudsher waren lokale lijsten veelal los opgezette organisaties die zich vooral richten op de kandidaatstellingsfunctie van de partij. Van een 'volgroeide' partijorganisatie met leden en een bestuur kon tot aan de jaren negentig zelden worden gesproken. Dit is naast eerder genoemde redenen eveneens een belangrijk punt van kritiek geweest waardoor lokale lijsten door de gevestigde politieke orde argwanend tegemoet worden getreden.

Sinds een verandering van de Kieswet in 1989 is dit beeld echter enigszins veranderd.⁴⁷ De wet verplicht partijen die met naamsaanduiding deel willen nemen aan raadsverkiezingen namelijk om verenigingsstructuur te hebben. Gedurende de jaren negentig zijn onafhankelijke lokale politieke partijen dan ook sterk gebureaucratiseerd en geprofessionaliseerd. Een ontwikkeling die ontegenzeggelijk heeft bijgedragen aan de stabiliteit en het electorale succes van dergelijke partijen.⁴⁸

Ondanks het feit dat vrijwel alle lokale lijsten tegenwoordig organisatorisch geprofessionaliseerd zijn moet wel worden opgemerkt dat de bestuursstructuur van dergelijke partijen per definitie minder complex is als die van landelijke partijen. Door deze beperkte

---

⁴⁷ Artikel G3 Kieswet,

<http://wetten.overheid.nl/BWBR0004627/AfdelingII/HoofdstukG/ArtikelG3/geldigheidsdatum> (18-4-2010).

⁴⁸ Korsten & Janssen, 'De wederopstanding van lokale lijsten', 112.

mate van organisatorische complexiteit verschillen de lokale lijsten dus nog altijd van de gevestigde landelijke partijen.

2.3

De kloof tussen burger en politiek

Binnen het politieke systeem van representatieve democratie zoals wij dat in Nederland kennen vormt de gemeente de onderste laag van het openbaar bestuur. De overheid bevindt zich daardoor, in vergelijking met de andere niveaus van openbaar bestuur, op dit schaalniveau het meest direct in de nabijheid van de burger. Het gaat in de gemeentelijke politiek immers over lokale zaken die betrekking hebben op de directe leefomgeving van burgers zoals woningbouw, openbare orde, zorg en cultuur. Daarnaast is het voor de burger redelijk gemakkelijk om eventuele problemen of vragen kenbaar te maken aan gemeentelijke volksvertegenwoordigers en bestuurders, die op hun beurt ook beter in staat om in te spelen op die eventuele wensen van de burger. Door de positie van de gemeente binnen de politieke bestuursstructuur van Nederland hebben de vierjaarlijks terugkerende raadsverkiezingen een geheel eigen aard, ze zijn primair lokaal van karakter.⁴⁹ De burger beoordeelt tijdens deze verkiezingen de lokale politiek en bepaalt daarmee het lokale bestuur voor de daaropvolgende jaren. Een dergelijk ideaalbeeld van lokale verkiezingen lijkt echter slechts in beperkte mate aan te sluiten bij de Nederlandse praktijk.

Figuur 2.3

Opkomstpercentage Gemeenteraadsverkiezingen 1982-2010⁵⁰

<u>1982</u>	<u>1986</u>	<u>1990</u>	<u>1994</u>	<u>1998</u>	<u>2002</u>	<u>2006</u>	<u>2010</u>
68%	73%	62%	64%	60%	58%	58%	54%

Figuur 2.4

Opkomstpercentage Tweede Kamerverkiezingen 1971-2010⁵¹

<u>1971</u>	<u>1972</u>	<u>1977</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1986</u>	<u>1989</u>	<u>1994</u>	<u>1998</u>	<u>2002</u>	<u>2003</u>	<u>2006</u>	<u>2010</u>
79,1	83,5	88,0	87,0	81,0	85,8	80,3	78,7	73,3	78,9	79,9	80,4	75,3

⁴⁹ Idem, 90-92.

⁵⁰ BMC-onderzoek 'Gemeenteraadsverkiezingen 2010 in zicht. Opkomst, interesse en vertrouwen', (2010) 8; voor 2010: eigen inventarisatie met behulp van online databank verkiezingsuitslagen, [http://www.verkiezingsuitslagen.nl\(20-4-2010\)](http://www.verkiezingsuitslagen.nl(20-4-2010)).

⁵¹ Online gegevens Nederlandse verkiezingen, <http://www.parlement.com/9353000/1f/j9vwhy5i95k8zxl/vg62k0xj36zs> (20-4-2010).

In tabel 2.3 is te zien dat lokale verkiezingen in Nederland vanaf halverwege de jaren tachtig te maken kregen met dalende opkomstcijfers. Het feit dat steeds minder kiezers bereid waren de gang naar de stembus te maken bij lokale verkiezingen deed in de jaren negentig een nieuw politiek geluid klinken in gemeentelijke sferen. Bij de raadsverkiezingen in 1994 was dit geluid voor het eerst te horen in Oegstgeest en Hilversum. In deze gemeenten betoogden lokale lijsten met het woord ‘Leefbaar’ in de naam dat de gevestigde politieke orde in de gemeenten van Nederland het contact met de burger hadden verloren. In beide steden heerste er namelijk grote onvrede onder een behoorlijk deel van de bevolking over achtereenvolgens de bouw van een winkelcentrum en de gevaarlijke verkeerssituatie in de gemeente. Vanuit het gemeentebestuur in beide steden werd er echter weinig gedaan met deze onvrede. Zodoende kreeg een deel van het electoraat in deze gemeenten het gevoel alsof het gemeentebestuur doof was voor dergelijke signalen vanuit de plaatselijke samenleving en slechts bestuurd in lijn met de landelijke partijkoers. In tegenstelling tot de gevestigde politieke orde waren de nieuwe Leefbaar-partijen in deze gemeenten wel bereid te luisteren naar de onvrede onder burgers over het lokale bestuur. Het betoog dat de gevestigde politieke orde het contact met de burger had verloren sloeg in beide gemeenten aan bij een aanzienlijk deel van het electoraat. In zowel Oegstgeest als Hilversum behaalde de beide Leefbaar-partijen bij de raadsverkiezingen van 1994 zelfs het grootste aantal zetels.

In navolging van het succes van deze partijen werden er vanaf de tweede helft van de jaren negentig in diverse andere Nederlandse gemeenten soortgelijke lokale lijsten opgericht vanwege onvrede over het beleid van de plaatselijke overheid. En niet zonder electoraal succes. Zo wist Leefbaar Utrecht bijvoorbeeld bij de raadsverkiezingen in 1998 vanuit het niets negen zetels te bemachtigen. Ook in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2002 verkondigde een enorm aantal nieuwe lokale politieke partijen met, ‘Leefbaar’ ‘Onafhankelijk’ of ‘Belangen’ in de partijnaam eenzelfde boodschap die in kern was gebaseerd op een gesignaleerde kloof tussen burger en politiek. De nieuwe lokale partijen presenteerden zich als tegenwicht van de gevestigde politieke orde en in die zin als verkleiner van de kloof. Sinds 2002 zijn onafhankelijke lokale partijen gezamenlijk de grootste partij binnen de Nederlandse gemeenten. Het enorme electorale succes van dergelijke lokale lijsten bij deze raadsverkiezingen wist in sommige gevallen de dalende opkomstpercentages even doen stagneren zoals in Rotterdam. Al met al leverde het enorme electorale succes voor de lokale lijsten het bewijs dat er daadwerkelijk sprake was van een discrepantie tussen de burger en het beleid van de ‘gevestigde’ politieke orde.

Iets wat als oorzaak kan worden genoemd voor het succes van de lokale lijsten gedurende de jaren negentig is de veranderde rol van landelijke partijkopstukken bij gemeenteraadsverkiezingen. Via debatten in landelijke media traden zij tijdens gemeenteraadsverkiezingen in deze periode sterk op de voorgrond. Hierdoor lag de focus bij dergelijke debatten op landelijke thema's terwijl het bij lokale verkiezingen idealiter juist over plaatselijke thema's zou moeten gaan. In 1993 werd er door politicoloog Van Tilburg, in een onderzoek naar het lokale karakter van de gemeenteraadsverkiezingen in Nederland, overigens al gewezen op deze nationalisering van Nederlandse gemeenteraadsverkiezingen in de periode 1974-1990. In zijn these stelde Van Tilburg dat verkiezingsstrijd bij lokale verkiezingen veelal werd gevoerd in termen van nationale politiek en niet in termen van het politieke systeem waar de verkiezing idealiter betrekking op zou moeten hebben. Van Tilburg baseerde zijn these op de eerste plaats op het feit dat de electorale positie van lokale lijsten tussen 1974 en 1990 stukje bij beetje verslechterd was (zie Figuur 2.2).

Figuur 2.4 Ontwikkeling opkomstpercentage gemeenteraadsverkiezingen Hilversum 1990-2010⁵²

<u>1990</u>	<u>1994</u>	<u>1998</u>	<u>2002</u>	<u>2006</u>	<u>2010</u>
60%	*	57%	57%	58%	54%

Figuur 2.5 Ontwikkeling opkomstpercentage gemeenteraadsverkiezingen Utrecht 1986-2010⁵³

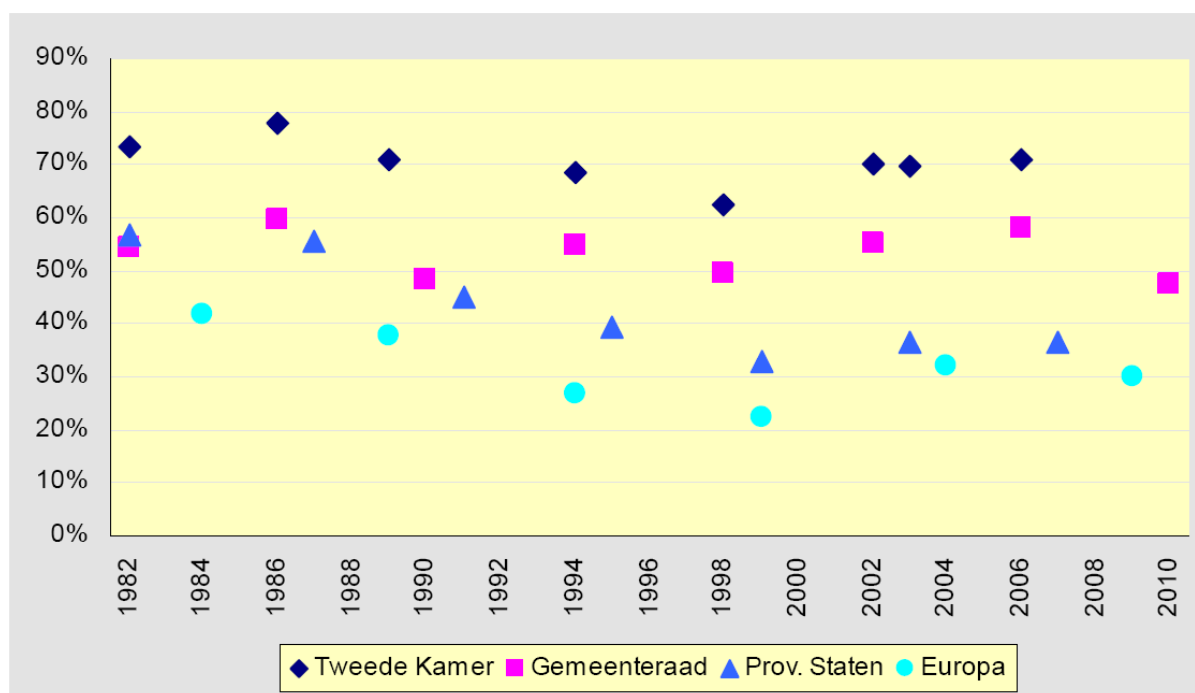
<u>1986</u>	<u>1990</u>	<u>1994</u>	<u>1998</u>	<u>2000*</u>	<u>2006</u>	<u>2010</u>
66,1%	53,5%	60,4%	56,5%	43,4%	54,2%	52,5%

* Vervroegde verkiezingen i.v.m. gemeentelijke herindeling

Op de tweede plaats stelde Van Tilburg dat het succes van lokale afdelingen van de landelijke partijen bij gemeenteraadsverkiezingen in belangrijke mate door nationale factoren wordt bepaald. Onderzoek wees namelijk uit dat het percentage stemmen voor een lokale afdeling van een nationale partij bij gemeenteraadsverkiezingen een sterke samenhang vertoonde met het percentage stemmen dat door dezelfde partij werd behaald bij nationale verkiezingen. Deze visie werd ondersteund door kiezersonderzoek waaruit bleek dat nationale motieven voor kiezers een groter gewicht hadden dan lokale motieven bij de bepaling van de

⁵² Opkomstpercentage gemeenteraadsverkiezingen Gemeente Hilversum (1990-2010), afdeling Bestuurszaken Gemeente Hilversum (2010)(*Percentage onbekend bij Gemeente Hilversum).

⁵³ Opkomstpercentage gemeenteraadsverkiezingen Gemeente Utrecht (1986-2010), afdeling Bestuurszaken Gemeente Utrecht (2010).

Figuur 2.6 Ontwikkeling opkomstpercentage verkiezingen Rotterdam 1982-2010⁵⁴

partijvoorkeur tijdens gemeenteraadsverkiezingen.⁵⁵ Lokale verkiezingen waren in twintig jaar geleidelijk een verkiezing van de tweede orde geworden die plaatsvonden in de schaduw van de landelijke politieke situatie. Volgens van Tilburg wordt het onderscheidende lokale karakter van plaatselijke verkiezingen dan ook voor een groot deel bepaald door de aanwezigheid en het electorale succes van lokale lijsten.⁵⁶ Omdat vanaf het begin van de jaren negentig de gemeenteraadsverkiezingen in Nederland te maken kregen met sterk dalende opkomstcijfers begon men zich zorgen te maken over het functioneren en het belang van lokale politiek.

Politieke wetenschapper Ruud Koole ontvouwde in 1994 in navolging van Van Tilburg een meer pessimistische visie op het functioneren van de lokale democratie in Nederland. Volgens Koole werd zelfs 'het electorale succes van lokale lijsten' bij gemeenteraadsverkiezingen bepaald door de nationale politieke situatie. Hun succes is volgens hem een goede indicator voor de afnemende dan wel groeiende onvrede over het functioneren van landelijke politieke partijen. Het succes voor lokale lijsten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 had volgens Koole dan ook veel te maken met het

⁵⁴ Epskamp, Martijn, & Marn van Rhee, 'Analyse opkomst gemeenteraadsverkiezingen 2010', (*Onderzoeksrapport (Centrum voor Onderzoek en Statistiek, COS Rotterdam)*(6 maart 2010) 8.

⁵⁵ Van Tilburg, M. van, *Lokaal of nationaal? Het lokale karakter van de gemeenteraadsverkiezingen in Nederlandse gemeenten (1974-1990)* (Den Haag 1993) 161-192.

⁵⁶ Idem, 199-200.

landelijke gezichtsverlies van het CDA tijdens de jaren negentig. De veronderstelde samenhang tussen het electorale succes van lokale lijsten en de nationale politieke situatie in Nederland is door Koole ook wel bestempeld als de paradox van de lokale lijst.⁵⁷

De enorme opkomst en het, tot op heden voortdurende, electorale succes van lokale lijsten vanaf de tweede helft van de jaren negentig lijkt de veronderstelde nationalisering van gemeenteraadsverkiezingen in sommige gevallen hoogstens enigszins te hebben geremd. Of de lokale lijsten in staat zijn deze ontwikkeling bij Nederlandse raadsverkiezingen terug te dringen valt daarom te betwijfelen. Hiervoor lijkt de relatieve speelruimte die gemeenten hebben binnen het politiek bestuurlijke systeem in Nederland simpelweg te klein. Wel is duidelijk dat lokale politieke partijen, met een afkeer van de gevestigde politieke orde en een specifiek lokale focus, proberen bij te dragen aan het correct functioneren van de lokale democratie. In tegenstelling tot de landelijke partijen die al twee decennia te kampen hebben met dalende ledenaantallen hebben de lokale lijsten hun ledenaantallen juist zien stijgen. Gezien de nog altijd dalende opkomstcijfers bij gemeenteraadsverkiezingen ligt het succes van lokale lijsten dus niet in het aanboren van nieuw electoraat. Hun succes lijkt veel meer te liggen in de benutting van electorale gaten die de gevestigde politieke orde tijdens de afgelopen twee decennia in Nederland heeft laten liggen op de reeds bestaande kiezersmarkt. Waarschijnlijk sluit het specifieke karakter van lokale lijsten ten opzichte van de lokale afdelingen van de nationale partijen beter aan bij de wijze waarop burgers vandaag de dag bij de plaatselijke politiek willen worden betrokken.

2.4

Parallellen met de landelijke politiek

Een opmerkelijk feit is dat de sterke opkomst van lokale lijsten vanaf 1994 vrijwel gelijk loopt met de komst van het eerste Paarse kabinet-Kok, bestaande uit PvdA, VVD en D66. Na het enorme verlies van het CDA bij de Tweede Kamerverkiezingen in 1994 sloten de twee van oudsher grootste tegenpolen in de landelijke politiek, de ‘socialistische’ PvdA en de ‘kapitalistische’ VVD, een compromis. Het huwelijk tussen beide partijen had tot gevolg dat zij elkaar in de landelijke politiek niet langer bestreden. Deze verzoening vond haar pendant in de gemeentelijke politiek in Nederland waar de lokale afdelingen van beide partijen eveneens ophielden elkaar te bestrijden. Op zowel het landelijke als het lokale schaalniveau trad er zodoende een bepaalde politieke rust in. Historicus Piet de Rooy spreekt ook wel van

---

⁵⁷ Koole, R.A., ‘Na 2 maart: onvrede en kritische Kamerverkiezingen. CDA heeft duidelijk eigen profiel nodig’, in: *CDA-Bestuursforum* 18 (1994) 92-95.

een cultivering van ideologische onderkoeling tijdens de Paarse kabinetten.⁵⁸ Dit gegeven biedt een mogelijke verklaring voor de sterke opkomst van de lokale lijsten, de Leefbaarpartijen in het bijzonder, vanaf 1994. Dergelijke partijen meenden dat er nog voldoende urgente kwesties overbleven die opgelost dienden te worden. In enkele steden, zoals in Hilversum en Utrecht, ging het daarbij vooral om lokale kwesties. De snelle opkomst van Leefbaar Rotterdam onder aanvoering van Pim Fortuyn zou in 2002 aantonen dat het niet ‘alleen’ om lokale problematiek ging. Tijdens de strijd in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van dat jaar bleek namelijk dat sommige nationale en lokale kwesties niet langer van elkaar te scheiden waren. Denk daarbij aan de verweving van het landelijke immigratie- en veiligheidsbeleid met de concrete problematiek in de havenstad gedurende deze periode. De veronderstelde ‘nationalisering’ van de lokale politiek in Nederland werd op deze manier een netelige kwestie.

Er was in zeker opzicht ook wel degelijk sprake van een ‘nationalisering’ van de lokale verkiezingen in Nederland. De landelijke kopstukken domineerden in deze periode de debatten op televisie in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen. Hierbij werden de thema’s die door de fractievoorzitters van de regeringspartijen onderling als ‘te gevoelig’ werden beschouwd vermeden. Denk hierbij bijvoorbeeld aan zaken als immigratie, veiligheid, gezondheidszorg. Het is waarschijnlijk dat dit heeft bijgedragen aan de kloof tussen burger en politiek die als zodanig door een deel van het electoraat werd ervaren. Sommige burgers hadden in hun omgeving namelijk wel degelijk te maken met problematiek waaraan in de aanloop naar lokale verkiezingen nauwelijks aandacht werd besteed. Als lijsttrekker van Leefbaar Nederland en later als lijsttrekker van Leefbaar Rotterdam heeft Pim Fortuyn de afstand tussen de landelijke en lokale politiek behoorlijk weten te verkleinen. Hij wist namelijk landelijke thema’s te verbinden met lokale thema’s vanuit het idee dat de landelijke politiek van grote invloed is op lokale politieke omstandigheden. In Rotterdam hadden die thema’s vooral te maken met immigratie, integratie en veiligheid. Tijdens de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen in 2002 profileerde Fortuyn zich als een ‘echte’ Rotterdammer die hield van zijn stad. De verkiezingsthema’s, waarmee hij vervolgens zorgde voor een politieke aardverschuiving in Rotterdam, verschilden nauwelijks van de thema’s waarmee Fortuyn als lijsttrekker van de landelijke partij Leefbaar Nederland tamboereerde. Gezien de stijging van het opkomstpercentage bij deze verkiezingen lijkt het erop dat Fortuyn met zijn

---

⁵⁸ Rooy, Piet de, *Republiek van Rivaliteiten. Nederland sinds 1813* (Amsterdam 2007) 274-276.

combinatie van landelijke en lokale thema's in 2002 een aanzienlijk deel van de Rotterdammers heeft weten te stimuleren om te gaan stemmen.

Vanaf 2002 moet de veronderstelde kloof tussen burger en politiek op lokaal niveau dan ook wellicht worden bekeken vanuit een ander perspectief. Onderzoek naar de kloof die burgers ervaren tot het overheidsbestuur wijst uit dat die afstand op lokaal niveau als grootst wordt ervaren.⁵⁹ Burgers blijken echter wel degelijk de gang naar de stembus te willen maken mits zij de overtuiging hebben dat hun stem politiek wel enige betekenis krijgt. Wanneer we kijken naar de opkomst bij landelijke verkiezingen zien we dat alleen in 1998, na het eerste Paarse kabinet, het opkomstpercentage met zo'n 5% was gedaald. In 2002 had het percentage zich door toedoen van Fortuyn echter al weer hersteld en lag de opkomst weer rond het niveau van de 60%. Een ander bewijs voor de bereidheid van burgers om te gaan stemmen wanneer zij het idee hebben dat hun stem er toe doet is de opkomst bij het referendum over de Europese grondwet in 2005 van rond de 80%. Bij burgemeestersreferenda gehouden in bijvoorbeeld Utrecht en Eindhoven bleek echter het opkomstpercentage dusdanig laag dat de uitslag nauwelijks geldig was. In beide gevallen kon men slechts kiezen uit twee kandidaten uit dezelfde partij waardoor het uitbrengen van een stem er voor de kiezer blijkbaar weinig toe deed.

Het gegeven dat ook dat bij de meest recente gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010 lokale lijsten gezamenlijk de meeste kiezers hebben weten te trekken toont aan dat een deel van het electoraat dat de gang naar de stembus maakt ontevreden is over het overheidsbeleid dat hen het meest direct raakt. Namelijk het beleid vanuit de gemeente. Daarnaast toont de grote winst voor onafhankelijke lijsten die ageren tegen het regenteske beleid van de gevestigde politieke orde aan dat een deel van het electoraat zich blijkbaar niet meer schikt naar een dergelijke situatie maar op dergelijke partijen stemt om politieke verandering teweeg te brengen. Hoe dit veranderingsproces zich in de laatste twee decennia in Nederland en de lokale Rotterdamse politiek heeft voltrokken zal ik bespreken in het volgende hoofdstuk. Hierin zal ik me, vanwege mijn scriptiefocus op Leefbaar Rotterdam, vooral richten op de partijen met 'Leefbaar' in de partijnaam. Daarnaast zal ik kijken naar de bijzondere rol van Pim Fortuyn in deze politieke omwenteling en het succesverhaal van Leefbaar Rotterdam.

---

⁵⁹ Boogers, *Lokale politiek in Nederland*, 35.

3. Een politieke revolte in Rotterdam

Zoals in het vorige hoofdstuk aan bod is gekomen maakten lokale lijsten in de Nederlandse gemeentepolitiek tijdens de jaren negentig van de vorige eeuw een opmerkelijke groei door. Dit groeiende aandeel van lokale lijsten in de Nederlandse gemeentepolitiek blijkt achteraf een voorbode te zijn geweest voor de electorale revolte die plaats vond op 6 maart 2002 in Rotterdam. Enerzijds gedreven door het succes van de lokale lijsten tijdens de jaren negentig en anderzijds profiterend van Pim Fortuyn's succesvolle opmars in het publieke debat (achtereenvolgens als lijsttrekker van Leefbaar Nederland, Leefbaar Rotterdam en de LPF) gedurende deze periode bleken lokale lijsten na deze verkiezingen gezamenlijk de grootste partij in de Nederlandse gemeentepolitiek te zijn. Slechts twee maanden later vond deze electorale omslag uitdrukking in de landelijke politiek toen op 15 mei bij de Tweede Kamerverkiezingen Fortuyn's partij, de LPF, bij haar eerste verkiezingsdeelname als winnaar uit de bus kwam.

De samenhang tussen de lokale politieke ontwikkelingen tijdens de jaren negentig, de opkomst van Pim Fortuyn als entrepreneur in de Nederlandse politiek en de uiteindelijke verkiezingswinst van de LPF bij de landelijke verkiezingen in 2002 is vrijwel niet te missen. Door sommigen wordt de oorsprong van deze democratische omwentelingen in de Nederlandse politiek gezocht in de electorale revolte die op 6 maart 2002 plaats had in Rotterdam. Anderen zoeken de oorsprong eerder bij de gemeenteraadsverkiezingen in de jaren negentig waarbij in gemeenten als Hilversum en Utrecht de plaatselijke politiek zo succesvol gepenetreerd werd door de eerste Leefbaar-partijen. De oorzaken even daargelaten ging het bij deze democratische omwenteling in Nederland om, wat ook wel is beschreven als, een opstand van de kiezers tegen de 'gevestigde orde'.⁶⁰ Het is immers een aanzienlijk deel van het Nederlandse electoraat geweest dat de verkondigers van een 'nieuw' soort politiek in het zadel heeft geholpen.

Vanwege het feit dat deze thesis primair gaat over de lokale lijst Leefbaar Rotterdam ga ik in dit hoofdstuk vooral in op de vraag hoe deze kiezersopstand zich in de Maasstad heeft voltrokken, en wellicht nog altijd voltrekt. Omdat de politieke situatie in Rotterdam sterk samenhangt met het succes van de Leefbaar-partijen tijdens de jaren negentig en de landelijke

---

⁶⁰ Dekker, P., 'Afkeer van de politiek?', in: *Christen Democratische Verkenningen* (4)(2003) 1.

opkomst van hun voormalig lijsttrekker Pim Fortuyn ben ik in dit hoofdstuk verplicht ook aan deze zaken aandacht te besteden.

3.1

Opkomst van de Leefbaren

Gedurende de jaren negentig van de vorige eeuw is er een specifiek type lokale lijst dat grote delen van het Nederlands electoraat in toenemende mate aan zich wist te binden. Wanneer we kijken naar de algemene partijtypering die door historici, politicologen en bestuurskundigen worden toegeschreven aan lokale lijsten zien we dat het gaat om autonome lokale protestpartijen. Dergelijke partijen kenmerken zich in algemene zin door onvrede over de gevestigde politiek binnen hun gemeenten. Onvrede die voortkomt uit bepaald gemeentelijk beleid bijvoorbeeld. Soms echter gaat de onvrede verder en betreft het de heersende politieke cultuur binnen de desbetreffende gemeente. De lokale protestpartij werpt zich in die zin op als een alternatief voor de heersende politieke cultuur in een bepaalde gemeente. Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 profileren dergelijke lokale protestlijsten zich voor het eerst sterk. De gemeenteraadsverkiezingen van dit jaar markeren overigens ook het begin van de tumultueuze opkomst van de lokale lijst onder aanvoering van de ‘Leefbaren’.

Op de eerste plaats kwam de lokale protestlijst Leefbaar Oegstgeest tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van dit jaar als nieuwkomer met 42% van de stemmen in de gemeenteraad. De partij kwam voort uit de Verontruste Burgers Oegstgeest, een verenigde groep burgers die zich al vanaf 1992 bezighielden met het gemeentelijk beleid. De groep verzette zich vooral sterk tegen een plan voor een grootschalig bouwproject in hun gemeente. Tijdens de behandeling van dit bouwproject stelde de gemeenteraad en het college van B&W zich meer tegenover dan aan de kant van de ‘verontruste’ bewoners op. Toen Verontruste Burgers Oegstgeest deze in hun ogen ‘regenteske’ bestuurscultuur in de daarop volgende jaren aan de orde stelde bleek het gemeentebestuur onvoldoende in staat tot verandering. Dit was voor Verontruste Burgers Oegstgeest reden om een lokale politieke partij op te richten en deel te nemen aan de gemeenteraadsverkiezingen in 1994. De partij stond in de kern een andere bestuurscultuur voor waarin; “het gemeentebestuur er voor de burger zat en niet andersom”, aldus partijleider Jan de Soeten.⁶¹ Vanwege de enorme verkiezingsoverwinning die Leefbaar Oegstgeest bij deze verkiezingen behaalde verkreeg de partij landelijke bekendheid.

---

⁶¹ Andere Tijden, *Terug naar Oegstgeest*, <http://player.omroep.nl/?afIID=10708088> (4-3-2010).

Leefbaar Oegstgeest was in 1994 niet de enige lokale lijst die onder de partijnaam 'Leefbaar' deelnam aan de gemeenteraadsverkiezingen. Ook in Hilversum nam voormalig PvdA-partijbestuurslid Jan Nagel met journalist Ton Luiting onder de naam Leefbaar deel aan de gemeenteraadsverkiezingen. Nagel had kort daarvoor een aanbod van zijn 'eigen' partij (PvdA) afgeslagen om voor die partij deel te nemen aan de gemeenteraadsverkiezingen in Hilversum. Toen Nagel van de PvdA te horen kreeg dat het niet tot de mogelijkheden behoorde om landelijk lid te blijven maar lokaal voor een andere partij te kiezen besloot hij zijn lidmaatschap op te zeggen.

Als gevolg van gemeentelijk wanbeleid op het gebied van financiën was Hilversum begin jaren negentig de duurste gemeente van Nederland geworden. Daarnaast liet de verkeerssituatie in de stad te wensen over en sloeg volgens de oprichters van Leefbaar Hilversum de verloedering toe in de Gooische Gemeente. Leefbaar legde in 1994 tijdens de campagne in aanloop naar de raadsverkiezingen de nadruk op deze problematiek en profileerde zich daarbij als tegenhanger van het 'plaatselijke regentendom'. De gevestigde politieke orde in Hilversum was volgens hen immers verantwoordelijk voor de problematiek in hun gemeente. Uiteindelijk won Leefbaar Hilversum met de hulp van enkele bekende bewoners (o.a. Willem van Kooten) van de gemeente de raadsverkiezingen met een totaal van acht zetels. Ondanks de overwinning belandde de partij in de oppositie. De overige partijen hadden namelijk gezamenlijk verklaard dat Leefbaar niet in het college van B&W mocht komen. Hoe dan ook bleek de nieuwe lokale partij een gevoel te vertolken dat leefde onder een behoorlijk deel van het Hilversumse electoraat. Bij de raadsverkiezingen van 1998 behaalde Leefbaar Hilversum als tegenwicht van het gevestigde politieke establishment in de gemeente nog eens zes extra zetels.

Het plotselinge succes van de lokale Leefbaar-lijsten in 1994 markeert het begin van de stormachtige opkomst van het Leefbaar-label in de Nederlandse politiek. Gezien het succes van de lokale lijsten in Hilversum en Oegstgeest riep het label positieve associaties op (menselijk maat, natuurbehoud, samenhang, prettige omgangsvormen) bij een aanzienlijk deel van electoraat. Tegelijkertijd was het label politiek gezien zo algemeen dat het aansprak bij zowel linkse als rechtse kiezers.⁶² Niet alleen de lokale lijsten met het Leefbaar-label bleken succesvol bij de raadsverkiezingen in 1994. Ook andere lokale politieke initiatieven waren succesvol. Zo deden bijvoorbeeld in steden Heerlen, Leeuwarden, Assen en Rotterdam lokale lijsten na de verkiezingen hun intrede in de gemeenteraad.

---

⁶² Wansink, Hans, *De erfenis van Fortuyn. De Nederlandse democratie na de opstand van de kiezers* (Amsterdam 2004) 55.

Zonder deze nieuwe lokale politieke initiatieven gedurende deze periode afzonderlijk te benaderen zijn twee zaken opvallend. Op de eerste plaats sloegen de nieuwe lokale lijsten in Nederland voor het eerst echt aan in de stedelijke gebieden boven de rivieren. Op de tweede plaats is het opmerkelijk hoe de nieuwe autonome lokale lijsten tegemoet werden getreden door de gevestigde landelijke partijen. In de ogen van de gevestigde politiek in Nederland was het succes van de lokale lijsten net als tijdens de jaren zestig en zeventig iets van tijdelijke aard. Hierdoor werden de autonome lokale partijen niet als volwaardige politieke medespelers beschouwd. Zo zouden de ‘nieuwe’ lokale partijen onvoldoende professioneel, maar wel cliëntelistisch en ‘populistisch’ zijn. Ondanks het feit dat de nieuwe lokale partijen op dergelijke wijze tegemoet werden getreden bewees hun succes tijdens de jaren negentig dat er binnen de Nederlandse politiek blijkbaar ruimte was ontstaan voor een ‘ander’ geluid. Een ander geluid dat in het merendeel van de gevallen was gestoeld op de gesignaleerde kloof tussen burger en politiek. Hoewel de lokale partijen met het Leefbaar-label niet de enige vertegenwoordigers waren van een ‘ander’ geluid zal ik in dit hoofdstuk slechts ingaan op de samenhangende beweging van politieke partijen die het label hanteren in de partijnaam.

Het succes van de lokale lijsten tijdens de raadsverkiezingen in 1994 en de landelijke bekendheid die winnaars met het Leefbaar-label verkregen was zoals gezegd de aftrap van een enorm aantal lokale politieke protestinitiatieven in gemeenten door heel Nederland. Lokale partijen die zich hierbij het meest profileerden waren de partijen met het Leefbaar-label. Zoals gezegd verbeterde Leefbaar Hilversum in 1998 het verkiezingssucces uit 1994. Het succes van deze partij was een motivatie voor zanger/radiomaker Henk Westbroek en zakenman Broos Schnetz om in 1997 in Utrecht een soortgelijke partij op te richten. Vanwege onvrede met ‘regentesk’ gemeentelijke bestuur waarbij nauwelijks rekening werd gehouden met de inbreng van de burger nam Leefbaar Utrecht, zoals de partij was genoemd, het daaropvolgende jaar deel aan de gemeenteraadsverkiezingen in de Domstad. Gebruikmakend van lokale media en een bekende lijstduwer, schrijver Ronald Giphart, werden plaatselijke thema’s zoals de ruimtelijke ordening van het stadscentrum door Leefbaar Utrecht betrokken in de verkiezingsstrijd. Ook in de Domstad bleek een deel van de burgers niet doof te zijn voor een geluid gericht tegen de plaatselijke politieke bestuurscultuur. Van de vijfenveertig zetels in de Utrechtse gemeenteraad behaalde de partij er negen evenals de PvdA en Groenlinks. Bij vervroegde verkiezingen twee jaar later liet Leefbaar Utrecht de concurrentie ver achter zich door veertien zetels te bemachtigen. Het Leefbaar-label en de politieke formule die Jan Nagel had gebruikt bleek dus ook in Utrecht aan te slaan.

De aanleiding voor de oprichting van de landelijke partij Leefbaar Nederland was de ‘regenteske’ en ‘arrogante’ houding van de gevestigde politieke partijen na de Provinciale Statenverkiezingen van 3 maart 1999. Het feit dat de verliezende partijen in Zeeland nieuwkomer Partij voor Zeeland gewoonweg buitensloten bij de vorming van een nieuw college van Gedeputeerde Staten schoot Jan Nagel in het verkeerde keelgat. Op dezelfde dag zei Nagel in een telefoongesprek met Henk Westbroek de gevestigde politieke partijen nu eens echt angst aan te willen jagen door te dreigen met de oprichting van een landelijke partij.⁶³ Een dag voor de lustrumviering van Leefbaar Hilversum (7 maart 1999) uitte Nagel het dreigement publiekelijk aan de redactie van het ‘PvdA-Vlugschrift’. Het nieuws ging in de media rond als een lopend vuurtje waardoor Nagel, Westbroek en andere betrokkenen (o.a. Van Kooten, Luiting en Schnetz) beseften dat het niet slechts bij een dreigement kon blijven.

In de verklaring over de oprichting van de nieuwe landelijke partij stelde Nagel dat het ging om een volstrekt nieuwe landelijke partij, en niet om de bundeling van bestaande lokale partijen. De partij zou zich volgens de verklaring van Nagel en de zijnen richten tegen de gevestigde landelijke partijen die het in hun visie op lokaal politiek niveau alleen om ‘de macht en de baantjes te doen was’.⁶⁴ Hierdoor was Nederland het enige land in Europa dat nog geen gekozen burgemeester had en werden succesvolle lokale politieke nieuwkomers zonder pardon buiten het openbaar bestuur gehouden zoals in Hilversum en Utrecht was gebleken. De nieuwe landelijke partij zou daarom streven naar een hoger democratisch gehalte van de Nederlandse samenleving. Zo pleitten Nagel en de zijnen onder andere voor burgemeestersverkiezingen en referenda die de macht van de burger ten opzichte van de bestuurlijke elite zouden moeten vergroten.

Hoewel de partij nog niet was opgericht werden de betrokkenen geconfronteerd met enorme publieke belangstelling. Al snel na de bekendmaking van de plannen voor een landelijke partij regende het aanmeldingen. Op 25 maart 1999 was het dan eindelijk zover en zag ‘Leefbaar Nederland’ bij de notaris het levenslicht. Lange tijd hoorde men nauwelijks iets van de nieuwe nationale partij tot het oprichtingscongres van 10 juni waarbij Jan Nagel officieel als partijvoorzitter werd gekozen. Kort na het congres presenteerde Leefbaar Nederland een voorlopig programma in de vorm van een pamflet met als titel ‘Leefbaar Nederland in de 21ste eeuw. Het Moet en het Kan anders!’. Het pamflet bestond uit

---

⁶³ Idem. 57.

⁶⁴ Idem. 58.

vijfentwintig punten waarbij de nadruk lag op de volgende onderwerpen: directe democratie, veiligheid, technologische ontwikkeling, innovatie, behoud van natuur en de ondersteuning van jonge ondernemers.⁶⁵ Het pamflet waarin de kerndoelen van Leefbaar Nederland uiteen werden gezet zou later als basis dienen voor het eerste officiële partijprogramma van de partij. Het enige waar het de partij in 2001 nog aan ontbrak was een aansprekende lijsttrekker.

Medeoprichter van de partij Willem van Kooten, die tevens mediaondernemer was, had vanaf het begin gepleit voor een mediagenieke en charismatische leider voor de partij. Toen de populaire Henk Westbroek afhaakte en Nagel door zijn medebestuurgenoten ongeschikt werd geacht voor een dergelijke functie ging men op zoek naar iemand van buiten de partij. Nadat vele namen de ronde hadden gedaan en er door het partijbestuur vele gesprekken waren gevoerd met mogelijke kandidaten kwam Leefbaar Nederland uit bij socioloog en publicist Pim Fortuyn. Deze had de gevestigde politieke partijen in Nederland vanaf het begin van de jaren negentig, als schrijver voor het weekblad *Elzevier* en als bijzonder hoogleraar aan de Rotterdamse Erasmus Universiteit, in verschillende columns en boeken fel bekritiseerd.⁶⁶ Na enkele gesprekken met Fortuyn tijdens de zomer van 2001 werd deze door het partijbestuur als de beoogde lijsttrekker van Leefbaar Nederland naar voren geschoven. Tijdens een partijcongres van de partij in het najaar werd Fortuyn met overweldigende meerderheid van de stemmen als lijsttrekker gekozen. De benoeming markeerde het beginpunt van een tumultueuze periode in de Nederlandse politieke geschiedenis. Op zowel lokaal als landelijk niveau.

Vanwege de bijzondere rol die Fortuyn heeft gespeeld in de Nederlandse politiek als lijsttrekker van achtereenvolgens Leefbaar Nederland, Leefbaar Rotterdam en de Lijst Pim Fortuyn verdient zijn persoon enige verdieping. Wie was hij en wat waren zijn politieke ideeën? En gezien het onderwerp van deze thesis nog belangrijker, welke rol had hij in de ‘opstand der kiezers’ in Rotterdam op 6 maart 2002.

3.3

Pim Fortuyn

Pim Fortuyn werd drie jaar na het eindigen van de Tweede Wereldoorlog (1948) geboren in Driehuis, een dorp in de huidige Noord-Hollandse gemeente Velzen. Na de lagere school en de HBS met succes te hebben doorlopen besloot Fortuyn sociologie te gaan studeren in

---

⁶⁵ Pamflet Leefbaar Nederland ('Leefbaar Nederland in de 21ste eeuw. Het Moet en het Kan anders!'), (<http://www.pimfortuyn.com/asp/default.asp?t=show&id=1440>) (20-7-2010)

⁶⁶ Lucardie, Paul, Ida Noomen & Gerrit Voerman, 'Kroniek 2001. Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen uit het jaar 2001', in: *DNPP Jaarboek 2001* (Groningen 2003) 22.

Amsterdam. Tijdens zijn studie beperkte Fortuyn's interesse zich niet slechts tot het werkveld van de sociologie. Zo volgde hij bijvoorbeeld ook cursussen in bestuurskunde, economie, geschiedenis en recht. In mei 1971 behaalde Fortuyn zijn doctoraalexamen sociologie. Naast zijn studie was Fortuyn actief lid van de studentenvakbond van de Vrije Universiteit. In die hoedanigheid als actievoeder leidde hij de honderdurenbezetting van de VU in 1972. De bezetting werd overigens snel beëindigd omdat Fortuyn een compromis wist te sluiten met de Rector Magnificus van de Amsterdamse universiteit.

Tijdens de periode als student ontwikkelde Fortuyn zich als een bezige en flamboyante persoonlijkheid. Hij kleepte zich al vanaf de middelbare school onberispelijk en verscheen op de universiteit in driedelige maatpakken. Tevens ontdekte hij in deze jaren zijn homoseksuele geaardheid waarvoor hij openlijk uitkwam. Door zijn persoonlijke intelligentie en de rol die hij vervulde als studentenleider bij de bezetting van de universiteit beschouwde Fortuyn zichzelf in toenemende mate als de verbindende schakel tussen traditie en vernieuwing.⁶⁷ Met zijn behaalde doctoraalexamen sociologie op zak verbond Fortuyn zich in augustus 1972 als medewerker aan de Rijksuniversiteit Groningen. Vanuit de vakgroep Filosofie en Maatschappijwetenschappen van de faculteit sociale wetenschappen richtte het onderzoek van Fortuyn zich op de 'kritische theorie en het Marxisme'. Fortuyn's periode als medewerker in Groningen verliep allerminst zonder hobbels. Zo vocht hij diverse conflicten uit op zowel bestuurlijk, persoonlijk als wetenschappelijk terrein. Zo kwam hij onder meer vaak in conflict zijn leidinggevende, professor Ger Harmsen. Beiden dachten over veel zaken hetzelfde maar tegelijkertijd was er sprake van een dierbare vijandelijkheid tussen de twee.⁶⁸ Uiteindelijk promoveerde Fortuyn in 1980 bij dezelfde Harmsen met een proefschrift over de sociaaleconomische politiek in Nederland in de periode 1945-1949.

Gezien de academische weg die Fortuyn had afgelegd leek het hoogleraarschap na zijn promotie aanstaande. Lange tijd werd hij beschouwd als de beoogde opvolger van Harmsen aan de Rijksuniversiteit Groningen. Fortuyn ging echter een andere weg. In 1986 werd hij door de toenmalige voorzitter van de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (WRR), Wil Albeda, als raadsmedewerker gevraagd mee te werken aan een advies over arbeidsbemiddeling. Een jaar later werd Albeda voorzitter van een commissie die de Gemeente Rotterdam moest adviseren over de sociaaleconomische vernieuwing van de stad. Albeda drong er vervolgens bij Fortuyn op aan om zitting te nemen in de commissie en te

---

⁶⁷ Rooy, Piet de, 'Fortuijn, Wilhelmus Simon Petrus (1948-2002)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland* (2009), digitaal beschikbaar op <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn6/fortuijn> (16-9-2010)

⁶⁸ Wansink, *De erfenis van Fortuyn*, 70-71.

fungeren als rapporteur. In die hoedanigheid kreeg Fortuyn steeds meer te maken met de wereld van het openbaar bestuur. Een omgeving die wezenlijk verschilde van de academische wereld waarin hij op dat moment zat. Het was een wereld van ondernemende mensen, politiek lobbyen en het politieke spel. Een sfeer die iemand met een flamboyant en dynamisch karakter zoals Fortuyn bijzonder aansprak.⁶⁹ In 1988 verliet hij dan ook de Groningse Universiteit om zich als zelfstandig adviseur te vestigen in Rotterdam met een bureau voor politiek strategische adviezen.

Tussen 1988 en 1991 kreeg Fortuyn in zijn rol als politiek adviseur de leiding over OV Studentenkort BV te Groningen. Met veel inzet wist hij de invoering van de openbaarvervoerkaart, die was bedoeld om de studiefinanciering te vereenvoudigen, binnen drie jaar tot een goed einde te brengen. Voor Fortuyn betekende het succesvolle project een bewijs van zijn leiderschapskwaliteiten. Daarnaast bevestigde deze ervaring Fortuyn's bestaande opvattingen over de slechte werking van de Nederlandse overheidsbureaucratie. Deze werkte volgens Fortuyn veel te onzelfstandig en schoot qua dienstverlening aan de belastingbetalende burger ernstig tekort. Wat hem betreft was voor een verbetering van deze dienstverlening een grondige hervorming van de overheid dan ook noodzakelijk. Fortuyn stelde dat privatisering en verzelfstandiging van verschillende overheidsorganen via marktwerking zouden leiden tot een effectieve dienstverlening aan de Nederlandse burger. Een afgeslankte overheid zou namelijk door middel van streng politiek toezicht in de toekomst veel beter te controleren zijn, aldus Fortuyn.⁷⁰

Al in 1990 greep Fortuyn een mogelijkheid om deze opvattingen verder uit te werken als bijzonder hoogleraar in het Arbeidsvoorwaardenoverleg bij de overheid (Albeda-leerstoel) aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam. In die hoedanigheid pleitte hij voor de hervorming van de Nederlandse politiek en overheidsbureaucratie waarvoor hij de methode van conflict geschikter vond dan het in ons land min of meer algemeen erkende politieke consensusmodel. Dat Fortuyn niet echt op zijn plek was in de academische wereld was al gebleken in Groningen en bleek wederom in Rotterdam. Vanwege zijn afwijkende opvattingen was hij een buitenbeentje dat niet de wetenschappelijke erkenning kreeg die hij meende te verdienen. In 1995 legde Fortuyn daarom zijn hoogleraarschap neer. Gelijktijdig met zijn afscheid van de academische wereld groeide plotseling zijn populariteit in het publieke debat.

---

⁶⁹ De Rooy, 'Fortuyn', idem.

⁷⁰ Lucardie, Paul & Gerrit Voerman, 'Liberaal patriot of nationaal populist? Het gedachtegoed van Pim Fortuyn', in: *Socialisme & Democratie* 59 (2002) 38-39.

De plotselinge populariteit van Fortuyn had te maken met de publieke rol die hij vanaf 1994 vervulde als columnist voor weekblad Elsevier, het Haarlems Dagblad en Radio Rijnmond. In deze columns keerde hij zich steeds meer tegen de ‘Haagse politiek’, een werkveld waarin hij eerder in zijn leven een rol voor zichzelf weggelegd zag. In 1988 had Fortuyn zijn lidmaatschap van de PvdA opgezegd, een partij waarvan hij tijdens zijn periode als medewerker van de Groningse universiteit lid was geworden. Met zijn boodschap gericht tegen de ‘Haagse politiek’ begon Fortuyn zich vanaf deze tijd geleidelijk te ontwikkelen als een politicus buiten de bestaande partijen. Tijdens de jaren negentig publiceerde hij een aantal boeken waarin hij stelde dat de Nederlandse politiek, overheid en samenleving in verval waren geraakt. In Fortuyn’s visie was dit verval te wijten aan de vastgeroeste links-liberale politieke orde in Nederland die er onderling voor zorgden dat politiek andersdenkenden zoals hijzelf buiten het speelveld werden gehouden.

Door zijn neus voor het politieke spel wist Fortuyn zichzelf binnen het publieke debat een imago en stijl aan te meten van de wijze en nagenoeg onafhankelijke politieke buitenstaander. Dit werd nog eens versterkt door zijn confronterende manier van debatteren en zijn on-Nederlandse verschijning. We kennen immers het beeld van de opzichtig geklede Fortuyn die in zijn Daimler met chauffeur de oprit van zijn stadsvilla Pallazzo di Pietro wordt opgereden.⁷¹ Ondertussen groeide Fortuyn’s populariteit in het publieke debat gestaag. Naast zijn werkzaamheden als publicist en veelgevraagd speaker kan Fortuyn vanaf 1998 namelijk ook wekelijks aanschuiven in het televisieprogramma Business Class van vriend en makelaar Harry Mens. Ook in deze rol blijft hij het beleid van, en bestuurscultuur tijdens, Wim Kok’s Paarse kabinetten van felle kritiek voorzien. Zo werd volgens Fortuyn onder andere de problematiek rondom slecht geïntegreerde islamitische Nederlanders en migranten doodgezwegen door de gevestigde politieke orde. Vanwege zijn overwegend tegengestelde politieke opvattingen, zijn kritiek op de technocratische bestuurscultuur onder de Paarse kabinetten en zijn on-Haagse stijl van politiek bedrijven werd Fortuyn in het publieke debat langzaamaan de tegenhanger van Wim Kok.⁷²

Vanwege zijn opvattingen wordt Fortuyn in 2001 bij televisieopnamen door Willem van Kooten, medeoprichter van Leefbaar Hilversum en bestuurslid van Leefbaar Nederland, gevraagd de politiek in te gaan. Niet lang na het verzoek kondigt Fortuyn aan als lijsttrekker voor Leefbaar Nederland te willen deelnemen aan de Tweede Kamerverkiezingen van 2002.

---

⁷¹ Pels, Dick, ‘Het glazen huis van de democratie. Politiek sterrendom na Fortuyn’, in: *Justitiële Verkenningen* 33 (2)(2007) 9-10.

⁷² De Rooy, ‘Fortuijn’, idem.

Tijdens een congres van Leefbaar Nederland op 25 november van hetzelfde jaar wordt zijn lijsttrekkerschap bevestigd waarbij hij het inmiddels beroemde ‘At your service’-saluut brengt. In de daaropvolgende periode in aanloop naar de landelijke verkiezingen van 15 mei 2002 verscheen de flamboyante Fortuyn veelvuldig in de media waardoor Leefbaar Nederland enorm steeg in de peilingen. Ondertussen had Fortuyn uit eigen beweging gesympathiseerd met de eind 2001 opgerichte lokale Leefbaar-partij in Rotterdam, die zou deelnemen aan de gemeenteraadsverkiezingen in 2002. Op initiatief van Leefbaar Nederland werd vervolgens het landelijke lijsttrekkerschap van Fortuyn gecombineerd met het lokale lijsttrekkerschap voor Leefbaar Rotterdam.

Aan de samenwerking tussen Fortuyn en Leefbaar Nederland kwam echter ruim voor de Tweede Kamerverkiezingen een einde na een spraakmakend interview met Fortuyn in de Volkskrant van 9 februari 2002. In het interview had Fortuyn onder meer gesteld dat er in Nederland geen islamiet meer bij mocht en had hij tevens het discriminatieverbod in Artikel 1 van de Grondwet ter discussie gesteld ten behoeve van Artikel 7, de vrijheid van meningsuiting. Volgens het bestuur van Leefbaar Nederland waren dergelijke uitspraken van haar lijsttrekker niet te vereenzelvigen met het partijprogramma waarop laatstgenoemde de partij verliet.⁷³ Snel na de breuk liet Fortuyn weten met zijn eigen partij (Lijst Pim Fortuyn) toch deel te zullen nemen aan de Tweede Kamerverkiezingen.

Ondertussen behaalde Leefbaar Rotterdam, de lokale lijst waarvan Fortuyn lijsttrekker was, tijdens de gemeenteraadsverkiezingen op 6 maart 2002 een historische overwinning. Bij haar eerste verkiezingsdeelname ging de partij er in Rotterdam er met maar liefst zeventien van de totaal vijfenveertig zetels vandoor. Vooral de bestuurlijke macht van de sociaaldemocraten (PvdA), die vanaf de Tweede Wereldoorlog een toonaangevende positie in het Rotterdamse stadsbestuur hadden bekleed, werd gebroken. Daarnaast verloren de andere ‘gevestigde partijen’, behalve het CDA, eveneens terrein. Niet alleen in Rotterdam werd door de traditionele partijen electoraal terrein verloren. Ook in andere gemeenten van Nederland moesten zij, wederom met uitzondering van het CDA, forse verliezen incasseren ten opzichte van nieuwe lokale politieke initiatieven. Deze partijen, die zich voornamelijk richtten tegen de gevestigde politiek, waren massaal ontstaan in navolging van de toenemende successen van lokale lijsten gedurende de jaren negentig. Deze trend werd in 2002 versterkt door de sterrenstatus die Fortuyn als lijsttrekker van Leefbaar Nederland (later LPF) en Leefbaar Rotterdam in aanloop van zowel de lokale als de landelijke verkiezingen wist te verwerven.

---

⁷³ Ellemers, J.E, ‘Het fenomeen Fortuyn. De revolutie verklaard’, in: *DNPP Jaarboek 2002* (Groningen 2004) 257.

Fortuyn was in korte tijd een mediamagneet geworden.⁷⁴ Vanwege de landelijke bekendheid van lijsttrekker Fortuyn werd de overwinning van Leefbaar Rotterdam in de havenstad exemplarisch voor de electorale verschuiving die op lokale schaal in Nederland plaatsvond.

Na de imposante overwinning in Rotterdam wees alles erop dat Fortuyn bij de landelijke verkiezingen voor een verassing ging zorgen. Na de breuk met Leefbaar Nederland was zijn nieuwe landelijke partij LPF direct na oprichting snel gestegen in de peilingen terwijl Leefbaar Nederland zonder lijsttrekker stuurloos wegzakte. Met de presentatie van zijn boek 'De puinhopen van acht jaar paars' bond Fortuyn als lijsttrekker van de LPF definitief de verkiezingsstrijd aan met gevestigde partijen in de Nederlandse politiek. Voornamelijk de 'Paarse' regeringspartijen PvdA, VVD en D66 moesten het ontgelden hoewel ook de andere gevestigde partijen in Fortuyn's kritiek niet werden overgeslagen. Enige uitzondering was het CDA van Jan Peter Balkenende waarmee Fortuyn, naar achteraf bleek, een 'gentlemen's agreement' had.⁷⁵ In het boek formuleerde hij scherpe kritiek op de ontoegankelijkheid van het overheidsapparaat voor de burger, beoogde bezuinigingen op de verzorgingsstaat, de veiligheid op straat en de aanpak van problematiek rondom slecht geïntegreerde islamitische Nederlanders.

Vanwege het feit dat Fortuyn's kritiek en emotionele politieke stijl gevoelig lagen bij de traditionele partijen verhardde de sfeer rondom zijn persoon in rap tempo. Door tegenstanders werd hij daarom tegemoet getreden als de populistische sensatiepoliticus zonder inhoud die Islamieten beledigde en geen oog had voor politiek beleid op de lange termijn. De kans om zijn tegenstanders het tegendeel te bewijzen heeft Fortuyn echter niet gekregen. Op 6 mei 2002, negen dagen voor de Tweede Kamerverkiezingen, werd hij doodgeschoten op het mediapark in Hilversum na het geven van een radio-interview. Na zijn dood bleek de LPF ondanks een grote overwinning bij de landelijke verkiezingen niet in staat Fortuyn's visie betekenisvol gestalte te geven in de landelijke politiek.

Ondanks het feit dat Fortuyn zich nooit heeft kunnen bewijzen is hij onmiskenbaar een belangrijke katalysator geweest van een sterke verandering in de Nederlandse politieke cultuur. Een geluid van onvrede gericht tegen de gevestigde politieke orde dat tijdens de jaren negentig lokaal symbolisch gestalte kreeg in de diverse Leefbaar-partijen werd door Fortuyn feilloos verbonden met grote nationale zorgen over veiligheid, integratie en functioneren van de overheid. Thema's die samen met een meer confronterende manier van politiek bedrijven

---

⁷⁴ Giesen, Peter, 'Mediamagneet', in: *Volkskrant*, 16-2-2002.

⁷⁵ Wansink, *De erfenis van Fortuyn*, 171.

vanaf 2002 voor een behoorlijk deel het politieke klimaat in Nederland bepalen. Zo ook in Rotterdam waar de Leefbaren in 2010 voor de derde achtereenvolgende gemeenteraadsverkiezingen als één van de twee grootste partijen uit de bus zijn gekomen. Vanwege het feit dat deze partij het onderzoeksonderwerp is van deze thesis wil ik kort ingaan op de wijze waarop de partij eind 2001 tot stand is gekomen.

3.4

Leefbaar Rotterdam⁷⁶

Het verhaal van Leefbaar Rotterdam begint halverwege 2001 bij een bezorgde inwoner van de stad, namelijk docent geschiedenis en biologie Ronald Sörensen. In een opwelling besloot deze, als aanhanger van Fortuyn, in de havenstad de partijnaam Leefbaar Rotterdam te claimen. Hij was bang dat extreemrechtse politieke groeperingen er met de partijnaam 'Leefbaar' van door zouden gaan en op die manier Fortuyn imagoschade zouden berokkenen.⁷⁷ Gezien de overwinning van CP86'/CD bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 in Rotterdam bestond er namelijk een behoorlijk electoraal potentieel voor een dergelijk geluid in de havenstad. In de ogen van Sörensen is Fortuyn juist helemaal niet extreemrechts maar maakt hij in de politiek problematiek bespreekbaar die hem en vele anderen ook al jarenlang zorgen baren. Toen bekend werd dat Fortuyn lijsttrekker van Leefbaar Nederland zou worden sloot Sörensen zich gelijk aan bij de partij. In aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen van 2002 verricht hij als lid van de partij wat vrijwilligerswerk op het hoofdkantoor in Hilversum. Ambitie om zelf de politiek in te gaan heeft hij niet tot het moment dat hij besluit in Rotterdam de partijnaam 'Leefbaar' te claimen.

Aanvankelijk is het niet de bedoeling iets te doen met de partijnaam Leefbaar Rotterdam wanneer Ronald Sörensen deze naam probeert te claimen bij het Centraal Kiesbureau in de havenstad. Daar blijkt echter dat er voor het claimen van de naam oprichting van een officiële politieke partij met de daarbij behorende structuur vereist is. Om aan deze eis te voldoen onderneemt Sörensen noodzakelijke stappen. Ondertussen ontstaat het idee om toch wat met deze nieuwe partij te doen. Als inwoner van Rotterdam en in zijn hoedanigheid als docent stelt Sörensen vast dat zijn stad langzaam achteruit is gegaan onder het bewind van een aantal gevestigde partijen, voornamelijk de PvdA. Zo laat volgens hem de veiligheid, integratie van Islamitische Nederlanders en de heersende bestuurscultuur in Rotterdam anno

---

⁷⁶ Gebaseerd op: Booister, Jan de, 'Clash aan de Coolsingel. De wegbereiders van Pim Fortuyn', (Soesterberg 2009).

⁷⁷ Idem, 13-17.

2001 ernstig te wensen over. Hieraan wil Sörensen nu ook actief wat doen en wil zodoende met Leefbaar Rotterdam de lokale politiek in.

In de tussentijd heeft Sörensen aan collega en vriend Frans van der Hilst gevraagd hem te helpen met de oprichting van Leefbaar Rotterdam. Daarnaast vraagt hij, als lid van Leefbaar Nederland, steun bij de landelijke partij en weet hij tegelijkertijd aandacht voor zijn initiatief te trekken door een stukje in een lokale krant te plaatsen. Via deze kanalen meldden diverse mensen van het eerste uur zich bij Sörensen onder wie Barry Madlener, Victor Reijkerz en Harry Borst. De eerste vergadering van Leefbaar Rotterdam vond uiteindelijk plaats eind december 2001, slechts drie maanden voor de gemeenteraadsverkiezingen. Men ging dan ook hard aan de slag om in de korte periode die nog restte de partij in Rotterdam op de kaart te zetten. De strategie van Leefbaar Rotterdam was hierbij het politieke alternatief te vormen op rechts terwijl de lokale lijst Stadspartij Rotterdam zich in de campagne reeds als het linkse alternatief presenteerde.⁷⁸ In deze strategie werd het thema veiligheid leidend in het programma van de partij. De zorgen rondom dergelijke problematiek had immers de mensen die met Leefbaar Rotterdam gingen deelnemen aan de raadsverkiezingen bijeen gebracht. Naast de zorgen over de veiligheid in Rotterdam voelde men zich bij de partij eveneens verbonden door een gezamenlijke afkeer van bestuurspartij PvdA die verantwoordelijk werd gehouden voor de slechte veiligheidssituatie in de stad. Wat men eind 2001 bij de eerste vergadering van Leefbaar Rotterdam nog niet kon bevroeden was dat de campagne, voor zover daar op dat moment sprake van was, weldra een enorme vlucht zou nemen.

Begin 2002 is Fortuyn via de media ondertussen op de hoogte van de plannen van Leefbaar Rotterdam om deel te nemen aan de lokale verkiezingen in de stad waar hij op dat moment woont. In 1998 heeft Fortuyn namelijk zijn intrede genomen in een kapitale stadsvilla in de havenstad aan het G.W. Burgerplein. Nadat hij eerst informatie over de partij heeft ingewonnen bij Sörensen verzoekt Fortuyn om ingeschreven te worden als lid van de partij. Naast het verzoek tot inschrijving geeft Fortuyn aan best te willen fungeren als lijstduwer van de lokale partij en is hij tevens bereid tijdens de verkiezingscampagne op te treden voor Leefbaar Rotterdam.⁷⁹ Sörensen is gezien de enorme politieke populariteit van Fortuyn in de aanloop naar de landelijke verkiezingen verheugd dat deze zich voor zijn lokale initiatief wil inzetten. Fortuyn's opmars in de landelijke politiek is immers de aanvankelijke reden tot oprichting van Leefbaar Rotterdam. Nadat Fortuyn zijn diensten heeft aangeboden komt Ronald Sörensen op het idee de landelijke politicus te vragen lijsttrekker van Leefbaar

---

⁷⁸ Idem. 37.

⁷⁹ Idem, 43.

Rotterdam te worden. Echter nog voordat hij zijn vraag kan stellen wordt Sörensen gebeld door de campagneleider van Leefbaar Nederland die hem exact hetzelfde voorstel doet. Aangezien het Fortuyn's ambitie is om premier te worden is deze niet gelijk enthousiast over het lijsttrekkerschap. Echter na enige overweging stemt deze uiteindelijk toch in met het plan. Uiteindelijk gaat het Fortuyn om Den Haag maar deelnemen aan de verkiezingen in Rotterdam is de uitgelezen mogelijkheid om te bewijzen dat hij compromissen kan sluiten en een college kan vormen.⁸⁰ De bekendmaking ervan wordt vanuit strategische overwegingen voorlopig nog even uitgesteld.

Ondertussen moet er bij Leefbaar Rotterdam, een lokale lijst in wording, nog van alles worden geregeld. Zo was er onder andere nog geen definitief verkiezingsprogramma, geen kandidatenlijst en moest tevens de oprichtingsvergadering van de partij nog plaats vinden. Fortuyn laat dergelijke zaken gezien zijn bezigheden als lijsttrekker voor Leefbaar Nederland graag over aan Sörensen hoewel hij wel enkele punten voor het verkiezingsprogramma aandraagt evenals enkele namen voor de kandidatenlijst. Een van de namen is die van Marco Pastors waarmee Fortuyn eerder samenwerkte bij de OV Studentenkantoor BV. De twee houden na het project contact en hopen in de toekomst nogmaals met elkaar samen te kunnen werken. Vandaar dat Fortuyn bij het samenstellen van de kandidatenlijst van Leefbaar Rotterdam denkt aan, de in de havenstad woonachtige, Pastors. Na een telefoontje van Sörensen heeft deze aanvankelijk nog zijn bedenkingen, hij heeft namelijk niet echt politieke ambities. Echter na het bijwonen van de oprichtingsvergadering besluit Pastors toch lid te worden van de partij en stelt hij zich tevens beschikbaar voor de kandidatenlijst. Ondertussen heeft het verkiezingsprogramma van Leefbaar Rotterdam vorm gekregen en op 20 januari kan ook de kandidatenlijst van Leefbaar Rotterdam waarop bovenaan de naam Fortuyn prijkt worden gepresenteerd.

Leidend thema in het definitieve verkiezingsprogramma van Leefbaar Rotterdam werd zoals gezegd de veiligheidssituatie in de stad, al kregen daarnaast ook zaken als democratisering, onderwijs en verkeer de aandacht.⁸¹ De oorzaak van problematiek rondom dergelijke thema's was volgens het programma te wijten aan het zelfgenoegzame en ingeslapen regentendom zoals Fortuyn schreef in het voorwoord. Naast voorstellen tot de verbetering van de problematiek in Rotterdam was het programma van Leefbaar dus tevens een aanklacht tegen de gevestigde politiek elite in de havenstad. De aanklacht werd gestoeld op de veronderstelling dat er een kloof was ontstaan tussen het beleid van het stadsbestuur en

---

⁸⁰ Idem, 47.

⁸¹ Idem, 59.

de beleidswensen van een aanzienlijk deel van het Rotterdamse electoraat. In de landelijke politiek droeg Fortuyn eenzelfde boodschap uit over de kloof tussen burger en politiek. Zijn idee was daarbij dat het overheidsbeleid op nationale schaal van grote invloed was op de lokale politieke omstandigheden. Volgens Fortuyn en Sörensen is deze lokale politieke situatie uitermate belangrijk voor de relatie tussen burger en overheid. Gezien de inrichting van het openbaar bestuur in Nederland is de gemeente de bestuurslaag van de overheid die de meeste invloed heeft op de directe leefomgeving van burgers. In zijn hoedanigheid als zowel landelijke als lokale politicus wist Fortuyn zijn zorgen over politiek beleid van de gevestigde orde te vertalen naar de problematiek in Rotterdam, en vice versa.

Aan de problematiek rondom de integratie van Islamitische Nederlanders werd in het definitieve verkiezingsprogramma van Leefbaar Rotterdam slechts zijdelings aandacht besteed. Vandaar ook dat Ronald Sörensen aan het spraakmakende interview met Fortuyn in de Volkskrant van 9 februari 2002 niet dezelfde consequenties verbond als het bestuur van Leefbaar Nederland. De verbondenheid in de fractie op lokale punten was wat hem betreft belangrijker dan de polariserende verkiezingstrijd in de landelijke politiek.⁸² Na enige discussie en Fortuyn's persoonlijke verzekering absoluut geen racist te zijn kon deze gewoon aanblijven als lijsttrekker. Fortuyn's visie op de samenhang tussen de problematiek betreffende de integratie van Islamitische Nederlanders en veiligheid is overigens wel reden geweest voor een sterke polarisatie rondom zijn persoon.

Vanwege de gevoeligheid van de thematiek bij de gevestigde politieke orde in Rotterdam keerden de partijen (behalve het CDA) zich in aanloop naar de verkiezingen tegen Leefbaar. Het debat in de verkiezingsstrijd werd vanwege de gevoeligheid van het onderwerp bij de gevestigde partijen in scherpe woorden gevoerd. Els Kuijper, lijsttrekker van de PvdA, verweet Fortuyn voor een scherpe tweedeling in de stad te zorgen. Vanuit de VVD werd hem door lijsttrekker Nico Janssens verweten in te spelen op angstgevoelens onder de bevolking. Zelfs de woorden fascisme en racisme vielen vaak wanneer het over Leefbaar Rotterdam en Fortuyn ging. Door deze scherpe tegenstellingen werd Leefbaar Rotterdam door sommige partijen al voor de verkiezingsdag uitgesloten als eventuele coalitiepartner. Voor de partij was dit slechts een bevestiging dat de gevestigde politieke orde in Rotterdam blind was voor de problematiek die zij overigens op zeer kritische, soms ook onvriendelijke wijze, in het lokale debat aankaartte. Kortom de partij werd in Rotterdam niet tegemoet getreden als een volwaardige politieke medespeler. Dat de partij door een aanzienlijk deel van de Rotterdamse

---

⁸² Idem. 91.

kiezer wel als een welkome nieuwe medespeler op het politieke toneel werd beschouwd zouden de gemeenteraadsverkiezingen van 2002 spoedig bewijzen.

3.5 ***6 maart 2002, Opstand van de kiezers in Rotterdam***

De schok was groot bij de gevestigde politieke orde in Rotterdam toen deze door de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen werden geconfronteerd met electorale aardverschuiving. Leefbaar Rotterdam behaalde dankzij haar politieke boodschap op 6 maart een enorme overwinning door er bij de eerste verkiezingsdeelname met maar liefst zeventien van de vijfenveertig zetels vandoor te gaan. De strategie van Leefbaar die zich met zijn programma in Rotterdam had gericht op de zwevende, ontevreden kiezer had voor een aardverschuiving in de lokale politieke verhoudingen gezorgd. Gezien hun overwinning mocht Leefbaar Rotterdam tijdens de coalitieonderhandelingen voor een nieuw college het initiatief nemen.

Dat de verkennende gesprekken al stroef verliepen was niet vreemd gezien het feit dat de verhoudingen tussen Leefbaar en de gevestigde partijen in de havenstad tijdens de verkiezingsstrijd sterk waren gepolariseerd. Zodoende werd er voor het eerst op lokale schaal een informateur aangesteld om de coalitieonderhandelingen tot een goed einde te brengen. In die onderhandelingen viel de PvdA al snel af als mogelijke coalitiepartner. De partij had Leefbaar Rotterdam immers al tijdens de verkiezingsstrijd uitgesloten van eventuele coalitieonderhandelingen na 6 maart 2002. Vanwege de overeenkomsten met de politieke programma's van de VVD en het CDA bleven deze partijen uiteindelijk over als onderhandelingspartners. D66 die door Leefbaar Rotterdam ook werd beschouwd als een reële coalitiepartner was na de verkennende gesprekken al afgehaakt.

Hoewel Sörensen als oprichter van Leefbaar Rotterdam nauw was betrokken bij de coalitieonderhandelingen ontpopte Marco Pastors zich tijdens dit proces steeds meer als de trekkende kracht van de partij.⁸³ In de onderhandelingen nam hij namelijk de plek in van lijsttrekker Fortuyn die gedurende deze periode druk bezig was met de oprichting van zijn landelijke partij de LPF. De landelijke politieke arena vormde voor Fortuyn immers het uiteindelijke doel. Nadat de drie coalitiepartners onder leiding van informateur Rinus van Schendelen tot een beginselverklaring waren gekomen werd er begonnen met het schrijven van een coalitieakkoord. Dit gebeurde in werkgroepen waarin fractieleden van de drie coalitiepartijen zich bogen over beleid op diverse terreinen zoals veiligheid, onderwijs en

---

⁸³Idem, 163.

economie. De gedachte was dat de fractieleden van de partijen door deze werkwijze vanaf het begin affiniteit zouden hebben met het uiteindelijke resultaat. De pijnpuntjes die na de onderhandelingen overbleven werden naderhand onder persoonlijke leiding van Fortuyn gladgestreken. Het resultaat van de werkgroeponderhandelingen kon eind april 2002 worden gebundeld in het uiteindelijke coalitieakkoord *'Het nieuw elan voor Rotterdam!'*. In het coalitieakkoord werd een vijftal beleidsprioriteiten geformuleerd waarbij veiligheid gold als prioriteit nummer één.⁸⁴

Verder spraken de coalitiepartners af dat Leefbaar Rotterdam drie wethouders zou leveren, namelijk die van Veiligheid & Volksgezondheid, Fysieke Infrastructuur en Economische Infrastructuur. De partijen VVD en CDA zorgden voor invulling van de vier overige wethoudersposten door ieder twee wethouders leveren. Via een selectieprocedure werden Rabella de Faria en Wim van Sluis als wethouders voor Leefbaar Rotterdam van buitenaf aangetrokken. Vanwege het ontbreken van andere geschikte kandidaten werd de derde wethouderspost uiteindelijk ingenomen door Marco Pastors. Na een succesvolle formatie was het nu aan Leefbaar Rotterdam om hun kritiek jegens het beleid en de bestuurscultuur van de gevestigde politieke orde in de stad om te zetten in een andere manier van besturen. In hoeverre de partij in die poging echte veranderingen teweeg heeft gebracht zal ik bespreken in de volgende paragraaf.

3.6 Leefbaar Rotterdam in de Rotterdamse gemeenteraad (2002-2010)

Nadat de gemeenteraad en het college van B&W op 25 april 2002 officieel zijn geïnstalleerd staat Leefbaar Rotterdam een moeilijke taak te wachten. Een groot deel van de Rotterdamse kiezer had immers bij de gemeenteraadsverkiezingen het vertrouwen in de partij uitgesproken. De maatschappelijke druk om in het beleid tot herkenbare veranderingen te komen was dus aanzienlijk. Hoewel Leefbaar Rotterdam pas enkele maanden bestond, en slechts weinigen binnen de fractie enige politieke ervaring hadden, was er wel degelijk het besef dat de scherpe kritiek van voor de verkiezingen nu omgezet diende te worden in effectief beleid. De urgentie in Rotterdam om tot dergelijke veranderingen te komen, vooral wat betreft veiligheid, werd precies twee maanden na de gemeenteraadsverkiezingen nog eens versterkt door de moord op

---

⁸⁴ Tops, P.W., *'Regime-theorie en Rotterdam – De relevantie van regimetheorie voor de analyse van ontwikkelingen in een grote Nederlandse stad. Een eerste verkenning'*, (Paper politicologen etmaal, Antwerpen 2004) 2.

Fortuyn en de nasleep daarvan. Naar de vraag in hoeverre Leefbaar in deze missie is geslaagd is ondertussen uitvoerig onderzoek gedaan.

In 2007 publiceert bestuurskundige Pieter Tops het boek *'Regimeverandering in Rotterdam. Hoe een stadsbestuur zichzelf opnieuw uitvond'*. Het werk is het eindresultaat van een onderzoek in opdracht van de gemeente Rotterdam naar de vraag hoe het stadsbestuur zich in de periode 2003-2006 heeft ontwikkeld. In zijn boek concludeert Tops dat er na de gemeenteraadsverkiezingen van 2002 in Rotterdam sprake is van een aantal belangrijke veranderingen.⁸⁵ Zo zou Leefbaar Rotterdam een drievoudige wijziging teweeg hebben gebracht ten opzichte van het oude college wat betreft samenstelling, inhoud en werkwijze. Voor de duiding van deze bestuurlijke veranderingen in Rotterdam heeft Tops een bestuurskundig model van regimeverandering met drie fasen gehanteerd. Gedurende die fasen moeten er door het nieuwe bestuur enkele essentiële regimekenmerken worden veranderd voordat er daadwerkelijk van regimeverandering kan worden gesproken. Denk bij de verandering van regimekenmerken aan de wijziging van enkele belangrijke zaken in een regime zoals de lokale bestuurlijke agenda, organisatie en stijl. De drie opeenvolgende fasen waarin regimeverandering zich voltrekt bestaan achtereenvolgens uit de uitdaging van de gevestigde orde, daarna de aanpassing van de gevestigde orde en ten slotte het consolideren van de veranderingen. Om inzicht te geven in bestuurlijke veranderingen die door de intrede van Leefbaar Rotterdam in de Rotterdamse politiek teweeg zijn gebracht wil ik de door Tops gehanteerde fasen van regimeverandering per fase bekijken.

Op de eerste plaats is er vanaf 2002 sprake van een wijziging wat betreft de samenstelling van de Rotterdamse gemeenteraad. Leefbaar Rotterdam is met een zeventien leden tellende fractie de raad binnen gedenderd en de PvdA werd voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog niet vertegenwoordigd in het college van B&W. Met de verkiezingcampagne en de uiteindelijke overwinning van Leefbaar in 2002 werd de gevestigde politieke orde in de havenstad dus behoorlijk uitgedaagd. Op de tweede plaats veranderde met de toetreding van Leefbaar Rotterdam tot het college van B&W de lokale politieke agenda in de havenstad. Het thema veiligheid was namelijk de leidende beleidsprioriteit in het collegeprogramma *'Het nieuw elan van Rotterdam..... en zo gaan we dat doen'* dat eind september 2002 door het college van B&W werd gepresenteerd. Er vond binnen het Rotterdamse stadsbestuur een zogenaamd proces van selectieve mobilisatie plaats waardoor het veiligheidsbeleid leidend werd in het gemeentelijke beleid in de raadsperiode

---

⁸⁵ Tops, Pieter, *Regimeverandering in Rotterdam. Hoe een stadsbestuur zichzelf opnieuw uitvond* (Amsterdam 2007) 2-6.

2002-2006. In het bestuurskundige model van regimeverandering is een dergelijke vereenvoudiging van de lokale beleidsagenda noodzakelijk om organiserend vermogen te creëren en zodoende tot effectieve veranderingen te komen.⁸⁶ Een aanpak van zogenaamde programmasturing die uiteindelijk is omarmd door toenmalig burgemeester Opstelten en andere politieke partijen in de Rotterdamse gemeenteraad. Anders gezegd: de gevestigde orde paste zich aan. Zie bijvoorbeeld de invoering van de door Leefbaar geïnitieerde Rotterdamwet in 2006, een wet die het mogelijk maakte de instroom van kansarmen in enkele probleemwijken tegen te gaan en tevens de gemeente de mogelijkheid schonk om daadkrachtiger op te treden tegen bijvoorbeeld drugsoverlast. Tevens wordt er in het gemeentelijke beleid tijdens de raadsperiode 2002-2006 sterk de nadruk gelegd op de uitvoering. In deze werkwijze kwamen resultaat- en uitvoeringsgerichtheid centraal te staan om de problematiek in de havenstad sneller en effectiever aan te pakken.⁸⁷ Het doel van het college onder leiding van Leefbaar Rotterdam was om na 2002 zo snel mogelijk meetbare verbetering van de veiligheidssituatie in de havenstad teweeg te brengen. Hetgeen ook is gelukt gezien de verbetering van het Rotterdamse cijfer op de Nationale Veiligheidsindex gedurende de raadsperiode 2002-2006. Tot slot wordt onder leiding van Leefbaar Rotterdam het integratiedebat in de Maasstad op scherp gezet door controversiële uitspraken over bijvoorbeeld de wenselijke hoogte van minaretten.⁸⁸ Om van consolidatie van de veranderingen in Rotterdam te spreken vind Tops het in 2007, het jaar van de publicatie van zijn boek, echter nog te vroeg. In de conclusie stelt Tops echter wel dat het openbare bestuur in Rotterdam in de periode 2002-2006 een zichtbare kwaliteitsverbetering heeft ondergaan en zo heeft bewezen slagvaardig en betekenisvol te kunnen zijn.

Na het onderzoek van Tops heeft bestuurskundige Julien van Ostaaijen een vervolgonderzoek gedaan naar de wijze waarop de revolutionaire bestuurlijke veranderingen in Rotterdam stand hebben gehouden tijdens het eerste gedeelte van de raadsperiode 2006-2008. Een raadsperiode waarin Leefbaar Rotterdam geen deel meer uitmaakte van het college van B&W. In het onderzoek concludeert van Ostaaijen dat in de raadsperiode 2002-2006 vooral bestuurlijke veranderingen zich hebben voorgedaan ten aanzien van de politieke agenda en de bestuursstijl.⁸⁹ Gezien deze belangrijke veranderingen kan er wat hem betreft worden gesproken van een regimeverandering die een breuk vormt met voorgaande colleges.

---

⁸⁶ Tops, 'Regime-theorie en Rotterdam', 2.

⁸⁷ Ostaaijen, Julien van & Pieter Tops, 'De erfenis van vier jaar Leefbaar Rotterdam, in: *Justitiële Verkenningen* 17 (3)(2007) 24-26.

⁸⁸ Idem, 26-28.

⁸⁹ Ostaaijen, Julien van, 'Evolutie van een revolutie?. Rotterdam 2002-2008', in: *Bestuurskunde* 17 (3)(2008) 12.

Anno 2008 is er van regimeverandering echter geen sprake aldus van Ostaaijen. Door het nieuwe college, waarin de PvdA een belangrijke plaats innam, zijn slechts enkele beleidsprioriteiten opnieuw gesteld of gecontinueerd. In het beleid van dit college vormt het veiligheidsbeleid nog steeds een topprioriteit hoewel het beleid wel is aangevuld met enkele nieuwe sociale initiatieven. Hiermee wordt de primaire veiligheidsfocus van het gemeentelijke bestuur enigszins verlaten al blijven belangrijke zaken zoals de uitvoeringsgerichtheid en afrekenbare doelstellingen ten aanzien van gemeentelijk beleid gehandhaafd. Tot slot wordt onder het nieuwe college de toon in het integratiedebat weer wat gematigd ten opzichte van de raadsperiode 2002-2006. Over het geheel genomen bleven de bestuurlijke veranderingen die zich in Rotterdam na 2002 hadden voltrokken ook in de eerste helft van de raadsperiode 2006-2008 grotendeels gehandhaafd.

In 2010 publiceerde Van Ostaaijen een proefschrift over de bestuurlijke veranderingen die plaats vonden in Rotterdam na de toetreding van de Leefbaren in de gemeenteraad van de Maasstad. In de conclusie van het proefschrift stelt hij dat zelfs een anti-establishment partij als Leefbaar Rotterdam in staat blijkt deel uit te maken van de reguliere manier van politiek bedrijven binnen de Nederlandse consensuscultuur.⁹⁰ Hoewel er nog steeds een duidelijke tegenstelling is tussen anti-establishment partij Leefbaar Rotterdam en de gevestigde politieke orde in de Maasstad zijn zij toch in staat gebleken tot wederzijdse aanpassing. Om tot ingrijpende veranderingen te komen heeft Leefbaar Rotterdam zich pragmatisch geschikt in het politieke spel van samenwerking. Zowel met andere politieke partijen in de gemeenteraad zoals de PvdA als met andere belangrijke niet politieke factoren ten aanzien van het lokale veiligheidsbeleid zoals politie, openbaar ministerie en gemeentelijke ambtenarij. De gevestigde politieke orde in Rotterdam heeft zich, gezien de coalitie met Leefbaar in de raadsperiode 2002-2006 en met de meer algemene aanvaarding van een 'andere koers' veiligheidsbeleid eveneens aangepast. Uit het Rotterdamse voorbeeld blijkt dat partijen die zich afzetten tegen de bestaande politieke orde wel degelijk in staat blijken te zijn om hun politieke agenda tot uitvoer te brengen.⁹¹ Dit in tegenstelling tot wat door de gevestigde partijen in Rotterdam werd beweerd toen het 'populistische' Leefbaar in 2002 negatief en met veel argwaan tegemoet werd getreden. Gezien het toenemende succes van dergelijke politieke partijen in Nederland gedurende de laatste twee decennia, zowel lokaal als nationaal, is verder onderzoek naar de wijze waarop dergelijke anti-establishment partijen en de gevestigde

---

⁹⁰ Ostaaijen, Julien van, *'Aversion and Accomodation. Political Change and Urban Regime Analysis in Dutch Local Government: Rotterdam 1998-2008'*, (Tilburg 2010) 231-234.

⁹¹ Idem, 231-234.

politieke orde zich wederzijds aan elkaar aanpassen ook noodzakelijk, aldus Van Ostaaijen. Vormen de partijen die zich richten tegen de gevestigde politieke orde nu een negatieve uitdaging voor democratische systemen, zoals vaak wordt beweerd, of zijn zij juist een welkome aanvulling op dergelijke systemen?

4. Leefbaar Rotterdam en de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010

4.1 *De kenmerken van populisme volgens Koen Vossen*

In het vorige hoofdstuk is een beeld geschetst van de veranderde politieke verhoudingen in Rotterdamse gemeenteraad vanaf de toetreding van Leefbaar Rotterdam in 2002. Vooral de haast polaire verhoudingen tussen Leefbaar Rotterdam en de in de Maasstad van oudsher sterk vertegenwoordigde PvdA blijken gedurende deze acht jaar de plaatselijke politieke gemoederen grotendeels te hebben beheerst. In dit hoofdstuk staat, vanwege mijn onderzoeksstage bij Leefbaar Rotterdam, echter de aanloop naar en het verloop van de meest recente gemeenteraadsverkiezingen centraal. Sinds haar oprichting is de partij, en het door de partij beoogde politieke beleid, veelvuldig in verband gebracht met de term populisme. Zoals omschreven in het eerste hoofdstuk is er echter vaak niet duidelijk wat er met de term wordt bedoeld. Op die manier is populisme het afgelopen decennium, en vooral vanaf 2002, van toepassing geacht op uiteenlopende politieke verschijnselen. Vanwege dit gegeven kan de term eigenlijk slechts een meerwaarde hebben wanneer deze vergezeld gaat van een specifieke definitie. Daarnaast is het mijns inziens even belangrijk om de politieke context te schetsen waarin het verschijnsel populisme zich voordoet. Ten aanzien van Leefbaar Rotterdam heb ik dit al gedaan in de voorgaande twee hoofdstukken.

In dit hoofdstuk ga ik bekijken in hoeverre populisme van toepassing is op de lokale politieke partij Leefbaar Rotterdam tijdens hun campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010. Hiervoor maak ik gebruik van de populismedefinitie zoals die in een artikel uit 2008 is omschreven door Koen Vossen. Hierin stelt Vossen dat er slechts van populisme kan worden gesproken wanneer de politieke partij of de politicus voldoet aan alle vier uit de kerndefinitie van populisme voortvloeiende kenmerken. Hierbij wordt de kerndefinitie van populisme omschreven als het politieke initiatief dat wordt gebaseerd op de overtuiging dat bestaande politiek wordt beheerst door de morele tegenstelling tussen het ‘goede’ volk en de

‘slechte’ elite.⁹² De vier populistische kenmerken die volgens Vossen logischerwijs uit deze kerndefinitie voortvloeien zijn de neiging tot conspiratisme, volksverheerlijking, maakbaarheidsdenken en de voorkeur voor een drempelloze democratie. Vanwege de complexiteit van de theorie is het zinvol om bij aanvang van deze casestudy de kenmerken nog even kort uit te leggen. Voor een meer uitgebreide uitleg verwijs ik graag naar het laatste gedeelte van het eerste hoofdstuk van deze thesis.

Conspiratisme als kenmerk slaat op de wijze waarop de gevestigde politieke elite haar machtspositie kost wat kost wil behouden ten koste van het protesterende volk. Het kenmerk volksverheerlijking gaat uit van de populistische gedachte dat oplossingen voor maatschappelijke problemen slechts onder het deugdzame volk gevonden kunnen worden. De derde karakteristiek van populisme is het maakbaarheidsdenken. Namelijk de gedachte dat de complexiteit van openbaar bestuur en maatschappelijke vraagstukken wordt veroorzaakt door de gevestigde politieke elite. Wanneer deze door het volk worden vervangen zouden dergelijke zaken een stuk simpeler kunnen worden opgelost. Het vierde en laatste kenmerk volgens Vossen is de populistische voorkeur voor een drempelloze democratie. Alleen op die manier kan de wil van het volk gestalte krijgen in de politiek. De politieke wil van het volk kan vervolgens op twee manieren, die gelijktijdig kunnen werken, worden gerealiseerd. Enerzijds door de invoering van meer directe vormen van democratie anderzijds door de macht in handen te leggen van een charismatisch leider die op basis van bijzondere eigenschappen het volk kan leiden. Slechts wanneer een politicus of een politieke beweging alle vier deze kenmerken in meer of mindere mate aan de dag leggen verdienen ze het etiket populistisch, aldus Vossen.⁹³

Om te onderzoeken in hoeverre deze kenmerken van toepassing zijn op de lokale lijst Leefbaar Rotterdam heb ik tijdens de campagneperiode in aanloop naar de raadsverkiezingen een onderzoeksstage verricht bij de partij. Deze onderzoeksstage bood mij de mogelijkheid de campagne en verdere verrichtingen van de partij uit de eerste hand te volgen. Vanaf eind januari tot aan enkele dagen na de verkiezingen op 3 maart 2010 ben ik dan ook vier dagen in de week aanwezig geweest op het fractiekantoor van Leefbaar Rotterdam van waaruit ik de verkiezingsstrijd in de havenstad volgde. Tevens heb ik tijdens deze periode diverse verkiezingsdebatten bijgewoond en een analyse gemaakt van de berichtgeving in kranten over de verkiezingsstrijd om zodoende de campagneactiviteiten van Leefbaar Rotterdam zo goed mogelijk in kaart te brengen. Aan de hand van deze door mij verzamelde gegevens wil ik in

---

⁹² Vossen, ‘Hele en halve populistten’, 20.

⁹³ Idem, 20-21.

dit hoofdstuk toetsen in hoeverre Leefbaar Rotterdam voldoet aan de door Vossen omschreven kenmerken van populisme. Hiertoe deel ik de omschrijving van de verkiezingsperiode in Rotterdam op chronologische wijze in waarbij ik gedurende de beschrijving van elke periode zal aangeven in hoeverre er door Leefbaar Rotterdam tijdens de verkiezingscampagne wordt voldaan aan de kenmerken van populisme. Vanwege de enorme hoeveelheid aan beschikbare data zal ik mij daarbij beperken tot de, in mijn ogen, belangrijkste en meest bepalende campagneactiviteiten van de partij.

De aftrap van de verkiezingsperiode in de havenstad vond plaats met het eerste lijsttrekkersdebat op 30 januari in de Centrale Bibliotheek. Voor aanvang van de daadwerkelijke campagneperiode hadden zich echter al wat verkiezingsgerelateerde activiteiten voorgedaan. Zo had Leefbaar eind november 2009 onder andere al haar verkiezingsprogramma vastgesteld. Vanwege de historische inslag van deze thesis is het belangrijk om ook deze campagneactiviteiten van Leefbaar Rotterdam in aanloop naar de campagneperiode in kaart te brengen. Vandaar dat ik in eerste instantie zal kijken of er sprake is van populistische kenmerken bij Leefbaar Rotterdam in de lange aanloop richting de daadwerkelijke campagneperiode in de havenstad.

4.2 Populistische kenmerken voor aanvang van de campagneperiode

Eind november 2009 is het zover dat het verkiezingsprogramma van Leefbaar Rotterdam voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2010 kan worden gepresenteerd. Het programma is getiteld: *Voor Rotterdam!* In de inleiding van het programma profileert de partij zich direct als de partij van de nieuwe ‘Rotterdamse aanpak’. Daarmee wordt bedoeld: het benoemen van gesignaleerde problematiek en deze adequaat oplossen. Tevens stelt Leefbaar al sinds haar oprichting voorop te lopen in het streven naar een krachtig en helder gemeentelijk bestuur dat bovenal herkenbaar is voor de Rotterdamse burger. Er wordt tevens aandacht besteed aan het beeld dat de tegenstanders van Leefbaar Rotterdam proberen te schetsen als zijnde de partij die ‘verdeeldheid zaait’ en ‘mensen uit elkaar drijft’. Volgens Leefbaar hoeft de fatsoenlijke burger het beleid van de partij niet te vrezen. “Zou het zo kunnen zijn dat vooral de gevestigde orde bang voor ons is?”.⁹⁴ In de inleiding van het verkiezingsprogramma’s wordt er tot slot stilgestaan bij de bijzondere band tussen de partij en ‘het gedachtegoed’ van Pim

---

⁹⁴ Verkiezingsprogramma Leefbaar Rotterdam, *Voor Rotterdam! Verkiezingsprogramma van Leefbaar Rotterdam 2010-2014*, (Rotterdam 2009) 3, digitaal beschikbaar op <http://www.leefbaarrotterdam.nl/newdocs/verkiezingsprog10.pdf>, (11-2-2010).

Fortuyn. In het vervolg van het verkiezingsprogramma komen de volgende thema's in hoofdstukken aan bod: veiligheid, integratie, economie, onderwijs, overheid en democratie, zorg en sociaal, wonen/winkels en wegen, kunst/cultuur en sport. Hierbij geldt het thema van het eerste hoofdstuk als het meest belangrijk en de thematiek van het laatste hoofdstuk als minst belangrijk.

Wat in vrijwel alle programmapunten naar voren komt is dat Leefbaar Rotterdam zich opstelt als de partij die opkomt voor de belangen van de burger ten opzichte van de gevestigde politieke orde. De partij stelt een cultuuromslag in het lokale bestuur te willen bewerkstelligen om zo te zorgen voor een herstel van de vertrouwenscrisis tussen burger en bestuur.⁹⁵ In die zin raakt het programma van Leefbaar Rotterdam in belangrijke mate wat in de wetenschappelijke literatuur als de kern van het populisme wordt beschouwd. Het is daarnaast echter ook belangrijk om te bekijken of de vier populismekenmerken (conspiratisme, volksverheerlijking, maakbaarheidsdenken, de voorkeur voor drempelloze democratie) zoals omschreven door Vossen eveneens in het programma van de partij aan bod komen. Hierbij moet ik vaststellen dat drie kenmerken echt naar voren komen in het verkiezingsprogramma, namelijk conspiratisme en maakbaarheidsdenken en de voorkeur voor een democratie met minder drempels.

Er is in het verkiezingsprogramma sprake van conspiratisme omdat hierin een beeld geschetst wordt van een gevestigde politieke orde die bang is voor het 'nieuwe' politieke geluid van Leefbaar. Het is de gevestigde politieke orde, waarnaar in het programma ook wel wordt verwezen als 'de linkse partijen' die het voorgestelde heldere en krachtvolle programma van Leefbaar Rotterdam in de weg zouden staan. Hiermee zouden, gezien Leefbaar's electorale aanhang, de wensen van een aanzienlijk deel van de Rotterdamse burgers worden genegeerd. Maakbaarheidsdenken is terug te vinden in het programma omdat de voorstellen van Leefbaar in staat geacht worden om complexe grootstedelijke problematiek snel en effectief aan te pakken. Afslanking van gemeentelijke instituties, versimpeling van ingewikkeld bestaand lokaal beleid en strengere handhaving van lokale overheidsregels worden daarbij door Leefbaar Rotterdam als oplossing aangedragen. Wat betreft de lokale economie wordt hierover het volgende gesteld in het verkiezingsprogramma: "Wij zijn vast bereid om mensen een optimale omgeving te bieden: minder regels, minder belasting en eerlijke concurrentie".⁹⁶ Hervorming van dergelijke zaken is in een moderne Westerse samenleving als de Nederlandse een complexere aangelegenheid dan hier wordt voorgesteld.

---

⁹⁵ Idem, 14.

⁹⁶ Idem, 9

Dat er sprake is van een ‘voorkeur voor een lokale democratie met minder drempels’, het derde populistische kenmerk, blijkt uit het programma van Leefbaar door de voorstellen voor het invoeren van buurtreferenda en de gekozen burgemeester. Van het vierde kenmerk ‘volksverheerlijking’ is in het programma van Leefbaar Rotterdam echter geen sprake. In de visie van Leefbaar moeten de oplossingen voor bestaande problematiek eerder worden gezocht bij professionele politici. Deze zouden, door in de samenleving te staan, in staat zijn om beleid toe te spitsen op de specifieke context. Gezien het feit dat het verkiezingsprogramma van Leefbaar Rotterdam aan drie van de vier populismekenmerken voldoet kunnen de politieke uitgangspunten van de partij voor een groot deel als populistisch worden bestempeld.

Sinds de toetreding van Leefbaar tot de Rotterdamse gemeenteraad is er sprake van een moeizame verhouding tussen de partij en de lokale PvdA. Deze gespannen verhouding kwam in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010 door twee zaken onder toenemende druk te staan. Aanleiding was een debat over de ongeregeldheden bij strandfeest ‘Sunset Grooves’ dat plaatsvond op 22 augustus 2009. Tijdens een raadsvergadering over de gebeurtenissen in Hoek van Holland in september 2009 uitte Marco Pastors felle kritiek op het functioneren van de burgemeester. Deze was immers de hoofdverantwoordelijke voor de openbare orde binnen de gemeente Rotterdam. In zijn kritiek verwees Pastors naar de Islamitische achtergrond van burgemeester Aboutaleb. Volgens hem diende Aboutaleb door zijn positie als eerste Moslimburgemeester in West-Europa namelijk rekening te houden met het feit dat zijn functioneren door veel mensen extra kritisch werd gevolgd. Tevens stelde hij dat het zelfreflectief vermogen van de burgemeester ten aanzien van de gebeurtenissen hem niet meeviel. Door de PvdA werd deze, ongelukkige woordkeuze, zoals Pastors later toegaf, uitgelegd als inhoudloze kritiek op de etnische achtergrond van de burgemeester.

Begin december 2009 presenteerde het COT (*Instituut voor Veiligheid en Crisismanagement*) de uitkomsten van een onderzoek dat was ingesteld naar aanleiding van de strandrellen in Hoek van Holland. Het onderzoek concludeerde dat er aanzienlijke inschattingfouten waren gemaakt. Fouten waarvoor de Rotterdamse burgemeester Aboutaleb en korpschef Meijboom gezien hun functie verantwoordelijk waren.⁹⁷ Tijdens een raadsvergadering over het COT-onderzoek diende Leefbaar Rotterdam een motie van

---

⁹⁷ Muller, Rosental, Zannoni, Ferweda & Schaap, *Strandrellen in Hoek van Holland. Dancefestival Veronica Sunset Grooves, 22 augustus 2009*, (8 december 2009) 106
<http://www.rotterdam.nl/Directie%20Veilig/PDF/COT%20Beke%20Eindrapport%20strandrellen%20HvH%20081209%20kaft.pdf> (8-10-2010).

wantrouwen in tegen de burgemeester. “De burgemeester heeft ons vandaag niet kunnen overtuigen dat de veiligheid en openbare orde in Rotterdam in vertrouwde handen is”, sprak Marco Pastors na het debat.⁹⁸ De motie werd slechts gesteund door de raadsleden van Leefbaar Rotterdam waardoor de positie van de burgemeester uiteindelijk niet in gevaar kwam. De motie zorgde wel voor een toenemende spanning tussen Leefbaar Rotterdam en de lokale PvdA.

Voor de lijsttrekker van de PvdA Dominic Schrijer was de motie van wantrouwen die Leefbaar Rotterdam tegen de burgemeester had ingediend reden om de lokale lijst uit te sluiten van eventuele coalitieonderhandelingen na de verkiezingen van 3 maart 2010, zo verklaarde hij enkele dagen later in een gesprek met de Volkskrant.⁹⁹ In het gesprek stelt Schrijer dat Leefbaar Rotterdam, die ooit gematigder was, sinds het afhaken van de PVV voor de gemeenteraadsverkiezingen in Rotterdam is geradicaliseerd. Marco Pastors had immers in het eerste debat over de strandrellen in Hoek van Holland onnodig verwezen naar de Islamitische achtergrond van de burgemeester en bovendien was Leefbaar Rotterdam al vanaf de aanstelling van Aboutaleb kritisch geweest ten aanzien van zijn achtergrond. Ondanks de uitsluiting van Schrijer had Pastors al in een eerder stadium gezegd dat wat zijn partij betreft de PvdA niet bij voorbaat werd uitgesloten van eventuele coalitieonderhandelingen.¹⁰⁰

Op 27 januari 2010 krijgt Schrijer’s beschuldiging van radicalisering aan het adres van Leefbaar Rotterdam een staartje wanneer Geert Wilders in de havenstad een stemadvies uitbrengt ten gunste van de partij. Het stemadvies bevestigt voor Schrijer het beeld dat “Leefbaar-voorman Pastors het schoothondje van Wilders is dat nu een aai krijgt van de baas”.¹⁰¹ Ondanks het feit dat Leefbaar Rotterdam van tevoren niet op de hoogte is gebracht van het stemadvies zegt Pastors toch verheugd te zijn met het advies. Hij tekent daarbij wel gelijk aan dat Leefbaar niet hetzelfde is als de PVV hoewel de partijen over veel zaken hetzelfde denken. “Rotterdamers weten heel goed dat wij over een aantal zaken anders denken dan Wilders”, aldus Pastors in reactie op het stemadvies.¹⁰² De oproep van Wilders kan er toe leiden dat teleurgestelde PVV-stemmers in Rotterdam toch worden aangespoord om op Leefbaar te gaan stemmen bij de komende gemeenteraadsverkiezingen, aldus Pastors.

---

⁹⁸ Hoogstad, Mark, ‘Aboutaleb mag aanblijven als burgemeester’, in: *NRC Handelsblad*, 17-12-2009.

⁹⁹ Wanders, John, ‘Wethouder Pastors? Moeilijk’, in: *Volkskrant*, 19-12-2009.

¹⁰⁰ Bouwmeester, René, ‘“Leefbaar radicaliseert” – PvdA ziet zichzelf niet meer regeren met partij Pastors’, in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 7-9-2009.

¹⁰¹ Hoogstad, Mark, ‘Rotterdam is hard toe aan verkiezingen’, *NRC Handelsblad*, 30-1-2010.

¹⁰² Van der Velden, Carel, ‘Pastors blij met stemadvies; “maar Leefbaar is niet hetzelfde als de PVV”’, in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 29-1-2010.

Opvallend is vooral de toon richting Leefbaar Rotterdam die door de PvdA al voor de daadwerkelijke verkiezingsstrijd tegemoet wordt getreden als de partij die verdeeldheid zaait en discrimineert en zodoende enigszins buiten de politieke orde staat. Gezien de beschuldigende uitspraken van PvdA-voorman Schrijer is de strategie in de verkiezingscampagne van de partij erop gericht de tweestrijd op te zoeken met haar belangrijkste rivaal Leefbaar Rotterdam. Een tweestrijd die men bij Leefbaar Rotterdam aanvankelijk wil voorkomen, getuige een campagnevergadering van de partij die plaats vond op 1 februari 2010.¹⁰³ De partij wil zich tijdens de campagne juist profileren op basis van het unieke van de eigen standpunten. Op die manier kan de partij zich afzetten tegen de overige partijen in Rotterdam zonder daarbij haar grote rivaal de PvdA in de hand te spelen. “Het moet in de campagne niet Leefbaar tegen de rest worden”, aldus Marco Pastors tijdens de vergadering.¹⁰⁴

In de aanloop naar de verkiezingscampagne in Rotterdam is er wel degelijk sprake van populistische kenmerken met betrekking tot de lokale lijst Leefbaar Rotterdam. Vooral wat betreft het programma waarmee de partij de verkiezingsstrijd aangaat zijn alle door Vossen omschreven kenmerken duidelijk zichtbaar, behalve het kenmerk ‘volksverheerlijking’. In het politieke debat dat Leefbaar in deze periode voert, waarin de partij voornamelijk tegenover de PvdA staat, zijn de populistische kenmerken echter verwaarloosbaar. Wellicht dat slechts conspiratisme een kleine rol heeft gespeeld toen Leefbaar meende door de PvdA zwart gemaakt te worden als discriminatoire partij. De beschuldiging aan het adres van Leefbaar Rotterdam werd echter openlijk gedaan waardoor er van een geheim complot eigenlijk geen sprake kan zijn. Echter buiten dit was de verkiezingsstrijd onvoldoende losgebarsten om de uiting van populistische kenmerken in het debat goed te kunnen onderzoeken. Dat daadwerkelijke verkiezingsdebat zou losbarsten met het eerste lijsttrekkersdebat dat plaats vond op zaterdag 30 januari 2010 in de Centrale Bibliotheek.

4.3 *Campagnetijd in Rotterdam (1^e helft februari 2010)*

Met het eerste lijsttrekkersdebat begon de campagne van Leefbaar Rotterdam op de laatste zaterdag van januari 2010 voortvarend. Lijsttrekker van de partij Marco Pastors werd door de presentatrice van het debat zelfs uitgeroepen als beste debater. Dominic Schrijer, voorman

---

¹⁰³ zie Bijlage 1.

¹⁰⁴ citaat Marco Pastors, zie Bijlage 1.

van Leefbaar's voornaamste tegenstander de PvdA, had het moeilijk in de eerste krachtmeting.¹⁰⁵ De collegepartij werd vooral door de kleine partijen zoals D66 en SP stevig aangepakt op het beleid van de afgelopen vier jaar. Het onderwerp dat daarbij in het debat het meest aan bod kwam was de veiligheid in de Maasstad, een thema waarop Leefbaar in staat bleek zich goed te kunnen profileren.

Op woensdag 3 februari was ik voor de tweede keer tijdens mijn onderzoeksstage aanwezig bij een verkiezingsdebat georganiseerd door het Rotterdamsch Studentengezelschap. De avond daarvoor was ik gaan kijken bij het verkiezingsdebat dat werd gehouden bij de Rotterdamse studentenvereniging Navigators. Aangezien de debatten meerdere uren in beslag namen en er vertegenwoordigers van alle partijen aanwezig waren boden deze gelegenheden de mogelijkheid de belangrijkste standpunten per partij op een rijtje te zetten. Duidelijk werd dat het CDA, de VVD en Leefbaar Rotterdam wat betreft het thema veiligheid op één lijn zaten. De drie partijen zijn voor een strenge aanpak van criminaliteit en overlast.¹⁰⁶ Het CDA neemt dit standpunt in omdat de partij het belang van gezinnen en starters wil behartigen en Rotterdam voor hen een aantrekkelijkere woonstad wil laten zijn. De beweegredenen voor de VVD om te hameren op veiligheid is omdat de partij zich opwerpt als de politieke vertegenwoordiger van de ondernemende Rotterdammer. De overige partijen waaronder PvdA, D66, GroenLinks, CU/SGP en SP zijn minder te spreken over de beoogde harde aanpak van CDA, VVD en Leefbaar Rotterdam. Naast repressieve maatregelen om criminaliteit en overlast terug te dringen is er wat deze partijen betreft ook een belangrijke rol weggelegd voor preventieve maatregelen. Leo Kleijn (lijsttrekker SP) en Salima Belhaj (lijsttrekker D66) stellen zelfs dat "het strenge veiligheidsbeleid in de stad is doorgeschoten en op die manier zorgt voor een vertrutting van Rotterdam".¹⁰⁷

Naast het thema veiligheid dat in beide debatten veruit het meest aan bod kwam werd er door de partijen ook gediscussieerd over de thema's cultuur, wonen en werken in Rotterdam. In de cultuurdiscussie presenteerde D66 zich als voorvechter van het behoud van culturele initiatieven.¹⁰⁸ Wel tekende lijsttrekker Belhaj van de partij daarbij aan dat er niet telkens achteraf nieuw budget in bestaande projecten moet worden gestoken. Er moet vooraf een duidelijk en vaststaand bedrag voor bepaalde zaken worden vastgesteld. VVD en Leefbaar Rotterdam stellen echter dat het best wat minder kan met het cultuurbudget van de

---

¹⁰⁵ Jongejan, Deborah & Carel van der Velden, 'PvdA kop van Jut in eerste krachtmeting', in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 1-2-2010.

¹⁰⁶ zie Bijlage 2 & 3.

¹⁰⁷ citaat Salima Belhaj, zie Bijlage 3.

¹⁰⁸ zie Bijlage 3.

gemeente. Daarbij zeggen de beide partijen meer heil te zien in culturele initiatieven die vanuit de Rotterdamse samenleving zelf komen.

Qua wonen in de Maasstad pleit het CDA voor de bouw van meer gezins- en starterswoningen in de binnenstad. Overigens zijn alle partijen wel te porren voor een verbetering van het woonklimaat in Rotterdam. Zo wil de PvdA bestaande huurwoningen omvormen tot koopwoningen en voornamelijk het wonen in de binnenstad aantrekkelijker maken. De VVD en Leefbaar Rotterdam zijn voor de verbetering van slecht onderhouden huurwoningen in de stad. GroenLinks wil de bewoners meer betrekken bij hun buurt door de groenvoorziening in de stad grondig te verbeteren. Overigens werd er door Ronald Sörensen bij een van de debatten ook nog gepleit voor de gekozen burgemeester. “Nederland is op Europees grondgebied het enige land waar de burgemeester niet rechtstreeks gekozen wordt, waarom kan dit in Nederland niet”, aldus Sörensen.¹⁰⁹ Wat mij bij de debatten, buiten de programmapunten van de diverse partijen, echter het meeste opviel was de wederzijdse afkeer tussen de PvdA en Leefbaar Rotterdam.

Op dezelfde woensdag 3 februari kwam de Rotterdamse variant van het gratis landelijke dagblad Metro met een tweede opiniepeiling in de Maasstad. Volgens de peiling staat Leefbaar Rotterdam op zeventien zetels terwijl grootste concurrent PvdA slechts op elf van de totaal vijfenveertig raadszetels kan rekenen. De overige partijen konden op betrekkelijk lagere aantallen rekenen van vier zetels voor de VVD en SP tot één zetel voor CU/SGP.¹¹⁰ De twee grootste machtsblokken in de Rotterdamse politiek werden in de debatten en de peiling duidelijk zichtbaar. Ondertussen liep de spanning tussen de beide partijen gedurende de eerste week van februari verder op door het besluit van burgemeester Aboutaleb om de Rotterdamse Danceparade in 2010 te schrappen. De meeste partijen kunnen zich in zijn besluit vinden terwijl Leefbaar Rotterdam en D66 vinden dat het evenement gewoon door moet gaan.¹¹¹

Ook de bouw van de Museumgarage, waarvan de kosten vele malen hoger zijn uitgevallen dan vooraf was geraamd, zijn in de Rotterdamse gemeenteraad onderwerp van discussie. Vooral Leefbaar reageert verbijsterd wanneer de partij verneemt dat de verantwoordelijke ambtenaar elders binnen de gemeente op een nieuwe positie aan de slag kan.¹¹² De partij dreigt met een motie van wantrouwen, die er overigens later ook zal komen,

---

¹⁰⁹ zie Bijlage 3.

¹¹⁰ Halkes, Job, ‘Leefbaar krijgt een zetel erbij’, in: *Metro (editie Rotterdam e.o)*, 3-2-2010.

¹¹¹ Auteur onbekend, ‘Rotterdam weert risicovolle dansfeesten uit de binnenstad’, in *Trouw*, (4-2-2010)

¹¹² Van der Velden, Carel, ‘Slecht gedrag wordt beloond. Verantwoordelijke voor Blunderput krijgt nieuwe topbaan, in: *AD/Rotterdamse Dagblad*, 8-2-2010.

en stelt daarmee de gang van zaken binnen het gemeentelijk bestuur formeel aan de kaak. Na PvdA lijsttrekker Dominic Schrijer, opent in de verkiezingsstrijd ook GroenLinks wethouder Rik Grashoff de aanval op Leefbaar Rotterdam door te stellen dat een stadsbestuur met deze partij een ramp zou zijn voor Rotterdam.¹¹³ Hij ziet de periode waarin Leefbaar in Rotterdam aan de macht was als een diepvriesperiode waarin er veel onderlinge aversie bestond tussen verschillende bevolkingsgroepen. Dit zou volgens Grashoff vooral zijn veroorzaakt door de repressieve veiligheidsmaatregelen van Leefbaar Rotterdam en de nadrukkelijke profilering van de partij in het integratiedebat.

De thema's veiligheid en integratie spelen eveneens een belangrijke rol in een debat tussen Marco Pastors en Dominic Schrijer op 8 februari op de nationale televisie bij Pauw & Witteman.¹¹⁴ De twee lijsttrekkers gingen in discussie over korpschef Meijboom die deze dag had aangegeven op te stappen. Hij deed dit na gesprekken met diverse verantwoordelijken voor de organisatie van politie in Rotterdam. Pastors acht de burgemeester en de korpschef verantwoordelijk voor de gemaakte fouten en vindt het opstappen van Meijboom dan ook verstandig. Schrijer stelt in het interview dat Leefbaar gedurende 2009 is geradicaliseerd en zorgt voor polarisatie in de stad. Pastors zet hier de successen die er in Rotterdam zijn behaald in de periode dat Leefbaar Rotterdam in het college zat tegenover. Hij stelt daarbij tevens dat zijn kritiek op Meijboom en burgemeester Aboutaleb gebaseerd is op hun functioneren, en niet op de afkomst van de laatstgenoemde zoals Schrijer beweert. Het debat bij Pauw & Witteman vormt een weerspiegeling van de tegenstelling tussen de twee grootste partijen in Rotterdam.

Tijdens een cultuurdebat dezelfde avond in het Rotterdamse O.T. Theater profileert Leefbaar zich eveneens sterk op het thema veiligheid. Leefbaar-raadslid Anton Molenaar: "Veiligheid is een noodzaak voor veel Rotterdammers om van cultuur gebruik te maken".¹¹⁵ Hiernaast pleit Molenaar voor het terugdringen van subsidies voor de culturele sector in Rotterdam gezien de voorgenomen Rijksbezuinigingen. Een punt waarvoor overigens de VVD zich sterker maakte dan Leefbaar Rotterdam. Het was echter vooral Leefbaar dat tijdens het debat werd aangevallen door de overige partijen. Zo kante Salima Belhaj van D66 zich tegen de Rotterdamwet, die cultureel ondernemerschap in sommige wijken zou belemmeren.

---

¹¹³Rodermans, Ivo, "Leefbaar zou ramp zijn voor Rotterdam", digitaal beschikbaar op <http://rotterdam.groenlinks.nl/node/41846>, (8-2-2010)

¹¹⁴ Debat Marco Pastors vs. Dominic Schrijer, Pauw & Witteman 8-2-2010, http://pauwenwitteman.vara.nl/Fragment_detail.1548.0.html?&tx_ttnews%5Btt_news%5D=15027&tx_ttnews%5BbackPid%5D=116&cHash=9b4c7009c28f2812a85a10f2f0592eca, (8-2-2010).

¹¹⁵ citaat Anton Molenaar, Bijlage 4.

GroenLinks sprak zich tegen Leefbaar uit omdat de plannen van de partij zouden zorgen voor een culturele kaalslag in Rotterdam.¹¹⁶

In de tweede week van februari barst de verkiezingsstrijd helemaal los. Met de presentatie van een onderwijsplan probeert Leefbaar Rotterdam zich naast het thema veiligheid ook te profileren op het thema onderwijs. Volgens Leefbaar moet de tucht en het respect voor de docent terugkeren in het klaslokaal. Bovendien moeten consequent slecht presterende scholen worden gesloten en moeten gekwalificeerde docenten worden gestimuleerd in het Rotterdamse onderwijs te komen werken.¹¹⁷ Voornamelijk de bestuurders hebben het wat betreft het onderwijs te lang laten afweten in Rotterdam, aldus Leefbaar. Hoewel er in het plan slechts zijdelings aandacht wordt besteed aan de onwenselijkheid van hoofddoekjes in de klas en cameratoezicht komen deze zaken in de lokale krant wel het sterkst naar voren.¹¹⁸ Hiermee wordt het verkiezingsprogramma van Leefbaar wat betreft het thema onderwijs versmald tot veiligheid en integratie. Iets waar de partij ook zelf debet aan is gezien de sterke profilering van Leefbaar op deze twee punten.

Kan er in de eerste twee weken van de verkiezingsstrijd in Rotterdam gesproken worden van populisme bij Leefbaar Rotterdam wanneer er wordt gekeken naar de campagneactiviteiten van de partij? Om deze vraag te beantwoorden heb ik onderzocht in hoeverre Leefbaar Rotterdam in deze periode voldoet aan de door Vossen omschreven kenmerken van populisme. Net als in de aanloop naar de verkiezingen is er in deze periode wel degelijk sprake van het populistische kenmerk conspiratisme. Leefbaar Rotterdam geeft op bepaalde momenten, zoals bij de discussie over de verantwoordelijke ambtenaar voor de ‘Blunderput’, aan dat er iets mis is met het bestuur van de gevestigde politieke orde in Rotterdam. Bovendien krijgt de partij, gezien het krantenartikel over het 7-puntenplan onderwijs van Leefbaar, het gevoel te worden tegengewerkt door het Rotterdams Dagblad. Door de aandacht te leggen op integratie thematiek worden de slechte bestuurders die de problematiek in het onderwijs hebben laten ontstaan volgens Leefbaar de hand boven het hoofd gehouden.

Hiernaast is ook het populistische kenmerk van het maakbaarheidsdenken in de eerste periode van de verkiezingscampagne zichtbaar bij Leefbaar Rotterdam. De partij denkt namelijk problematiek in het Rotterdamse onderwijs snel en effectief te kunnen oplossen met

---

¹¹⁶ zie Bijlage 4.

¹¹⁷ 7-punten plan onderwijs, Leefbaar Rotterdam (10 februari 2010), http://www.leefbaarrotterdam.nl/newdocs/Onderwijsplan_Leefbaar_Rotterdam.pdf, (7-10-2010).

¹¹⁸ Auteur onbekend, ‘Ze gaan er niet beter van leren. Scholen wijzen LR-verbod hoofddoek en pet van de hand, in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 12-2-2010

het Belgische onderwijssysteem als voorbeeld. Tevens is de voorkeur voor de gekozen burgemeester enkele malen, hetzij zijdelings, naar voren gebracht door Leefbaar. Dus ook het derde populistische kenmerk, de voorkeur voor een lokale democratie met minder drempels, heeft enige betrekking op Leefbaar Rotterdam gedurende de eerste periode van de campagne. Tot slot was van het vierde en laatste populistische kenmerk, volksverheerlijking, mijns inziens nauwelijks sprake.

In vergelijking met de periode in aanloop naar de campagne zijn Vossen's populismekenmerken tijdens de eerste twee weken van de campagne overigens wel een stuk minder pregnant aanwezig. De landelijke politieke onrust en het inhoudelijke debat lijken een steeds grotere rol te gaan spelen in de verkiezingsstrijd in Rotterdam. Tot slot is opvallend dat niet alleen Leefbaar Rotterdam zich presenteert als partij die buiten de gevestigde politieke orde staat, ook de andere partijen (m.u.v. VVD en CDA) benaderen Leefbaar als zodanig. In die zin is er dus wel een onderscheid te maken tussen Leefbaar Rotterdam en de gevestigde politieke orde in de Maasstad. Tijdens een debat over multicultureel ondernemen op 11 februari stelt raadslid Sjors van Gent zelfs dat de PvdA de standpunten van Leefbaar Rotterdam bewust verkeerd weergeeft.¹¹⁹ In hetzelfde debat stellen CDA-lijsttrekker Wubbo Tempel en dezelfde Van Gent open te staan voor een samenwerking met Leefbaar Rotterdam daar waar de PvdA de partij uitsluit als mogelijke coalitiepartner. De tweestrijd tussen de PvdA en Leefbaar Rotterdam tekent zich steeds meer af.

4.4 *Campagnetijd in Rotterdam (2^e helft februari 2010)*

In de tweede helft van februari wordt de verkiezingsstrijd in Rotterdam heftiger. Vooral Leefbaar Rotterdam en de PvdA komen in het debat steeds nadrukkelijker tegenover elkaar te staan. Zo wordt er op maandag 15 februari bekend dat er in de Rotterdamse deelgemeente Delfshaven verkiezingsaffiches van de PvdA hangen die in het Turks zijn vertaald. Leefbaar Rotterdam reageert heftig op het voorval en noemt de poster "verwerpelijk".¹²⁰ Ook de VVD lijsttrekker Jeanette Baljeu noemt het voorval met de posters belachelijk. Dominic Schrijer zegt het voorval te betreuren omdat de poster in strijd is met interne afspraken binnen de PvdA in Rotterdam. Leefbaar profileert zich dus wederom sterk op het thema integratie dat gezien het voorval met de poster volgens de partij niet in goede handen is bij de PvdA. De lokale politieke partij is van mening dat de PvdA, maar ook andere partijen in Rotterdam het

---

¹¹⁹ zie Bijlage 5

¹²⁰ Auteur onbekend, 'Turkse poster van PvdA ingetrokken', in: *Metro (editie Rotterdam e.o.)*, 16-2-2010

voorval met de posters bagatelliseren. Volgens Leefbaar Rotterdam wordt door een dergelijke milde reactie slecht geïntegreerde Islamitische Nederlanders de hand boven het hoofd gehouden.

Het thema integratie komt twee dagen eveneens naar voren in een artikel in dagblad De Pers die een groot dubbelinterview hebben gehouden met Marco Pastors en Dominic Schrijer. Het artikel is een bewijs van het feit dat de nadruk in de verkiezingsstrijd in Rotterdam ligt op de partijen PvdA en Leefbaar Rotterdam. In het interview stelt Pastors dat het helemaal niet zo goed gaat met Rotterdam als Schrijer soms doet voorkomen. Rotterdam heeft te maken met enkele behoorlijke problemen, de noodklok waarmee Leefbaar in 2002 in de gemeenteraad kwam, klinkt niet voor niets, aldus Pastors.¹²¹ Dominic Schrijer vraagt Pastors naar de motie van wantrouwen die Leefbaar indiende tegen Aboutaleb naar aanleiding van diens functioneren bij de strandrellen in Hoek van Holland. Volgens Schrijer legt Leefbaar in die kritiek teveel nadruk op de etnische achtergrond van de burgemeester. Volgens Pastors heeft hij dit wel degelijk genoemd maar ging het hem om de inhoudelijke kritiek op het functioneren van de burgemeester. Volgens Pastors doet Schrijer een poging er een burgemeestersverkiezing in plaats van een gemeenteraadsverkiezing van te maken. Men moet stemmen op Leefbaar Rotterdam omdat de partij onder andere staat voor veiligheid en bezuinigingen op de gemeentelijke overheid. Wel geeft Pastors aan dat wanneer Leefbaar een meerderheid bij de raadsverkiezingen haalt, 'dan is het einde Aboutaleb.'¹²² Echter wanneer een dergelijke meerderheid niet bestaat dient Leefbaar het met andere partijen eens te worden. Schrijer zegt daarop de radicalisering van Leefbaar te betreuren, sinds de PVV in maart 2009 bekend maakte niet deel te zullen nemen aan de raadsverkiezingen in Rotterdam. Volgens hem zijn er al vanaf het aantreden van Aboutaleb in 2008 kwetsende uitspraken gedaan door Leefbaar aan het adres van grote groepen Rotterdammers. Leefbaar Rotterdam is op basis van deze zaken na de verkiezingen geen mogelijke coalitiepartner, aldus Schrijer.

In navolging van Dominic Schrijer en GroenLinks wethouder Grashoff sluit ook PvdA-wethouder Hamit Karakus op 18 februari een eventuele samenwerking met Leefbaar Rotterdam uit. Volgens Karakus zaait Leefbaar haat en verdeeldheid in de samenleving met hun kritiek op allochtonen en vooral op moslims, zo stelt hij in de krant.¹²³ Dezelfde avond zitten Schrijer en Pastors wederom tegenover elkaar in een debat bij het programma Koorts! van de regionale televisiezender RTV Rijnmond. Daarin profileert Leefbaar zich naast

---

¹²¹ Nieuwenhuis, Marcia, 'Dan is het einde Aboutaleb', in: *MaasstadPers*, 17-2-2010.

¹²² Idem. 17-2-2010.

¹²³ Jongejan, Deborah, & Anti Liukku, 'Karakus: Leefbaar zaait haat', in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 18-2-2010

integratie en veiligheid ook nadrukkelijk op het thema onderwijs. Pastors haalt in het debat het slechte onderwijsbeleid van de ‘gevestigde partijen’ aan, waarmee hij voornamelijk doelt op de PvdA. Als oplossing voor de problematiek verwijst Pastors naar het onderwijsplan dat Leefbaar Rotterdam eerder in de verkiezingscampagne had gepresenteerd. Schrijver valt Leefbaar aan op het thema onderwijs en op het punt van integratie. Daarbij valt hij vooral over het voorstel van Leefbaar om hoofddoekjes in het Rotterdamse klaslokaal te verbieden. Schrijver valt Leefbaar Rotterdam tevens aan wat betreft de bezuinigingvoorstellen van de partij. De bedragen die Leefbaar wil bezuinigen op sommige sociaal-culturele voorzieningen in Rotterdam, worden door Schrijver getypeerd als niet-sociaal. Pastors stelt daar tegenover dat de gemeentelijke overheid in tijden van economische crisis geen geld moet steken in beleid dat niet blijkt te werken, zoals de PvdA in zijn ogen doet.

In de derde week van februari zijn de debatten die in de stad worden georganiseerd wat meer op het thema economie georiënteerd. Op maandag 15 februari vindt er een lijsttrekkersdebat plaats, georganiseerd door de Rotterdamse Kamer van Koophandel, waarna een dag later een lijsttrekkersdebat plaatsvindt bij ondernemerssociëteit ‘de Delft’. In beide debatten draagt Leefbaar Rotterdam de ondernemende Rotterdammer een warm hart toe. Daarbij stelt Pastors echter wel dat vanwege de beoogde Rijksbezuinigingen Rotterdamse ondernemers, maar ook werknemers, minder moeten worden gesubsidieerd vanuit de gemeente. De lokale economie kan volgens Leefbaar desondanks worden gestimuleerd door de koopkracht van Rotterdamse huishoudens te vergroten met vijfhonderd euro vanuit de gemeente. Na jarenlang belastinggeld gevraagd te hebben van de Rotterdamse burger is het nu tijd om wat terug te geven, aldus Pastors.¹²⁴ Verder wordt er vanuit Leefbaar, in deze tijd van economische crisis, gepleit voor een verkleining van de overheidslasten. Pastors stelt dat er in een tijd van globalisering en geleidelijke afbraak van de Nederlandse verzorgingsstaat inkrimping van het overheidsapparaat moet worden nagestreefd.¹²⁵ Met zo min mogelijk geld dienen de grootst mogelijke resultaten worden bereikt. Tot slot haalt Leefbaar op beide gelegenheden het thema veiligheid aan als basisvoorwaarde voor ondernemen in de stad. Logischerwijs presenteren de VVD en D66 zich in beide debatten eveneens als de vertegenwoordigers van de Rotterdamse ondernemer. Beide partijen pleiten daarbij voornamelijk voor een verlaging van de regeldruk voor ondernemers in Rotterdam. Met complexe regelgeving zit de gemeente ondernemers namelijk vaak meer in de weg dan dat er een stimulerende werking vanuit gaat. CDA, SP en PvdA presenteren zich tijdens beide

---

¹²⁴ zie Bijlage 6.

¹²⁵ zie Bijlage 7.

debatten meer specifiek als de pleitbezorgers van het Midden- en Kleinbedrijf in Rotterdam. Dergelijke ondernemingen zijn volgens de partijen de motor van de Rotterdamse economie en verkeren door de huidige economische crisis in zwaar weer. In beide debatten pleiten SP, PvdA en GroenLinks voor gesubsidieerde banen vanuit de gemeente voor Rotterdammers met een zwakkere positie op de arbeidsmarkt. Volgens de partijen zouden dergelijke banen kunnen dienen als opstap naar een echte baan. CDA, Leefbaar Rotterdam, VVD en D66 stellen dat de creatie van dergelijke banen op de lange termijn niets oplevert en ervoor zorgt dat werken minder loont dan bijvoorbeeld een uitkering. Wat deze, meer ‘rechts’ georiënteerde, partijen betreft kan er op dit gebied een hoop worden bezuinigd net als overigens op de gemeentelijke overheid. De PvdA stelt in de debatten ook dat er in ‘het eigen vlees kan worden gesneden’ maar doet daartoe minder rigoureuze voorstellen dan bijvoorbeeld de VVD en Leefbaar Rotterdam. Opvallend in de discussie is wel dat, met uitzondering van de VVD, er door de partijen in Rotterdam niet echt concrete invulling wordt gegeven aan de benodigde bezuinigingen.¹²⁶ Deze worden door de onzekere politieke verhoudingen in Rotterdam doorgeschoven naar het nieuwe college dat na 3 maart gevormd zal worden. Uit beide meer economisch georiënteerde debatten blijkt dat het verkiezingsprogramma van Leefbaar Rotterdam klaarblijkelijk meer behelst dan alleen de thema’s veiligheid en integratie. Het zijn echter wel deze twee specifieke thema’s die in belangrijke mate het gezicht van de partij bepalen. Mijns inziens komt dat enerzijds doordat Leefbaar zelf veel nadruk legt op beide thema’s. En anderzijds komt dit doordat andere partijen, voornamelijk aartsrivaal PvdA, het programma van Leefbaar tot deze twee thema’s weet te versmallen.

Daags na het interview waarin PvdA-wethouder Karakus Leefbaar Rotterdam beticht van het zaaien van haat reageert lijsttrekker Marco Pastors op deze aantijgingen. Hierdoor komt Leefbaar wederom in de belangstelling met betrekking tot het thema integratie. In de ogen van Pastors is de Rotterdamse PvdA namelijk bezig met een lastercampagne tegen Leefbaar Rotterdam. “De PvdA probeert mensen bang te maken op ons te stemmen, maar daar is geen enkele reden toe: we hebben al een keer vier jaar geregeerd”, aldus Pastors.¹²⁷ Volgens Pastors is het ook de PvdA die in het debat met Leefbaar iedere keer de burgemeester erbij haalt. In zijn ogen stelt de partij zich meedogenloos op tegenover Leefbaar Rotterdam waarbij ze het risico nemen dat iemand weer het heft in eigen hand neemt, zoals gebeurde bij

---

¹²⁶ Van 't Wel, Rob, ‘Politiek schuift keuzes door tot na de verkiezingen’, in: *Financieel Dagblad*, 19-2-2010.

¹²⁷ Jongejan, Deborah & Carel van der Velden, ‘Lastercampagne van de PvdA. Pastors vreest dat demoniseren van LR aanzet tot geweld’, in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 19-2-2010.

Fortuyn en Van Gogh. Ondanks de verkettering van Leefbaar is de partij volgens Pastors na de verkiezingen nog altijd bereid tot samenwerking met de PvdA. “Gezien de vaste allochtone achterban van de PvdA zou het mooi zijn als zij samen met Leefbaar een breed draagvlak hebben om aan het thema integratie te werken in Rotterdam”, besluit Pastors.¹²⁸

Aan het einde van de derde week van februari, halverwege de tweede periode van de verkiezingscampagne in Rotterdam, krijgt de verkiezingsstrijd een onverwachte en mijns inziens belangrijke wending. Na een heftig debat in de landelijke politiek over de verlenging van de Nederlandse militaire deelname aan de missie in Uruzgan valt in de nacht van vrijdag 19 februari het vierde kabinet-Balkenende. Met de gemeenteraadsverkiezingen in zicht vinden er na de val van het kabinet nu ook versneld landelijke verkiezingen plaats. Hierdoor lijken de lokale verkiezingen, die idealiter zijn bedoeld om de kiezer een oordeel te laten vellen over de verkiezingsbeloften en beleidsprestaties van lokale politici, wederom ondergesneeuwd te worden door landelijke thematiek.¹²⁹ Zodoende zouden lokale politici die het slecht hebben gedaan kunnen meeliften op het landelijke succes van hun partij en vice versa. Dergelijke zorgen over de zorgelijke verwevenheid van landelijke en lokale politiek werden in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen overigens al eerder geuit. Tijdens landelijke debatten over de gemeenteraadsverkiezingen bleken landelijke politici zich namelijk ook al te richten op landelijke, in plaats van, lokale thema's. Door de val van het kabinet-Balkenende lijkt ook, de slechts theoretische, kans op een Rotterdams college met PvdA en Leefbaar nu helemaal onmogelijk geworden.¹³⁰ Leefbaar Rotterdam, tijdens de campagne enkele malen in verband gebracht met de landelijke PVV, zou voor de PvdA immers een vreemde keuze zijn als coalitiepartner. Ook aangezien Schrijver de partij al meerdere keren had uitgesloten van eventuele coalitieonderhandelingen. Desondanks blijft het geloof in een overwinning sterk aanwezig bij Leefbaar.

Op 23 februari wordt Leefbaar Rotterdam wederom in verband gebracht met de PVV van Geert Wilders. In dagblad Metro stelt wethouder van GroenLinks Rik Grashoff dat de partij met een gespleten tong spreekt wanneer het aankomt op het thema integratie. In het verkiezingsprogramma van de partij is er een milde toon rondom het thema integratie zo stelt Grashoff. Echter in uitspraken over de strandrellen en op het weblog van Leefbaar fractievoorzitter Sörensen zet de partij mensen van Islamitische afkomst doelbewust in de

---

¹²⁸ Idem. 19-2-2010

¹²⁹ Boogers, Marcel, 'Lokale politiek dupe crisis', in: *Volkskrant*, 22-2-2010.

¹³⁰ Van der Velden, Carel, 'Kabinetcrisis maakt college Leefbaar-PvdA onmogelijk. Raadsverkiezingen nu 'gedegradeerd' tot een voorafje, in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 22-2010.

hoek. “De partij toont zich daarbij geen haar beter dan de PVV”, aldus Grashoff.¹³¹ De partij lijdt aan islamofobie maar verbloemt het. Zodoende zouden de Rotterdammers in aanloop naar de raadsverkiezingen worden misleid.

Tijdens de laatste week van de Rotterdamse verkiezingsstrijd in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen op 3 maart vinden de laatste debatten plaats. Zo zijn er nog debatten bij de Pauluskerk, stichting Humanitas, de Erasmus Universiteit en bij de twee regionale televisieomroepen RTV Rijnmond en RegioTV. Opvallend is dat er gedurende deze debatten en in de media weinig nieuwe zaken door de Rotterdamse partijen naar voren worden gebracht. Wat betreft het thema veiligheid presenteert Leefbaar op 26 februari nog een plan om het veilig uitgaan in Rotterdam te bevorderen. De standpunten van de diverse partijen waren inmiddels meer dan duidelijk en de grootste tegenstelling in de Rotterdamse politiek blijkt zich wederom af te tekenen tussen de lokale PvdA en Leefbaar. Beide partijen bestrijden elkaar in de laatste week voor de verkiezingen zelfs wat betreft het plakken van verkiezingsposters. In een van de laatste lijsttrekkersdebatten georganiseerd door RTV Rijnmond, dat plaatsvond op 28 februari 2010, wordt de tweestrijd die zich afspeelt tussen de PvdA en Leefbaar Rotterdam zelfs door enkele partijen gehekel. In het debat sluiten overigens naast de PvdA nu ook GroenLinks en de SP, Leefbaar Rotterdam uit van eventuele coalitieonderhandelingen. De lijsttrekkers van beide partijen menen dat de verschillen tussen hen en Leefbaar zo groot zijn dat samenwerking na de verkiezingen vrijwel onmogelijk is. Dat de verkiezingsstrijd in Rotterdam voor de derde achtereenvolgende verkiezingen gaat tussen de PvdA en Leefbaar wordt misschien nog wel het best geïllustreerd door het debat tussen Schrijer en Pastors bij Nova op de nationale televisie aan de vooravond van de verkiezingen. Na het volgen van de campagnes in Rotterdam zou het mijns inziens een nek aan nek race worden op 3 maart 2010.

Aan het einde van de laatste twee weken van de verkiezingsstrijd in Rotterdam kan er wederom worden gekeken in hoeverre er sprake is van de door Vossen omschreven populismekenmerken ten aanzien van Leefbaar. Van het kenmerk conspiratisme is gedurende deze laatste periode nauwelijks meer sprake. Misschien slechts ten aanzien van de Turkstalige verkiezingsposters die aan het begin van deze periode van de campagne in de stad worden gesignaleerd. Ook opvallend zijn de uitspraken van Pastors die in een lokaal dagblad stelt dat de PvdA een lastercampagne voert tegen Leefbaar Rotterdam. Het uitsluiten van Leefbaar door GroenLinks en de SP heeft aan dit idee van een lastercampagne zeker bijgedragen. Mijns

---

¹³¹ Halkes, Job, ‘Grashoff: Leefbaar pleegt kiezersbedrog’, in: *Metro (editie Rotterdam e.o.)*, 23-2-2010.

inziens gaat het hier echter niet zozeer om een geheim complot tegen Leefbaar Rotterdam maar meer om felle aanvallen tijdens een politieke verkiezingsstrijd. Tevens is er bij Leefbaar Rotterdam nog steeds sprake van maakbaarheidsdenken, al moet hierbij wel worden gesteld dat de partij regelmatig refereert aan de eigen verantwoordelijkheid van burgers ten opzichte van de verantwoording die gedragen wordt door het lokale bestuur. Van de voorkeur voor een democratie met minder drempels is in de laatste periode van de campagne minder sprake. Een dergelijk streven van Leefbaar naar democratische vernieuwing kwam tijdens debatten evenals in de media weinig aan bod. Wanneer we kijken naar het vierde populismekenmerk dat Vossen omschrijft, namelijk de volksverheerlijking, is daarvan wederom eigenlijk geen sprake. Daarentegen pleitte Leefbaar veel meer voor een bedrijfsmatige overheid met professionele bestuurders. Die zouden dan aan het einde van hun termijn afgerekend moeten worden op de door hen behaalde resultaten.

4.5

De verkiezingsuitslag en de nasleep

Hoewel de verwachtingen in de fractiekamer van Leefbaar Rotterdam op 3 maart hooggespannen zijn lijkt er een rotsvast vertrouwen te zijn in een overwinning voor de partij. Wanneer ik vanwege mijn stageactiviteiten rond het middaguur aankom bij de fractiekamer van Leefbaar Rotterdam zijn er al diverse telefoontjes binnen gekomen over onregelmatigheden tijdens het stemmen. Samen met twee fractiemedewerkers trek ik de stad in om bij enkele stembureaus na te trekken of de berichten over onregelmatigheden juist zijn. Bij aankomst op een stembureau in de Rotterdamse wijk Delfshaven bevestigen mijn eigen ogen de klachten die op het fractiekantoor van Leefbaar Rotterdam zijn binnen gekomen. Zo staan er onder andere meerdere mensen in de stembokjes en worden enkele vrouwen uitvoerig door hun man geïnstrueerd op welke partij er nu gestemd dient te worden. De incidenten die feitelijk in strijd zijn met de kieswet worden gemeld bij de directeur Publiekszaken en de directeur Verkiezingen. Deze nemen vervolgens het besluit de gehele bezetting van het stembureau in Delfshaven te vervangen en zetten mensen van de dienst Stadstoezicht in om verdere onregelmatigheden te voorkomen.¹³² Dat dergelijke onregelmatigheden op 3 maart 2010 in Rotterdam zouden zorgen voor een nieuw hoofdstuk in de verkiezingsstrijd kon niemand op de verkiezingsdag nog bevroeden.

---

¹³² De Koning, Adrienne & Antti Liukku, 'Stadswachten moeten voorkomen dat mensen in één hokje staan', in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 4-3-2010.

's Avonds is de spanning te snijden aan de Coolsingel wanneer de uitslag van de verkiezingen stukje bij beetje bekend wordt. Waar aan het begin van de avond Leefbaar Rotterdam op een lichte voorsprong staat ten opzichte van de PvdA slaat deze naarmate de avond vordert om in het voordeel van de sociaaldemocraten. Wanneer er 96% van de stemmen zijn geteld komen Leefbaar en de PvdA beiden uit op 14 zetels, hoewel laatstgenoemde 0,2% meer stemmen heeft behaald. Verder is er een grote winst voor D66 die van een naar vier zetels gaat en ook de VVD (4) en GroenLinks (3) krijgen er een zetel bij. Het CDA handhaaft haar drie zetels en de SP verliest een zetel (2). Hoewel de definitieve verkiezingsuitslag op zich laat wachten tot vrijdag 5 maart roept Leefbaar lijsttrekker Pastors op tot een hertelling van de stemmen. Dit gezien het minieme verschil tussen de twee grootste partijen in de stad en de geconstateerde onregelmatigheden op de dag van de verkiezingen.¹³³ Ook zoekt Pastors toenadering tot de PvdA die in zijn ogen gezien de grote electorale aanhang van Leefbaar Rotterdam eigenlijk niet om de partij heen kan. Zodoende pleit Pastors voor de aanstelling van een informateur die beide partijen nader tot elkaar zou moeten brengen.¹³⁴ Pastors krijgt in zijn poging samen te werken met de PvdA bijval van onder andere oud-burgemeester Bram Peper en politicoloog Rinus van Schendelen. Beide heren stellen dat het voor de stabiliteit en het draagvlak van het Rotterdamse stadsbestuur beter zou zijn wanneer de PvdA en Leefbaar Rotterdam zich over de onderlinge tegenstellingen heen zouden zetten. De uitslag in de Maasstad blijkt vooralsnog alles behalve gemakkelijk.

Op vrijdag 5 maart maakt de Rotterdamse burgemeester Aboutaleb als voorzitter van de Rotterdamse kiescommissie de verkiezingsuitslag in Rotterdam bekend. De zetelverdeling blijft, ondanks de geconstateerde onregelmatigheden, hetzelfde met de PvdA als grootste partij. De kiescommissie acht de onregelmatigheden niet van dien aard dat er tot een hertelling of een herstemming over gegaan moet worden. Gezien de perikelen in sommige stembureaus ging Leefbaar Rotterdam bij deze bekendmaking direct over tot het indienen van een formeel bezwaar tegen de verkiezingsuitslag.¹³⁵ Zodoende wordt er een onderzoek ingesteld naar de onregelmatigheden door de Commissie Geloofsbrieven die daarvan op 16 maart verslag zal uitbrengen aan de 'oude' gemeenteraad. De gemeenteraad zal dan naar aanleiding van het verslag een definitief oordeel vellen over de verkiezingsuitslag in Rotterdam.

---

¹³³ Wanders, John, 'Leefbaar en PvdA vrijwel in balans, in: *De Volkskrant*, 4-3-2010.

¹³⁴ Hoogstad, Mark, 'Als twee partijen niet samen willen', in: *NRC.next*, 5-3-2010.

¹³⁵ Vermaat, Adri, 'Rotterdam is er nog niet klaar mee', in: *Trouw*, 6-3-2010.

In de eerste week na de verkiezingen komen er in Rotterdam echter steeds meer onregelmatigheden aan het licht. Zo zouden er in de Rotterdamse wijk 110-Morgen minstens honderd stemmen voor Leefbaar Rotterdam niet in de officiële telling zijn meegenomen.¹³⁶ Leefbaar spreekt er schande van en dringt verder aan op passende maatregelen van de Rotterdamse Kiescommissie. Onder de druk van toenemende klachten over onregelmatigheden zwicht uiteindelijk op dinsdag 9 maart burgemeester Aboutaleb. Als voorzitter van de Rotterdamse kiescommissie adviseert hij de Commissie Onderzoek Geloofsbrieven over te gaan tot een algemene openbare hertelling van de stemmen in de Maasstad. Aboutaleb zegt daarbij al de nodige stappen te hebben ondernomen om een dergelijke hertelling te faciliteren. Nog diezelfde avond maakt de Commissie Onderzoek Geloofsbrieven bekend het advies van de burgemeester over te nemen. De openbare hertelling van de stemmen vindt plaats op donderdag 11 maart in een sporthal van de Erasmus Universiteit Rotterdam. De verkiezingschaos in Rotterdam krijgt gedurende deze week nog een bijzondere wending wanneer op woensdag 10 maart er een mail opduikt van Leefbaar-raadslid Ronald Buijt. In de mail roept Buijt zijn Leefbaar-collega's op om in hun omgeving te zoeken naar mensen die bereid zijn tot het afgeven van een volmacht voor Leefbaar Rotterdam. PvdA-fractievoorzitter Van Heemst stelt dat Leefbaar iedereen na de verkiezingen verwijten heeft gemaakt terwijl ze zichzelf schuldig maken aan ronselpraktijken.¹³⁷ De PvdA doet daarop dan ook aangifte tegen Leefbaar Rotterdam. Volgens Leefbaar is er van ronselen echter geen sprake hoewel Buijt achteraf stelt dat sommige passages in de mail niet gelukkig gekozen zijn. Het Rotterdamse OM zou het onderzoek naar het ronselen van stemmen overigens later verder uitbreiden door te kijken naar andere onregelmatigheden waaronder een soortgelijke oproep die de Rotterdamse PvdA in 2006 op haar website plaatste.¹³⁸

Op 11 maart 2010 vindt op de Erasmus Universiteit onder grote belangstelling van de pers de openbare hertelling van de Rotterdamse stemmen plaats. Vanwege mijn onderzoeksstage bij Leefbaar Rotterdam en vanwege de bijzondere omstandigheden bij deze lokale verkiezingen was ook ik deze donderdag bij de openbare hertelling. De hertelling van de stemmen verliep bijzonder strak georganiseerd en werd alleen uitgevoerd door ambtenaren die niet bij de verkiezingen op 3 maart betrokken waren. Bovendien werd er stevig op de veiligheid toegezien door politie en diverse beveiligingsbeambten. Naast de algemene hertelling van de stemmen deed de Commissie Geloofsbrieven ook onderzoek naar de diverse

---

¹³⁶ Jongejan, Deborah & Antti Liukku, 'Uitslag verder onder druk', in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 8-3-2010.

¹³⁷ Wanders, John, 'OM R'dam onderzoekt ronselen volmachten Leefbaar', in: *De Volkskrant*, 11-3-2010.

¹³⁸ Auteur onbekend, 'OM breidt onderzoek uit', in: *Volkskrant*, 12-3-2010.

onregelmatigheden waarvan melding was gemaakt. Hierdoor was de commissie genoodzaakt de rapportage van haar bevindingen aan de gemeenteraad uit te stellen tot 17 maart. Op die bewuste woensdag stelt de Commissie Onderzoek Geloofsbrieven dat de verkiezingen in Rotterdam, ondanks de geconstateerde onregelmatigheden die in strijd zijn met de Kieswet, rechtmatig zijn verlopen. Bij ongeveer 2400 incidenten zou het stemgedrag kunnen zijn beïnvloed zo concludeert de commissie. Echter pas bij een ruime verdubbeling van de incidenten zou er sprake kunnen zijn van verschuiving van de reeds vastgestelde zetelverdeling. De Commissie Onderzoek Geloofsbrieven adviseert de gemeenteraad op woensdag dan ook om de verkiezingsuitslag van 3 maart 2010 rechtmatig te verklaren.¹³⁹ Ondanks deze conclusie stelt de commissie, onder leiding van Remco Oosterhoff, dat er iets aan de Kieswet moet veranderen die niet voorziet in maatregelen bij constatering van onregelmatigheden. Hiertoe doet de commissie enkele aanbevelingen aan de Rotterdamse gemeenteraad als aan de betrokken ministeries.

In de Rotterdamse gemeenteraad nemen alle partijen het advies van de Commissie Onderzoek Geloofsbrieven over. Ook Leefbaar Rotterdam had vrede met de verkiezingsuitslag na het onderzoek door de commissie. Uiteindelijk werd de partij wel buiten de coalitieonderhandelingen voor de vorming van een nieuw college van B&W gehouden. Verkennend informateur Pieter Winsemius adviseerde eind maart dat een college zonder Leefbaar in Rotterdam het meest haalbaar was. Op 28 april 2010 presenteerden partijen PvdA, VVD, D66 en CDA het door hun bereikte coalitieakkoord. Hierdoor is Leefbaar Rotterdam ook de komende vier jaar veroordeeld tot een rol in de oppositie.

In welke mate zijn er bij Rotterdam populismekenmerken, zoals omschreven door Vossen, zichtbaar wanneer we kijken naar de verkiezingsuitslag in Rotterdam en de nasleep daarvan? Ten aanzien van de uitslag en de nasleep is er slechts één populismekenmerk dat bij Leefbaar Rotterdam duidelijk zichtbaar is, namelijk conspiratisme. Gezien de uitslag in de Maasstad en de chaotische manier waarop deze uiteindelijk tot stand kwam is een dergelijke visie ook wel te begrijpen. Ondanks het feit dat Leefbaar zelf geen enkele partij heeft uitgesloten van eventuele coalitieonderhandelingen zijn zij als één van de twee grootste partijen buiten dit overleg gehouden. Dat betekent dat in ieder geval een deel van de gevestigde politiek orde in Rotterdam Leefbaar doelbewust buiten het college van B&W heeft gehouden en niet eens bereid was tot verkennende gesprekken. Ook het maakbaarheidsdenken als populismekenmerk was op de verkiezingsdag tijdens de nasleep daarvan enigszins

---

¹³⁹ Commissie Onderzoek Geloofsbrieven (Gemeente Rotterdam), *'Kiesraad Advies Commissie tot Onderzoek van de Geloofsbrieven'*, (Rotterdam 17 maart 2010) 6.4

zichtbaar toen Leefbaar aangaf zelfs met de PvdA grote stappen te willen maken in Rotterdam. De overige twee populismekenmerken, zoals omschreven door Vossen, namelijk volksverheerlijking en de voorkeur voor een democratie met minder drempels waren in deze periode mijns inziens niet zichtbaar.

4.6 ***Populisme en Leefbaar Rotterdam anno 2010***

Wanneer we kijken naar de zichtbaarheid van Vossen's populismekenmerken ten aanzien van de lokale lijst Leefbaar Rotterdam in de onderzoeksperiode moet ik stellen dat deze slechts gedeeltelijk zichtbaar zijn. Drie van de vier kenmerken zijn het duidelijkst zichtbaar in het verkiezingsprogramma waarmee Leefbaar Rotterdam de verkiezingscampagne in aanloop naar 3 maart in gaat. Echter in de daaropvolgende campagneperiode wordt voornamelijk de populistische voorkeur voor een democratie met minder drempels steeds minder zichtbaar. De populistische kenmerken conspiratisme en maakbaarheidsdenken zijn daarentegen een stuk duidelijker te onderscheiden. Dat Leefbaar een ander soort politiek vertegenwoordigt ten opzichte van de gevestigde partijen in Rotterdam staat wat mij betreft buiten kijf. Evenals het gegeven dat de partij haar politieke activiteiten stoelt op wat in de wetenschappelijke literatuur wordt gezien als de kern van het populisme, namelijk een gesignaleerde kloof tussen burger en politiek. Leefbaar kan dus worden bestempeld als een partij die in ieder geval deels populistisch is. Deze conclusie kan helemaal worden getrokken wanneer we zien hoe Ronald Sörensen en Pastors zichzelf publiekelijk als zodanig bestempelen. Eerstgenoemde heeft zelfs in 2008 geprobeerd de 'Populistische Omroep Nederland' op te richten als tegenhanger van het dominante 'linkse' geluid vanuit Hilversum. Met een dergelijke kwalificatie ten aanzien van Leefbaar Rotterdam is echter niets gezegd over de bestuurlijke kunde van de partij. Ze hebben in de periode 2002-2006 bewezen daadkrachtig en effectief beleid te kunnen voeren zo bevestigen de onderzoeken van Tops en Van Ostaaijen. Ondanks het geleverde bewijs is Leefbaar Rotterdam tijdens de verkiezingsstrijd in aanloop naar de raadsverkiezingen van 3 maart 2010 door een deel van de gevestigde partijen in Rotterdam tegemoet getreden als buitenstaander. Hiermee zijn mijns inziens de bestuurlijke capaciteit, de electorale aanhang en de bereidheid van Leefbaar Rotterdam tot het sluiten van compromissen tekort gedaan.

Naar aanleiding van mijn onderzoeksstage werd mij vanuit Leefbaar Rotterdam gevraagd mijn licht te laten schijnen over de campagne van de partij voor de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010. Dit heb ik gedaan tijdens een campagne-evaluatie waarin ik enkele zaken heb belicht die mijns inziens de campagne en de uiteindelijke verkiezingsuitslag in Rotterdam in belangrijke mate hebben beïnvloed. Voor de volledigheid wil ik deze evaluatie kort de revue laten passeren in deze epiloog waarin ik zal terugblikken op de roerige campagneperiode bij Leefbaar Rotterdam.

Allereerst moet ik stellen dat de periode waarin ik mijn onderzoeksstage heb uitgevoerd een hectische maar vooral ook spannende tijd is geweest. Voor het eerst volgde ik een verkiezingstrijd niet op de televisie of vanuit de krant maar zat ik er als relatieve buitenstaander middenin. Vanaf de eerste campagnevergadering tot de enerverende verkiezingsavond op 3 maart 2010 en de nasleep daarvan was ik bij talloze gelegenheden aanwezig als participierend observant tot een zo goed mogelijk oordeel te kunnen komen over Leefbaar Rotterdam tijdens de campagneperiode. Op deze manier heb ik meer inzicht gekregen in de werking van politieke partijen, verkiezingscampagnes en de werking van de lokale politiek in Rotterdam. Kortom voldoende nieuwe inzichten om mijn vinger te leggen op die zaken die mijns inziens de campagne van Leefbaar Rotterdam in belangrijke mate hebben beïnvloed.

De verkiezingstrijd rond de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010 begint eigenlijk al eind 2009 toen PvdA-lijsttrekker Dominic Schrijer in de krant Marco Pastors typeerde als het ‘schoothondje van Wilders’. Ondanks het feit dat het verkiezingsprogramma van Leefbaar Rotterdam meer behelsde dan de thema’s veiligheid en integratie werd met deze typering het programma van Leefbaar versmald. Tevens werd met deze uitspraak van Schrijer de link gelegd tussen Leefbaar Rotterdam en de PVV van Geert Wilders. Een stempel dat mijns inziens gedurende de hele campagne van Leefbaar enigszins aan de partij is blijven kleven. Het heeft er wellicht toe geleid dat de meer gematigde Leefbaar-kiezers uiteindelijk niet op Leefbaar Rotterdam hebben gestemd.

Ondanks deze aanval van de PvdA heerste bij Leefbaar van meet af aan het idee dat de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010 zouden resulteren in een overwinning voor Leefbaar Rotterdam. Deze houding waarin wordt uitgegaan van de winst heeft gedurende de gehele campagne standgehouden. Zo stelde Ronald Sörensen na een debat op de Erasmus

Universiteit dat hij uitging van een overwinning en rekende op ongeveer 30-35% van de stemmen.¹⁴⁰ Bij het andere zwaargewicht van de partij, Marco Pastors, was de voorspelling enkele dagen voor de verkiezingen niet anders. Na het laatste debat op de regionale televisie vertelde hij mij namelijk ook te rekenen op een zege voor Leefbaar Rotterdam.¹⁴¹ Misschien is men bij Leefbaar wel te veel uitgegaan van een dergelijke overwinning waardoor er minder oog was voor externe factoren die invloed hebben gehad op de lokale verkiezingen in Rotterdam.

Iets wat tot slot als externe factor mijns inziens het meest van invloed is geweest op de uiteindelijke verkiezingsuitslag in Rotterdam is de val van het kabinet- Balkenende op 20 februari 2010. Hierdoor waren naast de gemeenteraadsverkiezingen ook landelijke verkiezingen spoedig aanstaande met als gevolg dat lokale thema's langzaamaan richting de achtergrond verdwenen. Door de val van het kabinet en als gevolg van de economische crisis hebben thema's als economie, werkgelegenheid en sociale zekerheid een grotere rol gespeeld. Thema's waarop Leefbaar Rotterdam uiteindelijk minder in staat is gebleken zich te profileren.

---

¹⁴⁰ Persoonlijk gesprek met Ronald Sörensen, 25-2-2010.

¹⁴¹ Persoonlijk gesprek met Marco Pastors, 1-3-2010

5. Conclusies

Nu we aan het einde van deze thesis zijn beland ben ik in staat de, in de inleiding geformuleerde, hoofdvraag te kunnen beantwoorden. Deze luidde: Wat is populisme precies en in hoeverre is Leefbaar Rotterdam te bestempelen als populistisch tijdens de verkiezingsstrijd in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010? Op het eerste gedeelte van de hoofdvraag is zelfs na de beëindiging van mijn onderzoek geen sluitend antwoord te geven. Wel is duidelijk geworden dat er in de wetenschap met de term populisme wordt verwezen naar politici en politieke bewegingen die opereren vanuit de gedachte dat de huidige politiek wordt beheerst door een tegenstelling tussen het volk en de elite. In de context van de hedendaagse Nederlandse politiek kan deze tegenstelling worden vertaald als de politieke activiteit die is gebaseerd op de veronderstelling dat sprake is van een kloof tussen burger en politieke elite. Op basis van deze min of meer algemeen geaccepteerde wetenschappelijke kerndefinitie heeft politicoloog Koen Vossen in 2008 enkele kenmerken geformuleerd die daaruit in zijn ogen logischerwijs voortvloeien. Zo zouden populistten neigen tot conspiratisme, sterk geloven in de maakbaarheid van de samenleving door politiek beleid, het volk verheerlijken en pleiten voor democratie met zo min mogelijk drempels. Aan de hand van deze kenmerken heb ik de mate van populisme van Leefbaar Rotterdam voor, tijdens en na de verkiezingscampagne onderzocht.

Uit het tweede hoofdstuk van deze thesis blijkt dat onafhankelijke lokale partijen, zoals Leefbaar Rotterdam, vanwege hun bijzondere positie in de plaatselijke Nederlandse politiek sterk geneigd zijn enkele van deze populistische kenmerken aan de dag te leggen. In ieder geval sterker dan de gevestigde partijen in de Nederlandse politiek, evenals hun lokale afdelingen. De sterke opkomst van de onafhankelijke lokale lijsten in de gemeentelijke politiek sinds 1994 lijkt erop te wijzen dat een deel van de Nederlandse burgers blijkbaar ontevreden is over het politieke beleid dat hen het meest direct raakt. Vanwege de verhouding tussen de verschillende bestuursniveaus in Nederland blijkt het daarbij met name te gaan over overheidsbeleid vanuit de gemeente. Vanwege het intreden van een zekere rust in de Nederlandse politiek met het aantreden van het eerste kabinet-Kok wordt dergelijke kritiek op de gevestigde politiek daarom voor het eerste geformuleerd op lokaal niveau in steden als Hilversum en Oegstgeest. De vertegenwoordigers van deze kritiek vormen daarbij de eerste Leefbaar-partijen om op die manier een tegenwicht te bieden tegen de beleidsbepalers die in hun ogen doof zijn voor dit kritische geluid vanuit de samenleving. Hierbij worden deze

partijen door de gevestigde politieke orde tegemoet getreden als onvolwaardige politieke medespelers. Zo zouden deze onafhankelijke lokale lijsten onder andere de benodigde professionaliteit missen, ideologisch moeilijk te plaatsen zijn, cliëntelistisch met groepsbelangen omgaan en bovenal ‘populistisch’ inspelen op de ‘onderbuikgevoelens’ van de plaatselijke bevolking. Dergelijke partijen waren dus niet alleen anders door hun eigen politieke motivatie en organisatie maar tevens door de manier waarop zij door de gevestigde politieke orde in Nederland tegemoet werden getreden. `

Na een snelle toename van hun succes gedurende de jaren negentig werd er door enkele lokale Leefbaren tegen de eeuwwisseling het initiatief genomen om de kritiek op het beleid en de weinig responsieve bestuurscultuur van de gevestigde orde op te schalen naar de landelijke politiek. Hier kruisten de wegen van de lokale Leefbaren en die van socioloog en publicist Pim Fortuyn. Laatstgenoemde koppelde de lokale kritieken van de landelijke initiatiefnemers aan grote landelijke problematiek omtrent thema’s zoals veiligheid en integratie. Thema’s die tijdens het a-politieke bestuur van de Paarse kabinetten vrijwel onbespreekbaar waren. Met deze kritiek op het beleid en het functioneren van de gevestigde politieke orde vergaarde Fortuyn als lijsttrekker van de landelijke Leefbaar-partij, Leefbaar Nederland, in korte tijd enorme landelijke bekendheid en aanhang. Ondanks zijn aanhang onder een groot deel van de Nederlandse bevolking werd de kritiek die Fortuyn formuleerde niet serieus genomen door de gevestigde politieke orde in Nederland. Bij de gemeenteraadsverkiezingen waar Fortuyn fungeerde als lijsttrekker voor de net opgerichte partij Leefbaar Rotterdam werd deze houding van de gevestigde politieke elite gelogenstraft. Door, twee maanden voor de landelijke verkiezingen van 15 mei 2002, met zeventien zetels de Rotterdamse gemeenteraad binnen te dendere, deed Fortuyn met Leefbaar Rotterdam politiek Nederland op zijn grondvesten trillen. In navolging van Fortuyn en de Leefbaren deden bij deze gemeenteraadsverkiezingen vele onafhankelijke lokale lijsten zich gelden. Door de in Nederland ontstane onrust en de felle tegenstelling tussen de politieke nieuwkomers versus de gevestigde politieke machthebbers werd Fortuyn negen dagen voor de Tweede Kamerverkiezingen vermoord. De aardverschuiving in de Nederlandse politiek had toen echter al plaatsgevonden.

In Rotterdam bewees de lokale politieke partij Leefbaar voor een politieke cultuuromslag te kunnen zorgen in de Maasstad. Dit terwijl de meeste fractieleden in 2002 nauwelijks tot geen politieke ervaring hadden. Door zitting te nemen in het college heeft de partij, met een andere politieke motivatie dan de gevestigde politieke orde, bewezen de veiligheid in Rotterdam snel en effectief te kunnen verbeteren. Vanwege een andere politieke

motivatie, een andere politieke stijl en een andere politieke aanpak is Leefbaar Rotterdam vaak bestempeld als populistisch. Hetzij door tegenstanders, hetzij doordat zij zichzelf als zodanig bestempelden. Gedurende mijn etnografische onderzoeksstade heb ik bekeken in hoeverre de partij in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010 voldoet aan de door Vossen omschreven populismekenmerken. Uit mijn onderzoek blijkt dat de partij in deze periode zeker drie van de vier door Vossen omschreven populistische kenmerken aan de dag legt zoals; de neiging tot complotdenken, geloof in de maakbaarheid van de samenleving door politiek beleid en de voorkeur voor een democratie met minder drempels. De partij legt de populistische kenmerken niet allemaal in dezelfde mate aan de dag. De neiging tot complotdenken is aanwezig gedurende vrijwel de hele onderzoeksperiode. Tevens is het maakbaarheidsdenken eveneens gedurende de hele onderzoeksperiode zichtbaar, misschien nog wel duidelijker dan het complotdenken. De voorkeur voor een drempelloze democratie komt ook, voornamelijk in het begin van de onderzoeksperiode voor, hoewel beduidend minder pregnant als de eerste twee kenmerken. Het vierde populistische kenmerk de verheerlijking van het volk, is tijdens de periode van onderzoek echter nauwelijks aanwezig. Volgens Vossen verdienen partijen en politici slechts het etiket populistisch wanneer zij alle vier van de door hem omschreven kenmerken aan de dag leggen. In die zin is Leefbaar Rotterdam dus niet populistisch. Echter gezien het feit dat de partij de kloof tussen burger en politiek als grondbeginsel heeft, politici van de partij zichzelf als populistisch bestempelen en er ten aanzien van de partij in de onderzoeksperiode in meerdere of mindere mate sprake is van enkele populistische kenmerken, is Leefbaar Rotterdam wel deels populistisch.

Al met al weet de lokale lijst Leefbaar Rotterdam voor de derde achtereenvolgende gemeenteraadsverkiezingen een groot deel van het Rotterdamse electoraat aan zich te binden. En hoewel de partij wederom geen zitting heeft kunnen nemen in het college vormt Leefbaar dus een constante factor van gewicht in de Rotterdamse politiek. Overigens niet geheel zonder succes, wanneer we de onderzoeken van Tops en Van Ostaaijen in ogenschouw nemen. Misschien is de vraag of de partij populistische kenmerken vertoont niet eens de belangrijkste, maar dient men zich in Rotterdam eerder af te vragen wat de betekenis is van de nog altijd voortdurende aanwezigheid van Leefbaar in de Rotterdamse politiek. De partij zou er immers niet zijn geweest als het beleid van de gevestigde partijen in 2002 had voldaan aan de politieke wensen van een deel van de Rotterdammers. Zo beschouwd heeft de partij de afgelopen acht jaar in ieder geval gezorgd voor een nieuwe verbinding tussen een deel van de Rotterdammers en de Rotterdamse politiek.

Literatuurlijst

Wetenschappelijke literatuur

- Boogers, Marcel, & G. Voerman, 'Independent local political parties in the Netherlands', in: *Local Government Studies* 36 (1)(2010) 75-90.
- Boogers, M., P. Lucardie & G. Voerman, '*Lokale politieke groeperingen; belangenbehartiging, protest en lokalisme*' (Onderzoeksrapport voor Ministerie van Binnenlandse zaken, 2006) 1-37.
- Boogers, M., *Lokale politiek in Nederland. De logica en dynamiek van plaatselijk politiek* (Den Haag 2010, 2^e herziene druk).
- Booister, Jan de, *Clash aan de Coolingsingel: De wegbereiders van Pim Fortuyn* (Soesterberg 2009).
- Canovan, Margaret, *Populism* (Londen 1981).
- Dekker, P., 'Afkeer van de politiek?', in: *Christen Democratische Verkenningen* (4)(2003) 1-8.
- Di Tella, Torcuato S., 'Populism in the twenty-first Century', in: *Government and Opposition* (32)(1997) 187-200.
- Ellemers, J.E., 'Het fenomeen Fortuyn. De revolte verklaard', in: *DNPP Jaarboek 2002* (Groningen 2004) 252-266.
- Ionescu, Ghita & Ernest Gellner (eds.), *Populism: Its Meanings and National Characteristics* (Londen 1969).
- Koole, R.A., 'Na 2 maart: onvrede en kritische Kamerverkiezingen. CDA heeft duidelijk eigen profiel nodig', in: *CDA-Bestuursforum* 18 (1994) 92-95.
- Korsten, Arno & Joseph Janssen, 'De wederopstanding van lokale lijsten', in: *Bestuurswetenschappen* 2 (57)(2003) 90-112.
- Laclau, Ernesto, *Politics and Ideology in Marxist Theory* (Londen 1977).
- Lucardie, Paul, Ida Noomen & Gerrit Voerman, 'Kroniek 2001. Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen uit het jaar 2001', in: *DNPP Jaarboek 2001* (Groningen 2003) 15-95.
- Lucardie, Paul & Gerrit Voerman, 'Liberaal patriot of nationaal populist? Het gedachtegoed van Pim Fortuyn', in: *Socialisme & Democratie* 59 (2002) 32-42.

- Mudde, Cas, 'The Populist Zeitgeist', in: *Government and Opposition* 39 (4)(2004) 541-563.
- Ostaaijen, Julien van, *Aversion and Accomodation. Political Change and Urban Regime Analysis in Dutch Local Government: Rotterdam 1998-2008* (Tilburg 2010).
- Ostaaijen, Julien van, 'Evolutie van een revolutie? Rotterdam 2002-2008', in: *Bestuurskunde* 17 (3)(2008) 6-13.
- Ostaaijen, Julien van & Pieter Tops, 'De erfenis van vier jaar Leefbaar Rotterdam, in: *Justitiële Verkenningen* 17 (3)(2007) 21-30.
- Otto, Ton, 'Etnografisch veldonderzoek', in: Fred Wester, Karsten Renckstorf & Peer Rekens (eds.), *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap* (Alphen aan den Rijn 2006) 461-485.
- Pels, Dick, 'Het glazen huis van de democratie. Politiek sterrendom na Fortuyn', in: *Justitiële Verkenningen* 33 (2)(2007) 9-20.
- Rooy, Piet de, 'Fortuijn, Wilhelmus Simon Petrus (1948-2002)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland* (2009), digitaal beschikbaar op <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/en/lemmata/bwn6/fortuijn>.
- Rooy, Piet de, *Republiek van Rivaliteiten. Nederland sinds 1813* (Amsterdam 2007)
- Shils, Edward, *The Toremment of Secrecy: The Background and Consequences of American Security Policies* (Chicago 1956).
- Shils, Edward, 'The Intellectuals in the Political Development of New States', in: J.H. Kautsky (eds.) *Political Change in Underdeveloped Countries: Nationalism and Communism* (New York 1962) 195-234.
- Taggart, Paul, *Populism* (Buckingham 2000)
- Tilburg, M.F.J van, 'Lokaal of nationaal? Het lokale karakter van de gemeenteraadsverkiezingen in Nederlandse gemeenten (1974-1990)', (Den Haag 1993).
- Tilburg, M.F.J van, & P.W. Tops, 'Partijen en lijsten in Nederlandse gemeenten (1946-1986)', in: *DNPP Jaarboek* (1989).
- Tops, P.W., 'Regime-theorie en Rotterdam – De relevantie van regimetheorie voor de analyse van ontwikkelingen in een grote Nederlandse stad. Een eerste verkenning', (Paper politicologen etmaal, Antwerpen 2004) 1- 16.
- Tops, Pieter, 'Regimeverandering in Rotterdam. Hoe een stadsbestuur zichzelf opnieuw uit vond', (Amsterdam 2007).

- Vossen, Koen, 'Populisme. De onstuitbare opmars van een vage term', in: *De Groene Amsterdammer* vol. 132 (30)(2008) 18-21.
- Vossen, Koen, 'Van Nierstrasz tot nu, de geboorte van het Nederlands populisme 1916-1918', in: (Congres Kossmann-instituut) *We are the people, participerende burgers en politieke cultuur* (Groningen, 30 mei 2008) 1-12.
- Vossen, Koen, 'Hele en halve populistten. Rita Verdonk en Geert Wilders langs de meetlat', in: *Socialisme en Democratie* vol.9 (2009) 19-25.
- Wansink, Hans, *De erfenis van Fortuyn. De Nederlandse democratie na de opstand van de kiezers* (Amsterdam 2004).
- Webb, P., 'Introduction: Political Parties in Advanced Industrial Democracies', in: P. Webb, D. Farrell & I. Holiday (eds.) *Political Parties in Advanced Industrial Democracies* (Oxford 2002) 1-16.

Dagbladartikelen

- Auteur onbekend, 'Rotterdam weert risicovolle dansfeesten uit de binnenstad', in *Trouw*, 4-2-2010.
- Auteur onbekend, 'Ze gaan er niet beter van leren. Scholen wijzen LR-verbod hoofddoek en pet van de hand', in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 12-2-2010.
- Auteur onbekend, 'Turkse poster van PvdA ingetrokken', in: *Metro (editie Rotterdam e.o.)*, 16-2-2010.
- Auteur onbekend, 'OM breidt onderzoek uit', in: *De Volkskrant*, 12-3-2010.
- Boogers, Marcel, 'Lokale politiek dupe crisis', in: *De Volkskrant*, 22-2-2010.
- Bouwmeester, René, 'Leefbaar radicaliseert' – PvdA ziet zichzelf niet meer regeren met partij Pastors', in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 7-9-2009.
- Giesen, Peter, 'Mediamagneet', in: *Volkskrant*, 16-2-2002.
- Halkes, Job, 'Leefbaar krijgt een zetel erbij', in: *Metro (editie Rotterdam e.o.)*, 3-2-2010.
- Halkes, Job, 'Grashoff: Leefbaar pleegt kiezersbedrog', in: *Metro (editie Rotterdam e.o.)*, 23-2-2010.
- Hoogstad, Mark, 'Rotterdam is hard toe aan verkiezingen', *NRC Handelsblad*, 30-1-2010.
- Hoogstad, Mark, 'Als twee partijen niet samen willen', in: *NRC.next*, 5-3-2010.

- Jongejan, Deborah & Carel van der Velden, ‘PvdA kop van Jut in eerste krachtmeting’, in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 1-2-2010.
- Jongejan, Deborah, & Antti Liukku, ‘Karakus: Leefbaar zaait haat’, in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 18-2-2010.
- Jongejan, Deborah & Carel van der Velden, ‘Lastercampagne van de PvdA. Pastors vreest dat demoniseren van LR aanzet tot geweld’, in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 19-2-2010.
- Jongejan, Deborah & Antti Liukku, ‘Uitslag verder onder druk’, in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 8-3-2010.
- De Koning, Adrienne & Antti Liukku, ‘Stadswachten moeten voorkomen dat mensen in één hokje staan’, in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 4-3-2010.
- Nieuwenhuis, Marcia, ‘Dan is het einde Aboutaleb’, in: *MaasstadPers*, 17-2-2010.
- Van der Velden, Carel, ‘Slecht gedrag wordt beloond. Verantwoordelijke voor Blunderput krijgt nieuwe topbaan’, in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 8-2-2010.
- Van der Velden, Carel, ‘Pastors blij met stemadvies; maar Leefbaar is niet hetzelfde als de PVV’, in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 29-1-2010.
- Van der Velden, Carel, ‘Kabinetscrisis maakt college Leefbaar-PvdA onmogelijk. Raadsverkiezingen nu ‘gedegradeerd’ tot een voorafje’, in: *AD/Rotterdams Dagblad*, 22-2010.
- Vermaat, Adri, ‘Rotterdam is er nog niet klaar mee’, in: *Trouw*, 6-3-2010.
- Wanders, John, ‘Wethouder Pastors? Moeilijk’, in: *Volkskrant*, 19-12-2009.
- Wanders, John, ‘Leefbaar en PvdA vrijwel in balans’, in: *De Volkskrant*, 4-3-2010.
- Wanders, John, ‘OM R’ dam onderzoekt ronselen volmachten Leefbaar’, in: *De Volkskrant*, 11-3-2010.
- Van ’t Wel, Rob, ‘Politiek schuift keuzes door tot na de verkiezingen’, in: *Financieel Dagblad*, 19-2-2010.

Internetbronnen

- Rodermans, Ivo, “*Leefbaar zou ramp zijn voor Rotterdam*”, digitaal beschikbaar op <http://rotterdam.groenlinks.nl/node/41846>.
- Muller, Rosental, Zannoni, Ferweda & Schaap, *Strandrellen in Hoek van Holland. Dancefestival Veronica Sunset Grooves, 22 augustus 2009* (8 december 2009), digitaal beschikbaar op

<http://www.rotterdam.nl/Directie%20Veilig/PDF/COT%20Beke%20Eindrapport%20strandrellen%20HvH%20081209%20kaft.pdf>.

- Opkomst Tweede Kamerverkiezingen 1971-2010, digitaal beschikbaar op <http://www.parlement.com/9353000/1f/j9vvhy5i95k8zxl/vg62k0xj36zs>.
- Eigen inventarisatie opkomst Gemeenteraadsverkiezingen 2010, <http://www.verkiezingsuitslagen.nl>.
- Verkiezingsprogramma Leefbaar Rotterdam, *Voor Rotterdam! Verkiezingsprogramma van Leefbaar Rotterdam 2010-2014* (Rotterdam 2009), digitaal beschikbaar op <http://www.leefbaarrotterdam.nl/newdocs/verkiezingsprog10.pdf>.
- 7-punten plan onderwijs, Leefbaar Rotterdam (10 februari 2010), http://www.leefbaarrotterdam.nl/newdocs/Onderwijsplan_Leefbaar_Rotterdam.pdf.
- Artikel G3 Kieswet, digitaal beschikbaar op <http://wetten.overheid.nl/BWBR0004627/AfdelingII/HoofdstukG/ArtikelG3/geldigheidsdatum>.
- Pamflet Leefbaar Nederland, digitaal beschikbaar op <http://www.pimfortuyn.com/asp/default.asp?t=show&id=1440>.
- Pauw & Witteman (8-2-2010), digitaal beschikbaar op http://pauwenwitteman.vara.nl/Fragment.detail.1548.0.html?&tx_ttnews%5Btt_news%5D=15027&tx_ttnews%5BbackPid%5D=116&cHash=9b4c7009c28f2812a85a10f2f0592eca.

Overig

- Epskamp, Martijn, & Marn van Rhee, *Analyse opkomst gemeenteraadsverkiezingen 2010* (Onderzoeks-rapport Centrum voor Onderzoek en Statistiek, COS Rotterdam)(Rotterdam 6 maart 2010).
- Opkomstpercentage gemeenteraadsverkiezingen Gemeente Hilversum (1990-2010), afdeling Bestuurszaken Gemeente Hilversum (2010), telefonisch opgevraagd
- Opkomstpercentage gemeenteraadsverkiezingen Gemeente Utrecht (1986-2010), afdeling Bestuurszaken Gemeente Utrecht (2010).
- BMC-onderzoek, *Gemeenteraadsverkiezingen 2010 in zicht. Opkomst, interesse en vertrouwen* (2010).
- Commissie Onderzoek Geloofsbrieven (Gemeente Rotterdam), *'Kiesraad Advies Commissie tot Onderzoek van de Geloofsbrieven'*, (Rotterdam 17 maart 2010).

- Logo Leefbaar Rotterdam:
<http://www.delfshaven.rotterdam.nl/smartsite2191224.dws?Tekstmode=0&Menu=427779> (6-1-2011)
- Foto Marco Pastors:
http://www.leefbaarrotterdam.nl/index.php/new/comments/raadslid_marco_pastors (6-1-2011)
- Foto Ronald Sörensen:
http://www.leefbaarrotterdam.nl/index.php/new/comments/raadslid_ronald_sorensen (6-2-2011)
- Foto Pim Fortuyn:
http://blog.seniorennet.be/artist_lover/archief.php?startdatum=1245621600&stopdatum=1246226400 (6-1-2011)

Bijlagen

Bijlage 1

(Aantekening campagnevergadering Leefbaar Rotterdam, 1-2-2010)

maandag 1 feb. 2010

18.00

campagnevergadering

Zeefbaar Rotterdam

mededelingen/activiteiten
actualiteiten

interview Rutger by
Wilders proces

sympathisante met racistische
uitspraken

- Slecht imago LR, geen stijl.nl, loopt rond bij campagne-activiteiten (te racistisch tov. allochtonen, donkere mensen, turken, Marokkanen etc.)

Hoofkwartier → nieuw team, door LR voorherheerst mee, krantjes hier op de hoogte
Verquining WTC niet, slotmanifestatie, nu naar Binnenwegplein

- di. 2 feb. debat Unilever, Noordereiland

Sörensen → sportdebat
Onderwijsdebat
debat studentenvereniging

- Men moet bij belangrijke debatten ook de mensen op straat aanspreken
juist de mensen op straat moeten nog overtuigt worden. De mensen
aanwezig debater bij het debat kennen de standpunten van LR.

→ Sommigen denken dat de race al
gelopen is en dat ze weer in de deelraad komen zonder campagne-activiteit

Ten minste op zaterdag enige campagne-activiteit
ontplooiën.

Motivatie in de
deelgemeenten? raadsleden

In
Sommige deelgemeenten geen pro-actieve
houding. O.a. Kralingen/Crooswijk, zou vooral
aan de aansturing liggen.

→ Voor de rest loopt het plakken vrij gemaakt in
de deelgemeenten. etc.

- 7. feb. bootocht
LR teambuildingsoort

- Hoe gaat campagne tot nu toe?

- gemaakt deelgem.
- niet hard genoeg (retorisch)
volgens R. Sörensen,
deze zou nog wel wat
koken op't vuur willen zien

- PvdA ~~pejlen~~ op leefbaar

- geen tweestrijd
- leefbaar tegen de rest (^Mpastors)
- eigen verhaal vertellen

Men die niet willen stemmen, die overhalen

- chargeren of niet?

[Pastors de leider
in vergadering]

R. Sörensen

voor

Rechts meer te halen dan links

pastors
e.a.

twijfeld

Wilders's stijl
is al vorm van
chargeren.
Mediamomenten goed
pakken.

↳ koers:
niet radicaal anders doen

- gaat om wat mensen lezen (zien) in de media

- belangrijke media
- AD/RD echo?
  - metro
  - Havenloods
  - maastad

M.
pastors

- Resumé
lijn van de campagne (huidige koers
voorzien)

↳ Zo zie je je of, zonder de
PvdA in de hand te spelen.

waar is leefbaar Uniek in, dat profileren,

↳ Om leefbaar plannen door te voeren, heel grote
overwinning nodig

↳ anders oppositie in gedrukt

- Flyeren, op straat zijn belangrijk, daar valt nog wat te halen.
- niet bezuinigen op politie, → beslissing ter Horst
dat daar niets aan afvoore LR.
Andere partijen laten dit van de
minister afhangen.

- Klimaat (Rotterdam)

- Wat roept de mensen in de straat? → veiligheidspunt metro ^{geen} bewaking
vanaf Capelse brug tot de terp
en tot Nesselande

←
punt van maken
in Alexanderpolder
en Capelle abd IJssel.

- niet te veel chargerende uitspraken
- "negatieve campagne" (event. tweede chargerender plan moet klaar staan)
- Filmpje? → uitspraken tegen leefbaar Rotterdam, Schriyer,
van Heemst
- wanneer daling in de peilingen
dan eventuele follow-up, van Geert Wilders.
- Posters, plakken etc. plakregels, moet geen nadruk op komen
te liggen. Er moet hier over gezegd worden. Gewoon plakken
(D66 en PvdA hebben grotere posters, uit den Haag)
- d'r overheen, zij beginnen wij maken hier af.
- Bekijken kosten grote posters laatste week.

(PvdA, CDA, D66 goed zichtbaar)

↑
- loop's stemwijzer, loop dat ook op grotere afstand zichtbaar is

- flyers, de uitklapflyers zijn de beste, moeten besteld worden zijn al bijna niet voorradig.

~~huus aan huus~~ → wordt niet gedaan → ~~geen mankracht~~
→ ~~te duur extra~~

1 dag 4 locaties 6000 stukjes

- besluit 75.000 st. voor eigen uitdeelacties

- huus aan huus verspreiding, laten ze voorbij gaan, actievelingen in de deelgemeenten kunnen nog besluiten om met de flyer bij de mensen door de bus te gooien.

- klapflyers, met de poster achterop!

4. Notulen → afgehandelt.

5. Afhandeling en voortgang actie-lijst.

- Noord goede bijeenkomst, goede sprekers
- Anita Fahmel voor LR bij debat in de Pauluskerk.

- Hans van Willigenburg, Ron Boers →

60. (per mail) Nieuwe uitnodiging, boottocht 7 feb. 2010, de vraag om afmeeding ipv aanmelding. (13.00/17.00)

deel: teamplaying ^{gezelligheid}

→ iedereen maximaal aan de slag en goed gemotiveerd de komende weken in (2x speech Marco/Ronald/Nido) krijgen.

mensen ook actief aan het flyeren krijgen (deelgemeenten)

7. Procedures PB'ers en werkhouders (+ advertentie dag na verkiezingen)
kiezers die op LR hebben gestemd bedanken voor hun steun
coalitieonderhandelingen > verkiezingen

Op de hoogte
zijn van zaken
in de deelgemeente

Soort instructie, hoe is dat in
te richten, bestuur, eerste aanzet.

8. Budgetuitputting

- over
- stadswide mailing van de boom
  - vanuit de provincies komt nog wat geld.
  - billboards (prijs?) - oud Rotterdammer
  - media-schermen merro
  - media, RTV Rijnmond
  - megastad FM
  - Fun X
  - geen kleine advertenties
- radio } restpost!
televisie }

9. M. Pastors

- ~~11. v.~~ De punten 11, 12, 13, 14 vervallen, ^{al besproken}
~~12. v.~~
13. Plakpleeg, voorraad flyers en posters. (besproken)
~~14. v.~~

10. 7 punten plan onderwijs aanbieden in het onderwijsmuseum
Belgisch systeem, meer tucht, structuur, kwaliteit
^{verwijzing}

- Rondvraag "SLOFMANIFESTATIE" Toost Ferdinans draait plaatjes
- Colette Binnenwegplein, lent,

koek en soep

- Willem de ^{stem}teswijzer, alles aanvinken, zo creëer je een simpele matrix waarbij de verschillen met andere andere partijen zichtbaar wordt
- ↳ loopt wel lekker volgens M. Pastors
- ↳ eventueel handig bij de coalitie-onderhandelingen.

-
- LR volgt ~~een~~ koers, Debat zat, 30-01-2010 hoefde Pastors weinig te doen, GL, D66, SP vielen Schröder aan op de afgelopen 4 jaar collegebeleid. Volgens Metro en AD/RD kwam Pastors als beste debater naar voren, de discussieleidster Jacobine Geel had hem als zodanig aangewezen.

- voorlopig eigen koers volgen en uitgaan van eigen standpunten en eigen kracht (campagnebelstelling)
- meer een tweestrijd worden tussen LR en PvdA, dus in die zin komt de manifestatie van de kleine, linkse partijen (GL, SP) als opgeven. Ook D66 manifesteert zich sterk door Salima Belhaj. De vraag is nu waar de partij D66 haar stemmen vandaan haalt, bij PvdA - heek of bij de heek van LR.?

do. 4 feb. 2010 Metro verkiezingspeiling

Bijlage 2

(Verkiezingsdebat studentenvereniging NSR, 2-2-2010)

Naam: Jurrian van Dijk

Bijeenkomst: Verkiezingsdebat NSR (Navigators Studentenvereniging Rotterdam)

Datum: 2 februari 2010 (20.30/22.30)

Locatie: Societeit NSR (Eendrachtsplein 15, Rotterdam)

Totaal aantal aanwezigen: 40 a 50 man (was stormachtig weer)

Aanwezige politici:

- Ruben Mink (2^e op de kandidatenlijst CDA)
- Jan-Willem Verheij (3ste op de kandidatenlijst VVD)
- Richard Moti (huidig PvdA-raadslid, 5de op de kandidatenlijst)
- Ronald Buijt (huidig LeefbaarRotterdam-raadslid, 6de op de kandidatenlijst)
- Setkin Sies (lijsttrekker voor CU)

Programma:

- Voorstelronde waarbij iedere aanwezige politicus moest aangeven waarom er in de er verkiezingsprogramma's niets specifiek over studenten stond (kortom hoe staan de politici tegenover Rotterdamse studenten?)
- Thema veiligheid
- Thema wonen en werken in Rotterdam
- Thema met vraagstelling aan de politici. Wat kunnen studenten volgens de aanwezige politici voor de stad Rotterdam betekenen?

Voorstelronde (hoe staan de politici tegenover Rotterdamse studenten?)

- Ruben Mink (CDA): Studenten zijn zeker een belangrijke groep met in Rotterdam. Naast de studenten vind het CDA gezinnen eveneens een belangrijke groep. In verhouding tot andere steden is huisvesting in Rotterdam voor studenten redelijk betaalbaar, voor startende gezinnen ligt dit echter anders. Er moet dus een beleid gevoerd worden dat het ook voor gezinnen aantrekkelijk maakt om in Rotterdam te komen en te blijven wonen. Op het moment zijn er namelijk nog te lange wachtlijsten om een woning in Rotterdam centrum te huren.
- Jan-Willem Verheij (VVD): Studenten zijn belangrijk maar het moet in Rotterdam ook aantrekkelijk worden om te blijven wonen na de studie. De hoog geschoolde starters zijn een belangrijke factor in de Rotterdamse economie.
- Ronald Buijt (LR): Voor LR is iedere Rotterdammer even belangrijk, dat betekent van studenten tot ouderen en van havenarbeiders tot dokters. Verkiezingsprogramma's betekenen niet zoveel. Voor iedereen iedere inwoner moet Rotterdam een aangename stad zijn om in te wonen, en dat is waar LR keihard aan wil werken.
- Richard Moti (PvdA): Verkiezingsprogramma's zijn wel degelijk belangrijk. Het geeft mensen duidelijkheid waar je voor wil gaan de volgende collegeperiode. Een programma kan je eigenlijk niet omheen, net als studenten! Deze hoog opgeleide jongeren zijn een wezenlijk onderdeel van de Rotterdamse samenleving.
- Setkin Sies (CU): Wat CU graag zou zien is dat de stad Rotterdam als verlengde van de universiteit zou fungeren. In Rotterdam gaan er een enorm aantal studenten naar school die niet voldoende bij de stad worden betrokken. Het doel van de CU is om dat in de komende jaren te verbeteren.

1. Thema veiligheid

- Richard Moti (PvdA): Veiligheid is een belangrijk burgerrecht dat door de overheid beschermd moet worden. In de afgelopen collegeperiode is veiligheid voor de PvdA ook altijd een belangrijk thema geweest en de veiligheidscijfers zijn de afgelopen jaren ook flink verbeterd. O.a het van straat halen van een grote groep verslaafde dak- en thuislozen is de verdienste geweest van de PvdA. In het waarborgen van de veiligheid in de stad moet de overheid het gebruik van nieuwe middelen (mosquito, cameratoezicht) niet schuwen.

- Ronald Buijt (LR): In het kader van de Rotterdamse veiligheid is er in 2002 aangevangen met een grote schoonmaak. Daarbij was het motto niet de-escaleren, zoals het sociale PvdA-beleid voor staat, maar hard aanpakken. Het is de PvdA die de stad in de afgelopen vijftig jaar bestuurd en de stad heeft laten afglijden. Er zijn veel Rotterdammers verhuist naar randgemeenten omdat de situatie in Rotterdam te onveilig werd. Het is weer tijd om Rotterdam echt veilig te maken.

- Jan-Willem Verheij (VVD): In 2002 is er een succesvol veiligheidsbeleid ingezet onder leiding van mr. Veiligheid (Ivo Opstelten). Hierbij moet gezegd worden dat LR voor een belangrijk deel heeft bijgedragen aan dat beleid (VVD zoekt toenadering tot LR!). De VVD is van plan om het succesvolle beleid dat in 2002 is ingezet voort te zetten. Binnen dit beleid is er voor bezuinigingen op de politie geen plaats. Rotterdam heeft zijn agenten hard nodig.

- Ruben Mink (CDA): Er is ook de afgelopen acht jaar al veel verbetering in de veiligheidscijfers van Rotterdam te zien. Het CDA is voor een goed veiligheidsbeleid, dat beleid moet echter wel betaalbaar blijven. Wat voor het CDA vaststaat is dat er wel dringend iets moet gebeuren aan de voorvallen die regelmatig plaatsvinden aan het Stadhuisplein

- Setkin Sies (CU): Er is een groot verschil tussen het veiligheidsgevoel en de daadwerkelijke veiligheid. CU pleit daarom voor een verbetering van het contact tussen bureaus en mensen in de wijken. Het samenhangingsgevoel moet weer terugkeren in Rotterdam. De oplossing voor deze problematiek ligt in mensen en niet in camerasystemen.

- Richard Moti (PvdA): De nadruk in het Rotterdamse veiligheidsbeleid moet volgens de PvdA niet te liggen op repressieve maatregelen. Er moet juist oog zijn voor sociaal beleid dat jongeren aan een baan helpt, hiervoor zijn de pas aangestelde jongerenwerkers zo belangrijk. Dergelijk beleid helpt de veiligheid vooruit, de veiligheidscijfers van de afgelopen collegeperiode zijn hiervan het bewijs.

- Ronald Buijt (LR): Je moet juist op de mensen af en daarbij zorgen dat de jongeren in Rotterdam wat te doen hebben. Het is belangrijk dat Rotterdam gaat voor de 90% van de jongeren die wel willen. Degenen die het voor deze groep verzieken moeten daarentegen gewoon aangepakt worden.

Richard Moti (PvdA): Preventief beleid is socialer dan repressief beleid. Het is juist deze sociale benaderingswijze van dit probleem waar een partij als LR geen oog voor heeft.

Ronald Buijt (LR): Het is te ridicuul voor woorden dat er 150 miljoen aan een jongerenjaar is uitgegeven dat jammerlijk is geflopt. Wanneer er wegens de rijksbezuinigingen gekort wordt op de politie Rotterdam vult LR uit de gemeentekas dit tekort aan. De veiligheid in Rotterdam is voor LR van de hoogste prioriteit.

Jan-Willem Verheij (VVD): De raddraaiers die het voor anderen verzieken moeten worden aangepakt en van straat worden gehaald. Extra cameratoezicht etc. is niet nodig maar er moeten gewoon voldoende agenten op straat zijn.

Vragen uit de zaal:

Hoe willen de partijen er dan concreet voor zorgen dat Rotterdam een veiligere stad wordt als dat nu het geval is?

- Ruben Mink (CDA): Het is noodzakelijk dat gevallen van overlast in Rotterdam gewoon bestreden worden.
- Setkin Sies (CU): Het is zaak op de problematiek met veiligheid en jongeren op pedagogische wijze aan te pakken. Bepaalde probleemveroorzakende levenspatronen dienen door sociaal beleid te worden veranderd. De gevangenis is geen schrikbeeld voor een overgroot deel van de raddraaiende jongeren, het geeft ze slechts meer status op de straat. Ondanks hun gedrag zijn deze jongeren toch een onderdeel van de samenleving, het simpelweg opsluiten van dergelijke jongeren is dan ook niet de oplossing.
- Richard Moti (PvdA): Sluit zich aan bij het standpunt van de CU. In éénoudergezinnen is er vaak sprake van te weinig aandacht en begeleiding voor de jongeren. Met name op Zuid is dat een groot probleem. Sociaal beleid werkt beter dan repressief beleid.
- Jan-Willem Verheij (VVD): Deze groep van raddraaiende jongeren moet niet te zielig gemaakt worden. Er moet ruimte worden gemaakt waar deze jongeren kunnen voetballen of op andere wijzen kunnen recreëren. Je moet de jongeren aanspreken op hun gedrag en niet op hun afkomst. Rottigheid moet simpelweg worden aangepakt.
- Ruben Mink (CDA): Eigenlijk zou in Rotterdam voor mensen tot 27 jaar een garantie moeten bestaan op een baan of een opleiding. Jongeren moeten zoveel mogelijk in opleidingstrajecten worden gehouden en daarbij voldoende perspectief hebben op een baan wanneer ze de desbetreffende opleiding afgerond hebben.
- Setkin Sies (CU): Er moet structuur zijn voor de jongeren die problemen veroorzaken. Het is een dergelijke structuur die momenteel te veel ontbreekt in de levens van de jongeren.
- Ronald Buijt (LR): Sluit zich voor een groot deel aan bij het standpunt van de VVD. Bij de jongeren die problemen veroorzaken moet er natuurlijk eerste worden gekeken of ze geholpen kunnen worden. Sommigen van deze jongeren zijn echter niet te helpen. Het is daarom belangrijk dat er op een gegeven moment een grens wordt getrokken. LR wil de grens, die nu te vaak wordt overschreden, weer duidelijk trekken wanneer ze de stad gaan besturen.
- Richard Moti (PvdA): De PvdA kijkt naar de toekomst en niet naar de afkomst van jongeren. Criminele jongeren worden gevormd door hun omgeving. Het zijn de omstandigheden waaronder deze jongeren leven die hun gedrag bepalen.
- Ronald Buijt (LR): Wat is dan de grens dan?
- Richard Moti (PvdA): De wet is de grens, daar dient iedere Rotterdammers zich aan te houden. De PvdA schrijft niemand af!

2. Thema wonen en werken in Rotterdam

- Setkin Sies (CU): Voor starters is het vaak een grote sprong, een nieuwe baan en een huis. In Rotterdam worden relatief veel starterswoningen gebouwd. CU wil qua economie bezuinigen daarbij moeten echter de bestaande zorgstructuren wel blijven bestaan.
- Ruben Mink (CDA): Het CDA bekommert zich om het lot van starters en wil 5% van de huurwoningen voor starters reserveren. Daarnaast is het de bedoeling om meer starters naar het centrum van de stad te trekken. Bezuinigingen kunnen voor de starters een probleem vormen, daarom wil het CDA geen lastenverhoging.
- Jan-Willem Verheij (VVD): Rotterdam heeft een aantal problemen. Toekomstige werknemers willen niet in Rotterdam wonen, bedrijven vestigen zich daarom vaak ergens anders. Het uitgaansleven is niks. Er worden verkeerde woningen gebouwd, men moet zich richten op de bouw van starterswoningen. Dergelijke bouw moet echter wel aan de markt worden overgelaten die dat prima zonder ingrijpen van de overheid kan oplossen. Wellicht dat de opdeling van te grote kavels meer eigen initiatief onder starters teweeg zou kunnen brengen (men moet starters kansen bieden)

- Ronald Buijt (LR): De overheid in Rotterdam moet het woningklimaat in de stad proberen te verbeteren. Daarnaast moet het uitgaansleven worden aangepakt om van Rotterdam een stad te maken waar het prettig wonen is. Het moet in ieder geval beter dan de afgelopen vier jaar.
- Richard Moti (PvdA): Er moet wat gedaan worden aan de startersproblematiek in Rotterdam. Een oplossing zou zijn om een deel van huurwoningen te verkopen. Zo is het mogelijk om in de wijken een bepaalde diversiteit van bewoners te creëren.
- Jan-Willem Verheij: Bij de verkoop van huurwoningen door woningcorporaties zijn het altijd de slechte en achterstallige woningen die worden verkocht.
- Ronald Buijt (LR): LR staat een handhaving van de Rotterdamwet voor. Dit betekent dat er in sommige wijken in Rotterdam slechts instroom mogelijk is als het inkomen van bewoners 120% van het minimumloon bedraagt. Dit beleid dat de laatste jaren (onder bewind van de PvdA) is verwatert en heeft tevens niet helemaal verwachte resultaat opgeleverd. Desondanks wil LR vasthouden aan dit beleid en eventueel uitbreiden naar andere wijken. (Ook oost-Europeaanen zorgen de laatste tijd voor overlast)

Vragen uit de zaal:

Wat is de bedoeling van de partijen met het cultuurbeleid van de komende jaren? Vasthouden aan de grote evenementen die problemen met zich meebrengen of net als een stad als Amsterdam ook de wat kleinere evenementen een kans geven?

- Ruben Mink (CDA): Als het aan het CDA ligt wordt er de komende jaren een cultuurcluster gecreëerd in Rotterdam dat de locaties van hoge cultuur met elkaar verbindt.
- Setkin Sies (CU): Rotterdam zou moeten bezuinigen op de evenementen omdat ze momenteel op haar tenen loopt in de organisatie van dergelijke festiviteiten. Mensen kunnen ook eigen initiatief tonen want niet alles hoeft immers vanuit de overheid te komen.
- Richard Moti (PvdA): Rotterdam moet zeker een evenementenstad blijven, daar staan we immers om bekend. Het cultuurbeleid van Rotterdam moet gericht zijn op alle Rotterdammers, dus ook op jongeren. Niet alleen de hoge culturele centra zoals Boymans, de Doelen moeten worden gesubsidieerd. Er is ten aanzien van cultuur in Rotterdam ook een verantwoordelijkheid van de markt, die moeten inspringen op de culturele vraag in Rotterdam. Studenten kunnen hierin een belangrijke rol vervullen.
- Setkin Sies (CU): Misschien kunnen studenten geholpen worden in het opzetten van een eigen bedrijfje. Zo kunnen de randvoorwaarden voor ondernemerschap worden gecreëerd.
- Ruben Mink (CDA): In de bouw van woningen moet men zich richten op starterswoningen. 5% van de woningvoorraad moet in de verkoop om de wachtlijsten te verkorten. De overheid is echter niet voor alles.
- Jan-Willem Verheij (VVD): Het is realistisch van het CDA te stellen dat de overheid niet voor alles kan zorgen. Deze problematiek kan aan de markt worden overgelaten. De regels en barrières die vaak in de weg staan van ondernemende Rotterdammers moeten voor een groot deel worden weggenomen.
- Setkin Sies (CU): De werking van de markt is echter niet zo sociaal, in dergelijke gevallen is het de taak van de overheid om daarbij in te grijpen.

3. Thema met vraagstelling. Wat kunnen studenten volgens de aanwezige politici voor de stad Rotterdam betekenen?

- Ronald Buijt (LR): Iedere Rotterdammer moet bijdragen aan een mooi Rotterdam. Mijn advies aan de studenten is dan ook om in Rotterdam te blijven wonen na de afronding van hun

studie. Hoogopgeleide jongeren zijn namelijk hard nodig in Rotterdam om van de stad weer de mooiste stad van Nederland te maken.

- Jan-Willem Verheij (VVD): Roept de studenten op om met eigen input te komen ter verbetering van de stad Rotterdam. Eigen initiatief en ondernemerschap wordt namelijk altijd beloont.
- Ruben Mink (CDA): Mink doet een oproep: Blijf in Rotterdam! Hoogopgeleiden maken het verschil in een grote stad als Rotterdam.
- Setkin Sies (CU): Het creatieve denktalent van studenten kan het samenhorigheidsgevoel in de stad weer bevorderen.

Vraag uit de zaal:

Op welke gebieden willen de aanwezige partijen bezuinigen in deze tijd van economische crisis?

- Setkin Sies (CU): Het eigen bestuurlijke systeem
- Ruben Mink (CDA): Niet op onderwijs! Wel op evenementen, welzijn en re-integratieprojecten
- Jan-Willem Verheij (VVD): Niet op veiligheid en de bereikbaarheid van Rotterdam. Wel op welzijnswerk, toelagen en kwijtscheldingen etc.
- Ronald Buijt (LR): Absoluut niet op veiligheid en onderwijs. Wel op welzijnswerk, de deelgemeenten, de bureaucratie, kunst&cultuur en de bijstand.
- Richard Moti (PvdA): Niet op onderwijs en werkgelegenheidstrajecten. Wel in het gemeentelijk apparaat, er zit voldoende vlees op de botten van de gemeente. Ook kan er worden bezuinigt op cultuur en de buitenruimte.

Waarom rijdt het OV niet meer na één uur 's nachts?

- Ronald Buijt (LR): Nog voor de verkiezingen komt LR nog met een plan om het openbaar vervoer langer te laten doorrijden. Er hangt aan dergelijke maatregelen wel een behoorlijke prijskaartje dus of het haalbaar is wordt momenteel berekend.
- Jan-Willem Verheij (VVD): Het openbaar vervoer moet sneller, veiliger en schoner in Rotterdam. Dat moet onder andere worden bewerkstelligt door de aanleg van een nieuwe metrolijn

Uitsmijters

- Ruben Mink (CDA): LR wil voor iedere Rotterdammer vijfhonderd euro reserveren en de PvdA wil gratis sport. Zaken die ook veel gaan kosten.
- Setkin Sies (CU): Rotterdam moet een sociale stad blijven, er moeten niet teveel repressieve maatregelen worden genomen.
- Ruben Mink (CDA): Rotterdam moet een plek zijn voor jongeren. Het CDA biedt de kansen aan jongeren ook politiek gezien. We moeten ons in de komende collegeperiode richten op veiligheid, bereikbaarheid en economie. Andere ballast moet zoveel mogelijk over boord worden gegooit
- Ronald Buijt (LR): Het is vijf voor twaalf in Rotterdam. Men moet hier veilig over straat kunnen en veilig uit kunnen gaan. De stad moet weer gezellig worden en degenen die het voor de rest verziekt moet streng worden aangepakt

- Richard Moti (PvdA): Een stevig veiligheidsbeleid in Rotterdam is zeker noodzakelijk. Toch moet er ook ruimte blijven voor sociale maatregelen. Niet alles kan, zoals in de filosofie van LR het geval is, met repressie worden opgelost.

Sfeer/Opvallend:

- De avond stond deels in het teken van studenten. De onderwerpen waren veiligheid, werken/wonen en studenten. De aanwezige studenten waren vooral op hand van het CDA en Leefbaar Rotterdam die beiden pleiten voor aanpak van de veiligheidproblematiek in Rotterdam. De twee aanwezige politici van deze twee partijen kwamen in het debat mijns inziens als favorieten van de aanwezigen naar voren. Verder was het opvallend dat de PvdA nadrukkelijk de tweestrijd opzocht met LR iets in het begin van deze campagne de strategie lijkt te zijn van de PvdA. Enkele keren reageerde Ronald Buijt (LR) sloeg een aantal keer geestig deze aanvallen van zich af en maakte daardoor een sympathieke indruk. Daarbij vond ik echter wel dat de repressieve maatregelen omtrent veiligheid af en toe wel heel sterk werden benadrukt door Ronald Buijt. Ruben Mink maakte in mijn ogen een sterke indruk namens het CDA, het is een vlotte jongen die weet waar hij het over heeft. Duidelijk was in ieder geval dat er voor de PvdA en de VVD betrekkelijk weinig stemmen vielen te behalen bij deze christelijke studentenvereniging. Gezien de context van het debat had ook Setkin Sies, de lijsttrekker van CU, enkele punten kunnen maken. Op mij wist hij in ieder geval geen indruk te maken en ik heb het idee dat dit ook het geval was bij de andere aanwezigen.

Bijlage 3

(Verkiezingsdebat studentenvereniging NSG, 3-2-2010)

Naam: Jurrian van Dijk

Bijeenkomst: Verkiezingsdebat RSG in het kader van de 'CultuurKuur-week'

Datum: 3 februari 2010 (21.00/23.00)

Locatie: Societeit Asker (Rotterdamsch Studentengezelschap) (Haringvliet 94, Rotterdam)

Totaal aantal aanwezigen: ca. 80 a 100

Aanwezige politici:

- Arno Bonte (raadslid, lijsttrekker Groenlinks)
  - Ruben Mink (2^e op de kandidatenlijst CDA)
  - Richard Moti (raadslid, 5de op de kandidatenlijst PvdA)
  - Setkin Sies (lijsttrekker voor CU)
  - Jeanette Baljieu (raadslid, lijsttrekker VVD)
  - Salima Belhaj (raadslid lijsttrekker D66)
  - Ronald Sörensen (raadslid, 2de kanidatenlijst Leefbaar Rotterdam)
  - Leo de Kleijn (raadslid, lijsttrekker SP)
-

Programma:

- Specifiek verkiezingspunt eigen programma nader verklaren
- Thema cultuur
- Thema Rotterdam studentenstad

1. Specifiek verkiezingspunt eigen partij nader verklaren

- CDA (Wat houden de plannen omtrent de sluiting van coffeshops in?) De effecten van drugs op jongeren zijn bijzonder slecht. Daarnaast bestaat er een link tussen drugsgebruik en criminaliteit. Het CDA pleit daarom voor een blowverbod rondom winkelcentra. Het CDA wil heus niet alle coffeeshops sluiten (Mink verklaart ook wel eens te hebben geblowd) maar wel diegenen in de buurt van scholen.
- VVD (Waarom wil de VVD de Rotterdamwet in alle Rotterdamse wijken invoeren?) Door de Rotterdamwet in te voeren in alle Rotterdamse wijken wil de VVD zorg dragen voor de slechte wijken. Daarnaast wil de VVD door de wet in alle wijken een goede verhouding creëren tussen de werkende en niet werkende bewoners. Door de wet is er geen instroom van kansarme migranten naar de stad meer mogelijk zodat het voor Rotterdam mogelijk wordt zorg te dragen voor het welzijn van de huidige Rotterdammers. Op deze manier kan de woningbouw in de wijken vanzelf worden verbeterd.
- D66 (Uw partij wil de Erasmus Universiteit en de hogescholen in Rotterdam beter verbinden met de stad. Verklaar u nader?) De universiteit ligt momenteel op een te grote fysieke afstand van het centrum van de stad. Studenten in de stad zorgen voor een goede dynamiek in de stad. Door een verbinding te maken tussen MBO, HBO en Universiteit zal de stad een stuk dynamischer en aantrekkelijker worden. Mevrouw Belhaj roept op tot een actieve lobby van studenten om met hun creatieve ideeën bij te dragen aan de stad.
- Leefbaar Rotterdam (Waarom wil uw partij een rechtstreeks gekozen burgemeester en korpschef?) Naast Nederland is Georgië (deels op het Oost-Europese vasteland) het enige land waar de burgemeester niet rechtstreeks gekozen wordt. In de VS worden alle openbare bestuursposities rechtstreeks door het volk gekozen, waarom kan dat in Nederland niet? Op deze manier worden deze functionarissen op de meest democratische wijze gekozen.
- Groenlinks (Uw partij wil bewoners een grotere stem geven in de deelgemeenten, op welke manier?) Waarom zouden er verschillende potjes moeten bestaan voor projecten als

Opzoomeren en Rotterdamidee! Als mensen, die hun eigen buurt het beste kennen, een goed idee hebben moeten ze daar in kunnen worden ondersteund. Daarnaast moeten bewoners betrokken worden bij bouwprojecten in hun buurt. In de huidige situatie krijgen bewoners slechts achteraf enige inspraak. Dat moet veranderen!

- Christenunie (Waarom moet er weer samenwerking komen tussen overheid en religieuze instanties?) In de aandacht voor jongeren en ouderen zijn kerkelijke instellingen in Rotterdam verantwoordelijk voor 130 miljoen aan vrijwillige sociale gemeenschapszorg. Daarnaast hebben kerkelijke instellingen netwerken die verder reiken dan die van zorginstellingen. Dergelijke netwerken zijn met name van nut bij de armoedebestrijding, een probleem dat toch altijd gepaard gaat met een hoop schaamte. Tot slot zorgen de kerkelijke instellingen voor een samenhangsgevoel dat in Rotterdam vaak ver te zoeken is.

- PvdA (Waarom wil de PvdA de Olympische spelen aan Amsterdam geven?) De PvdA is een realistische partij. Het moet haalbaar zijn om de Spelen naar Rotterdam te trekken en dat is het volgens de PvdA niet echt. Waarom zou je nu een miljoenenverslindende lobby starten om de Spelen hier naar toe te halen als je geen garanties krijgt dat het evenement ook daadwerkelijk hier wordt gehouden. De PvdA zet daarom liever in op gratis sport voor Rotterdamse kinderen, iets wat zeker positieve effecten zal hebben. Zowel op het gebied van samenhang als op het gebied van gezondheid.

- SP (Hoe wil de SP in deze tijd van economische crisis goed economisch beleid voeren?) De SP wil in Rotterdam sociaal economisch beleid voeren. Het moet afgelopen zijn met het economische systeem van het neoliberalisme dat deze crisis heeft veroorzaakt. De rijken elite in de financiële markt die deze crisis hebben veroorzaakt moeten ook betalen voor de gevolgen. Het economische systeem moet grondig worden hervormd.

2. Thema cultuur

Cultuur voor een zo groot mogelijk publiek of elitaire groep?

- (GL) Onder de GL wethouders van de afgelopen vier jaar is er een substantieel bedrag extra vrijgemaakt voor cultuur (Bonte noemt 24 mln.). Dit is onder andere gestoken in project 'musicmatters'. GL is van mening dat jongereninitiatief moet worden ondersteund door de overheid. GL zou graag zien dat het huidige cultuurbeleid voortgezet wordt.

- (D66) Belhaj stelt dat haar partij 'pro-cultuur' is. Wel moet het afgelopen zijn met de projecten waar achteraf veel geld bij moet. Het is dus noodzakelijk dat er een zekere helderheid komt in de aanbesteding van het cultuurbudget (hoeveel gaat waar heen)...

- (VVD) Cultuur is ook voor de VVD belangrijk. Het is echter zo dat vele jongeren in Rotterdam niet of nauwelijks met cultuur in aanraking komen. En bovendien kunnen vele jongeren zelfstandig, zonder overheidshulp, projecten tot stand brengen. Talent moet zich in Rotterdam wel kunnen ontwikkelen en tevens moeten alle Rotterdammers de schouwburg of het Boymans makkelijk kunnen bezoeken. Een voorstel van de VVD is daarom musea 1x per maand gratis open te stellen voor jongeren,

- (PvdA) Het cultuurgeld van Rotterdam moet naar de jongeren uit de stad zelf. Het is voor de PvdA belangrijk dat de mensen uit de eigen stad voldoende mogelijkheden hebben tot het deelnemen aan culturele activiteiten.

- (LR) Er moet een breed en gevarieerd cultureel aanbod zijn in Rotterdam. Echter, de uitgaven voor een dergelijk aanbod dienen wel aan banden te worden gelegd. Niet aan ieder jongerenproject kunnen zulke bedragen worden besteed als in de afgelopen vier het geval is geweest (urban-culture podium bijvoorbeeld heeft 12 mln gekost, te gek voor woorden). Tegelijkertijd is het zo dat veel creativiteit en culturele vernieuwing in de mensen zelf zit, de overheid hoeft hier dus niet altijd financiële steun te bieden.

- (SP) Ten eerste kan het nooit zo zijn dat de overheid bepaald wat creativiteit is! Mensen die met culturele vernieuwing bezig zijn moeten aan de basis worden ondersteund door de overheid.
- (CDA) We moeten ons in Rotterdam in de komende jaren richten op hoogwaardige cultuur. (Boymans, de Doelen, Rotterdams filharmonisch etc.) Er hoeft naast deze bestedingen geen extra geld naar cultuur.
- (CU) Er moet in deze tijd simpelweg bezuinigt worden. Er moet dus geen subsidie komen voor de hoge elitecultuur, en geen subsidie voor monocultuur. De vraag naar en het aanbod van cultuur wordt namelijk grotendeels door de markt bepaald. Het subsidiesysteem moet een andere richting op.
- (SP) Het zou zo moeten zijn dat de rijke mensen iets meer belasting betalen zodat ook de mensen die het wat minder hebben kunnen deelnemen aan de culturele activiteiten in Rotterdam.
- (D66) Cultuur moet voor iedereen toegankelijk zijn en niet alleen voor de elite. Daarnaast moeten we eens op houden met zo moeilijk te doen over uitgaven aan cultuur. In de dynamische stad die Rotterdam wil zijn hoort er een deel van het overheidsgeld op verstandige wijze aan cultuur uitgegeven te worden.
- (LR) Museum Boymans van Beuningen zou gratis moeten zijn voor iedereen
- (SP) Is het wat betreft dit punt roerend met Sörensens eens
- (GL) PvdA wil wel veel geld pompen in top- en breedtesport
- (PvdA) Er moet in de komende tijd 300 mln bezuinigt worden. De prioriteit ligt voor de PvdA daarom meer bij sport dan bij cultuur.
- (CDA) Het CDA is blij dat de PvdA eens de voorgenomen plannen omtrent sport financieel dekt door te snijden in het cultuurbudget.
- (PvdA) De bezuinigingen mogen de sociaal zwakkeren niet raken.

3. Rotterdam studentenstad

Op welke vlakken willen de partijen verbeteringen aanbrengen om van Rotterdam een aantrekkelijkere studentenstad te maken?

- (LR) Een leuke stad begint met veiligheid. Daarbij gaat het helemaal niet zo slecht met Rotterdam als studentenstad. Het is alleen belangrijk dat ook na de studie Rotterdam een aantrekkelijke stad is om te blijven wonen.
- (VVD) Rotterdam is al een leuke studentenstad, er wordt namelijk veel gedaan door studenten en de verschillende aanverwante verenigingen. Verbeterpunten zijn echter de woningbouw en het beleid ten aanzien van terrassen. Het moet namelijk ook voor kleine kroegen gemakkelijk zijn om een gezellig terras op te stellen.
- (D66) Roept de studenten nogmaals op voor een georganiseerde lobby in de richting van de gemeente. De creativiteit van studenten zorgt voor dynamiek in de stad. Er moet in de komende jaren voor gezorgd worden dat er geen vertrutting optreedt in Rotterdam door de repressieve maatregelen van LR.
- (SP) Er is in Rotterdam zeker sprake van ernstige vertrutting. Het veiligheidsbeleid dat in 2002 is ingezet is doorgeslagen. Het moet afgelopen zijn met iedere keer meer politie en het sluiten van coffeeshops.
- (CDA) Er zijn geen studenten die in de binnenstad wonen, deze moet dan ook aantrekkelijker worden gemaakt. Het CDA gaat voorstellen doen voor de bouw van extra starterswoningen in het centrum. Aan de wachtlijsten voor huurwoningen moet een einde komen.

- (PvdA) Het uitgaansleven in Rotterdam is de laatste anderhalf á twee jaar achteruit gehold. Men moet in Rotterdam durven te blijven investeren in jongerencultuur
- (CU) De positie van jongeren en studenten in Rotterdam is helemaal niet slecht op het moment. In vergelijking met andere grote steden staat Rotterdam op een tweede plaats. De opleidingsgraad in Rotterdam is vrij hoog. We moeten zorg dragen dat die mensen hier willen blijven.
- (GL) Studenten en starters moeten in de binnenstad terecht kunnen.
- (SP) Er is te weinig betaalbare woonruimte in Rotterdam. Dat is een groot probleem voor studenten

Publieksvragen:

Aan het CDA wordt gevraagd waar het jointje gekocht moet worden als alle coffeeshops worden gesloten?

- (CDA) Er mogen er best een paar blijven. Alleen in woonwijken en in de buurt van basisscholen is het onacceptabel.

Wat kan LR, buiten het thema veiligheid, betekenen voor studenten in Rotterdam?

- (LR) Sörensen stelt dat hij niet ontevreden is over de voorzieningen voor studenten in Rotterdam. Er hoeft wat hem betreft niet zoveel gedaan te worden

- (GL, SP en PvdA) Geven aan dat ze de studentenactie tegen de verlaging van de studiebeurs steunen

Zou er niet geïnvesteerd moeten worden in studentenverenigingen?

- (GL) Iedereen die op een constructieve manier bijdraagt aan een verbetering van Rotterdam zou in principe in aanmerking moeten kunnen komen voor subsidie.
- (VVD) De verenigingen moeten hier zelf zorg voor dragen, dat is veel gezonder. Bovendien zijn er in Rotterdam veel studenten die thuis blijven wonen.
- (SP) Verenigingen moeten alle kansen krijgen maar moeten zelf onafhankelijk zorg dragen voor hun financiën. Op deze manier kunnen ze zelfstandig hun eigen beleid uitvoeren.

Slotpleidooi:

- (PvdA) De PvdA gaat voor jongerencultuur, werkgelegenheid voor afgestudeerde studenten, een sterke economie, het trekken van bedrijven en voor goede en betaalbare woningen.
- (LR) Mensen weten zelf wel waarom er op LR gestemd moet worden daar heb ik verder niets aan toe te voegen.
- (CDA) Geen lastenverzwaring, en voldoende ruimte in de politiek voor jongeren, zowel in de stadsraad als in de deelgemeenten
- (SP) Men moet in de komende tijd af van het negatieve beeld over jongeren dat mede door de politiek is ontstaan. Er moet een positief beeld over jongeren gecreëerd worden.
- (VVD) De VVD heeft geloof in ondernemende mensen die hun eigen ontwikkeling bepalen (geloof in het individu). Daarnaast wil de VVD gaan voor veiligheid, bereikbaarheid en economie.
- (GL) Onze partij wil van Rotterdam een duurzame, groene wereldstad maken.

- (CU) Het vertrouwen moet in de komende tijd weer aangroeien. Het vertrouwen van de overheid in burgers, het vertrouwen van burgers onderling en het vertrouwen van burgers in de instituties.
- (D66) Rotterdam moet weer positief op de kaart komen te staan als een grote dynamische stad. Het moet voor buitenstaanders aantrekkelijk zijn om hier te wonen. Tot slot verwijst Belhaj naar de website van D66

Sfeer/Opvallend:

- D66 en VVD zijn de partijen die bij de studenten goed scoorden, met name Salima Belhaj wist enkele sterke punten te maken door de studenten ook op hun eigen maatschappelijke verantwoordelijkheden te wijzen. LR had niet veel stemmers te winnen bij dit debat hoewel Ronald Sörensen de verkiezingspunten van zijn partij goed naar voren bracht. Verder vond ik het optreden van Leo Kleij, de lijsttrekker van de SP, vrij sterk omdat hij pleitte voor studentenvoorzieningen. Setkin Sies viel net als bij het eerdere debatten nauwelijks op en ook Arno Bonte en Richard Moti waren in deze context niet echt op hun plaats. Het sociale en culturele beleid van de afgelopen collegeperiode lijkt geen indruk te hebben gemaakt op de aanwezige studenten. De twee waren dan ook minder dan de andere politici aan het woord. Richard Moti kwam op sommige momenten zelfs een beetje schreeuwerig over omdat hij toch wat spreektijd wilde opeisen.

Bijlage 4

(Cultuurdebat rondom lancering cultuurwijzer, 8-2-2010)

Naam: Jurrian van Dijk

Bijeenkomst: Cultuurdebat met vertegenwoordigers van de politieke partijen van de gemeente Rotterdam. Tijdens deze avond wordt de Rotterdamse cultuurwijzer gelanceerd waarmee bewoners van Rotterdam en omgeving kunnen kijken welke partij het best aansluit bij hun culturele visie.

Datum: 8 februari 2010 (19.45/22.45)

Locatie: O.T Theater (St. Jobsweg 7, Rotterdam)

Totaal aantal aanwezigen: ca. 200-300 man

Aanwezige politici:

- Jeanette Baljieu (raadslid, lijsttrekker VVD)
  - Salima Belhaj (raadslid lijsttrekker D66)
  - Theo Coskun (raadslid, 5de kandidatenlijst SP)
  - Arno Bonte (raadslid, lijsttrekker Groenlinks)
  - Anton Molenaar (raadslid, 10de kandidatenlijst)
  - Jantine Kriens (wethouder, 3de kandidatenlijst PvdA)
  - Harry Bodifée (4de kandidatenlijst CDA)
  - Willem Sonneveld (3de kandidatenlijst CU/SGP)
-

Programma:

- Introductie door debatleider Victor de Conick (bekend als voormalig presentator van o.a Nova, TweeVandaag). In ieder blok wordt er een ander thema behandeld en nemen er vier politici plaats aan de discussietafel en debatteren over de stellingen van de cultuurwijzer. Aan het einde van ieder blok is er voor het publiek gelegenheid tot het stellen van vragen)
- Blok A (Cultuur als economische factor)
- Blok B (Cultuur als instrument ter bevordering sociale cohesie)
- Blok C (Investeren in vernieuwing van cultuur)
- Blok D (De openbare ruimte en cultuur)
- Blok E (De educatieve functie van cultuur)
- Slot

Blok A (Cultuur als economische factor)

- PvdA
- D66
- VVD
- LR

- A1. Cultuur levert de stad voordeel op. De gemeente moet de waarde ervan inzien en cultuur in Rotterdam bevorderen.

- (LR) De vraag bij deze stelling is natuurlijk of het geld dat je in de culturele sector stopt (input) er ook uitkomt in een groeiend aantal bezoekers (output). We hebben de laatste jaren enorm geïnvesteerd in de culturele sector en het heeft slechts 1% meer bezoekers opgeleverd. Ik sta dan ook enigszins sceptisch tegenover de grote investeringen in deze sector de afgelopen jaren.
- (VVD) Cultuur moet breed worden gezien. Rotterdam moet een leuke stad zijn om te wonen, maar ook om uit te gaan en culturele activiteiten te ondernemen. Het moet een

aantrekkelijke stad zijn voor werknemers zodat het ook voor bedrijven aantrekkelijk is om zich in Rotterdam te vestigen. Er moet in Rotterdam een beter vestigingsklimaat worden gecreëerd door de mooie stad die Rotterdam is op juiste wijze te promoten.

- (D66) Cultuur draait natuurlijk niet alleen om de economische waarde maar ook om de intrinsieke waarde. Dit laatste waarde is helaas niet in geld te meten maar is minstens even belangrijk. Cultuur brengt een stad beschaving en dynamiek, zaken die in Rotterdam de laatste jaren behoorlijk achteruit zijn gegaan. Daarnaast willen wij als D66 af van het woord subsidie, we spreken veel liever van een investering. Cultuur levert immers ook iets op

- (PvdA) Cultuur heeft een hele belangrijke economische factor in zich maar de intrinsieke waarde van cultuur is ook erg belangrijk.

- A2. De gemeente moet kunst en cultuur meer inzetten om bedrijven, werknemers en toeristen naar Rotterdam te lokken.

- (VVD) De gemeente moet om deze redenen inderdaad blijven investeren in cultuur. Maar dan wel in culturele projecten met allure zoals het Filharmonisch, Boymans en de Rotterdamse Schouwburg.

- (LR) Veiligheid is in het bevorderen van cultuur erg belangrijk. Veiligheid is namelijk een noodzaak voor veel Rotterdammers om van cultuur gebruik te maken. Vanuit de Alexanderpolder durven vele mensen niet 's avonds met de metro naar de stad te komen vanwege een gevoel van onveiligheid.

- (D66) Laten we dit nu niet weer laten uitdraaien op een discussie over de veiligheid in Rotterdam. Wij van D66 vinden dat cultuur niet door de gemeente zou moeten worden ingezet als instrument. Culturele projecten die hebben bewezen goed te draaien die moeten worden ondersteunt. Daar hoeven echter niet altijd bepaalde politieke agenda's achter te zitten.

- A3. Rotterdam moet een internationale uitstraling hebben op het gebied van kunst, cultuur en erfgoed.

- (PvdA) In Rotterdam hebben wij alles op het gebied van cultuur, van het filharmonisch tot straatmuzikanten. Ik ben van mening dat Rotterdam die uitstraling al heeft.

- (VVD) Onze stad heeft culturele broedplaatsen genoeg.

- (LR) De vraag is hierbij of de gemeente moet zorg dragen voor een internationale uitstraling op het gebied van kunst, cultuur en erfgoed. Ten opzichte van het laatstgenoemde kan ik me dat nog voorstellen maar ben van mening dat een dergelijke uitstraling niet door de gemeente kan wordt bewerkstelligd.

- (D66) Er moet simpelweg voldoende ruimte en plaats zijn om met cultuur te experimenteren in Rotterdam. Zoiets als de Rotterdamwet maakt dit onmogelijk. Kunstenaars en andere creatieve geesten hebben in veel gevallen een minimaal inkomen omdat ze de rest van hun tijd in culturele bezigheden steken.

- (LR) Ik ben van mening dat Rotterdam eens een paar keuzes moet maken. Er wordt nu geprobeerd om zoveel mogelijk culturele diversiteit in de stad te bewerkstelligen wat enorm veel kosten met zich meebrengt. Wij als LR vinden dat Rotterdam zich beter kan concentreren in op de culturele activiteiten waar de stad in uitblinkt.

Blok B (Cultuur als instrument ter bevordering sociale cohesie)

- GL
- SP
- VVD
- LR

- (SP) Laat op de eerste plaats duidelijk zijn dat de SP kunst en cultuur van onder tot boven wil stimuleren. Cultuur is erg belangrijk vanwege haar intrinsieke waarde. Hierbij kan het niet zo zijn dat de politiek gaat bepalen wat cultuur is en wat niet.

- (GL) Er is de afgelopen collegeperiode meer geïnvesteerd in jongeren. De bindingswaarde en de sociale waarde van cultuur zijn enorm belangrijk voor Rotterdam.

- B1. De gemeente moet de kunst- en cultuuruitingen van de diverse bevolkingsgroepen meer inzetten om mensen te binden in Rotterdam.

- (VVD) De culturele en kunstzinnige uitingen van de verschillende bevolkingsgroepen zijn te divers om een bindend element te zijn. Het onderscheidende element zit hem in het verschil tussen de verschillende bevolkingsgroepen.

- (LR) Ik sluit me aan bij de VVD. Het is zaak dat de gemeente enkele basiswaarden handhaaft die gemeenschappelijk zijn. Voor de rest moet het initiatief tot culturele uiting aan de mensen zelf overgelaten worden, dat is geen taak van de gemeente.

- B2. In een stad waar de geschiedenis voor een groot deel is weggeslagen, is zorg voor cultureel erfgoed een gemeentelijke prioriteit.

- B3. Een bloeiend amateur kunstleven is van essentieel belang voor de samenhang in de stad en de gemeente moet dat faciliteren en er in investeren.

- (SP) De gemeente moet cultuur niet teveel als politiek instrument gebruiken. Voor de gemeente is het slechts zaak om cultureel initiatief te faciliteren.

- (VVD) Kunst en cultuur moet door de gemeente toegankelijk worden gemaakt voor alle inwoners van Rotterdam.

- (GL) Het is nu vaak zo dat amateurs bijvoorbeeld geen oefenruimte hebben. Er moet in Rotterdam ook plaats zijn voor amateurs.

Vragen uit de zaal:

- Hoe kijken de politieke partijen naar de democratisering van kunst en cultuur. Heeft de gemeente niet teveel een top-down houding ten aanzien van kunst en cultuur?

- Alles wordt van buiten de stad gehaald, is het niet zaak om uit de stad te halen wat er nu inzit. Bijvoorbeeld een samenwerking met de Willem de Koning academie?

- (GL) Wij als GL zijn voor een beleid waarin de succesvolle dingen in Rotterdam worden versterkt.

- (SP) Zonder kunstenaars is er geen kunst, zo simpel is het. We moeten als gemeente voorkomen dat kunst en cultuur in Rotterdam een eenheidsworst wordt. Lokale broedplaatsen moeten daarom worden gestimuleerd.

- (VVD) Het is een goede zaak als er ten aanzien van cultuurbeleid de combinatie gezocht wordt met academische instellingen in Rotterdam (bijvoorbeeld de Willem de Koning Academie)

Blok C (Investeren in vernieuwing van cultuur)

- CDA
- CU
- SP
- PvdA

- C1. Zonder ontwikkeling van nieuwe kunst is cultuur in Rotterdam ten dode opgeschreven. De gemeente moet daarom de ontwikkeling van nieuwe kunsten steunen en verbanden leggen met de toegepaste kunsten.

- (CDA) Nieuw initiatief ten aanzien van kunst moet vanuit de mensen zelf komen en hoeft daarom niet vanuit de gemeente worden gestimuleerd. Innovatie is in deze geen taak van de gemeente.

- (PvdA) Er moet niet zomaar geld gepompt worden in elk cultureel of kunstzinnig project. We kunnen er in Rotterdam beter voor zorg dragen dat er een goed cultureel klimaat heerst in de stad. Een dergelijk klimaat is belangrijk voor innovatie. Daarnaast is het belangrijk om ten aanzien van culturele en kunstzinnige opleidingen in Rotterdam stappen verder te zetten.

- C2. De gemeente moet meer investeren in broedplaatsen voor nieuwe creatieve initiatieven.

- (CU) De gemeente moet cultuur stimuleren en faciliteren. Dit dient wel te gebeuren met een vooraf vastgesteld bedrag zodat er niet achteraf kosten bijkomen. Verder moet je gemeente zich niet bemoeien met zoiets als een cultureel klimaat in Rotterdam. Cultuur bepaald namelijk zichzelf.

- (SP) Het nieuwe Lantaarn het Venster op de kop van Zuid zal gebruikt worden. Het besluit is nu eenmaal genomen en er is geïnvesteerd dus we zullen het gebruiken ook.

- Uit het publiek: Er zijn gewoon teveel regels die nieuwe initiatieven de kop indrukken. In Rotterdam heb je overal een vergunning voor nodig. (luid applaus van het publiek volgt)

- (SP) Dat soort verutting in Rotterdam moet dus niet meer. Door dergelijke regels vanuit de gemeente wordt de culturele sector de nek omgedraaid.

- C3. De gemeente moet beleid ontwikkelen om talenten voor de toekomst binnen Rotterdam te behouden

- Uit het publiek: Initiatiefnemer Herr Zimmerman stelt dat men zelf wel op zoek gaat naar locaties en mogelijkheden. De gemeente moet ten aanzien van dergelijke initiatieven wel welwillend opstellen

- Uit het publiek: Initiatiefrijke jongeren verdwijnen uit Rotterdam omdat Rotterdam constant negatief in het nieuws komt. Laat het aan de jongeren zelf over in plaats je als gemeente overal mee te willen bemoeien.

- C4. De gemeente moet een Masterplan Creative Industry initiëren in samenwerking met de kunst- en cultuursector.

- (CU) Wij zijn niet voor een grootschalig masterplan vanuit de gemeente. Wel moeten initiatieven gefaciliteerd worden. Als men iets wil op het gebied van kunst en cultuur dan moeten er wel bepaalde mogelijkheden voor deze mensen zijn.

- (SP) De toetsing van culturele en kunstzinnige projecten moet niet alleen zijn gericht op economisch of publicitaire aspecten.

- Uit het publiek: De gemeente moet afmaken waar ze mee begonnen zijn. Het masterplan dat ex-wethouder Kaya heeft geïntroduceerd is nooit tot uitvoer gebracht

- (SP) Er moeten in deze tijd van economische crisis keuzes gemaakt worden in welke sectoren je gaat investeren.

Blok D (De openbare ruimte en cultuur)

- GL
- CU
- CDA
- D66

- D1. Kunstinstituten moeten zo veel mogelijk over de stad verspreid worden en niet geconcentreerd worden in het centrum.

- D2. De gemeente moet van het centrum een aantrekkelijk verblijfsgebied maken, zowel overdag als 's avonds

- (D66) Het is de schuld van de politiek dat er soms domme beslissingen worden genomen die enorm veel geld kosten (Lantaarn het Venster is hiervan een voorbeeld). Dat moet in de toekomst voorkomen worden. Dingen die werken moeten in leven gehouden worden, de gemeente moet daarbij niet terugdeinzen voor investeringen. Daarbij moet er sprake zijn van natuurlijke spreiding en niet van sturing vanuit de gemeente.

- Uit het publiek: Er gebeuren de laatste tijd veel dingen op de Kop van Zuid (LV, fotomuseum etc.). De kop van Zuid begint nu echt bij de stad te horen.

- (GL) De verplaatsing van Lantaarn het Venster is een fout van het vorige college, een fout die overigens nu vrij goed is opgelost. Daarnaast is de keuze voor het Urban Culture podium op Zuid volkomen logisch omdat dat daar veel meer leeft onder de jongeren. Daarnaast is GL voor een 1% regeling, dat houdt in dat er voor ieder bouwproject er 1% naar cultuur gaat.

- (CDA) In Rotterdam hebben we grote architecten, daarvan zien we te weinig in het lokale beleid. Dit zou beter gestimuleerd moeten worden. Wat de spreiding betreft ben ik het met Salima eens dat er sprake moet zijn van natuurlijke en niet van gestuurde spreiding.

- (D66) Zuid is de laatste jaren belangrijk geweest. Door de concentratie op Zuid wordt er minder naar Noord gekeken. Het is nu belangrijk om vanuit de gemeente naar alle gebieden in Rotterdam te kijken en niet slechts gefocust te blijven op een specifiek gebied.

- (GL) Er zal een culturele kaalslag plaatsvinden in Rotterdam als D66 gaat samenwerken met een partij als LR. Staat D66 echt open voor een college samen met LR?

- (D66) Ik ben de indeling van Rotterdam in twee blokken een beetje zat. Ik ga uit van de visie van D66 en doe daarom ook geen uitspraken over een eventueel toekomstig college. Hiernaast wil ik nog even iets recht zetten. D66 vindt de culturele ontwikkeling op Zuid prima. Een culturele leegloop van andere stadsdelen zoals het Centrum en Noord moet echter worden voorkomen.

Blok E (De educatieve functie van cultuur)

- VVD
- LR
- PvdA
- D66

- E1. De overheid dient erop toe te zien dat kunst en cultuur blijvend een vaste positie in het curriculum van scholen innemen.

- E2. De gemeente moet erop toezien dat scholen kinderen een breed cultuuraanbod bieden.

- (VVD) Dergelijke zaken moeten niet vanuit scholen worden gestimuleerd. Organisaties zoals de SKVR kunnen dergelijke functies prima vervullen. Er moet in ieder geval niets vanuit de gemeente aan scholen worden verplicht.

- (LR) De brede scholen hebben al vakken als muziek en filosofie aangeboden. Het is echter aan de verschillende scholen zelf om dergelijke vakken aan te bieden. Dat is geen taak van de gemeente

- (VVD) Talentontwikkeling vindt ook heel vaak plaats binnen verenigingen ipv binnen scholen.

- (PvdA) Sommige kinderen komen buiten school nu eenmaal nooit met cultuur in aanraking. De school is juist de aangewezen plek om kinderen uit alle milieus met cultuur in aanraking te laten komen.

- (VVD) Wij zijn er dan ook voor om minstens één keer per maand de musea in Rotterdam gratis open te stellen voor publiek. Zo kan iedereen van de cultuur in Rotterdam genieten. Cultuureducatie op scholen zou een aangelegenheid moeten zijn van de Rijksoverheid en niet van de gemeente.

Slot

- De accenten bepalen de centen, waarbij gezegd moet worden dat waar de accenten liggen van wezenlijk belang is voor de benadering van de sector.

- Kiest men voor bottum-up of top-down in de culturele beleidsvoering.

F. De gemeente moet meer geld uittrekken voor cultuur

1	2	3	4	5	6	7	8	9
VVD				PvdA		SP		D66
LR				CDA				GL

- (LR) Waar we in Rotterdam goed in zijn moeten we ons in specialiseren. Op die manier kan hier een prima cultureel beleid worden gevoerd dat helemaal niet zoveel hoeft te kosten

- (PvdA) Belangrijk is wel dat er de komende periode gewoon bezuinigt moet worden. Er hoeft niet meer geld in het gemeentelijke cultuurbeleid, maar ook zeker niet minder. Wij als PvdA willen meer doen met hetzelfde geld. In deze tijd van crisis is het zaak dat sectoren als onderwijs en cultuur niet door het ijs zakken.

- (CDA) Er zal zeker moeten worden geschoven binnen het cultuurbudget. Hoe en wat dat laat ik nog in het midden.

- (GL) Wij als GL zijn er voor om het huidige cultuurbudget minimaal te consolideren. Er zijn een paar zaken (de bouw van het Boymansdepot, het oude Lantaarn het Venster en het Urban Culture podium) waar zeker budget voor vrij moet worden gemaakt.
- (CU) Er kan wel wat af, ik schat zelf zo rond de 5 mln.
- (D66) Het moet meer worden! De kaalslag vanuit het Rijk mag niet worden afgewenteld op de culturele sector die zo belangrijk is voor Rotterdam. Door de stoppen met politieke speeltjes is er al enorm veel te besparen.
- (SP) Het geld dat achter de hand is gehouden vanuit energiebedrijven? (ca. 700 mln) mag in deze tijd van economische crisis worden aangewend om de culturele sector in Rotterdam te behoeden voor een kaalslag.

Sfeer/Opvallend

- Op de eerste plaats was het opvallend hoeveel mensen er bij dit debat aanwezig waren. Er waren naar schatting zo'n 250 mensen aanwezig waarvan naar mijn idee het overgrote deel werkzaam is binnen de culturele sector. Met name D66 kon op steun van dit publiek rekenen. Op de eerste plaats willen zij de komende periode het meeste geld uittrekken voor cultuur en op de tweede plaats zet D66 zich sterk af tegen de vertrutting in Rotterdam. Wel kwam er vanuit het publiek enkele keren het geluid dat het met de huidige stand van de culturele sector in onze stad helemaal niet zo slecht gesteld is. Arno Bonte van Groenlinks, een partij die ook veel wil investeren in de culturele sector, kwam op mij wat minder over deze avond. De helft van zijn spreektijd besteedde hij aan het ophemelen van 'zijn' wethouder Grashoff wat op een gegeven moment behoorlijk gênant werd. De partijen PvdA en SP waren weinig aan het woord maar namen wel actief deel aan het debat. De heren van CDA en CU waren nauwelijks aan het woord en hebben naar mijn idee dan ook weinig indruk gemaakt. Naast D66 profileerde ook de andere liberale partij, de VVD, zich wel aardig gezien de context van de avond. Hoewel de VVD net als LR de komende periode het minst wil uitgeven aan cultuur pleitte zij wel voor het vrijlaten van eigen initiatief in Rotterdam. Niet alles hoeft vanuit de gemeente te komen aldus Baljieu. Tot slot had Anton Molenaar bij voorbaat weinig kans in de wat linkse context van dit debat. Desondanks vond ik hem wel enkele keren helder ten aanzien van de culturele financiën. Alle plannen zijn leuk maar wat krijgen we ervoor terug, en misschien wel belangrijker wat kost het? Door deze kritische kanttekeningen te plaatsen had Molenaar toch nog een rol in het debat. Dit in tegenstelling tot enkele andere aanwezige politici. Als slot van de avond hield wethouder Grashoff nog een praatje tegen de geplande culturele kaalslag door LR (grappig is wel dat de VVD als slechtste uit de bus kwam wat betreft gemeentelijk uitgaven voor cultuur in de komende jaren, de VVD werd echter met rust gelaten). Hij riep ten overstaan van het publiek vooral op tot inzet van de aanwezigen in de komende jaren. Met name in het genereren van publiek en het veiligstellen van een cultuurbudget.

Bijlage 5
(Verkiezingsdebat stichting Promise, 11-2-2010)

Naam: Jurrian van Dijk

Bijeenkomst: Debat georganiseerd door stichting Promise over ondernemen in Rotterdam (binnen de multiculturele samenleving)

Datum: 11 februari 2010 (18.00/20.15)

Locatie: Café Engels (Groothandelsgebouw naast CS Rotterdam)

Totaal aantal aanwezigen: ca. 100-150 man

Aanwezige politici:

- Dominic Schrijer (wethouder, lijsttrekker PvdA)
  - Wubbo Tempel (deelraadslid Overschie, lijsttrekker CDA)
  - Sjors van Gent (4e kandidatenlijst VVD)
-

Programma:

- Introductie
- Vraagstellingen
- Vragen uit het publiek

Vraagstellingen:

- 1. Wat gaan de aanwezige partijen na de verkiezingen doen ten aanzien van de positie van ondernemers in Rotterdam?

- (CDA) Op de eerste plaats staat het CDA voor een sterke positie van het MKB. Daarnaast is het CDA een partij van het maatschappelijk middenveld. Op deze twee punten onderscheidt onze partij zich van de PvdA en de VVD. Door de CDA-lijsttrekkers van de grote steden is er een pamflet 'Stedelijk ondernemen' aangeboden aan staatssecretaris van Financiën Jan Kees de Jager. In dit pamflet de volgende punten:

1. Subsidieregeling veiligheid kleine bedrijven.
2. Faciliteren van bedrijven in stadswijken door gemeenten.
3. Tegen regeldruk voor ondernemers

Hiernaast heeft het CDARotterdam de volgende verkiezingspunten ten aanzien van ondernemen:

1. Geen verruiming van de winkeltijden
2. Goed onderwijs dat zorgt voor voldoende arbeidskrachten in de regio Rotterdam
3. Een goede veiligheid, omdat dat een basisvoorwaarde is voor ondernemen.

Hiernaast is een persoonlijk advies aan ondernemers in Rotterdam, oriënteer je goed voordat je gaat ondernemen.

- (PvdA) We moeten trots zijn op Rotterdam, een stad die zich vanaf de Tweede Wereldoorlog heeft ontwikkeld tot een multiculturele wereldstad. Hierna noemt Schrijer snel een enorm aantal punten waar de PvdA voor staat, voor heeft gezorgd en noemt hij tevens een aantal zaken die hem zijn opgevallen.

- Veiligheid in Rotterdam verbeteren.
  - Woningen opknappen om ook duurdere woningen te creëren in Rotterdam.
  - Opkomen voor de belangen van het MKB.
  - De afgelopen collegeperiode heeft het PvdA gezorgd voor een verbetering van winkelgebieden (Zwartjanstraat, Kruiskade, Binnenweg).
- Voor de PvdA gaat het om iemands toekomst ipv. afkomst.

- Het is Schrijer opgevallen dat allochtone ondernemers een enorme drive hebben in het ondernemen
- De PvdA wil bedrijventerreinen in de stad opknappen zoals ze dat ook de afgelopen collegeperiode heeft gedaan.
- Daarnaast is de PvdA ook voor het in stand houden van instellingen die Rotterdamse ondernemers ondersteunen (KvK, Ondernemershulp Zuid, Ondernemerswinkel Blaak). We moeten als stad de ondernemers in Rotterdam blijven faciliteren.
- Tot slot zegt Schrijer dat hij altijd klaar staat voor Rotterdamse ondernemers en dat hij er alles aan zal doen om Rotterdamse ondernemers

- (VVD) De VVD staat van oudsher voor de belangen van ondernemers. Ook de VVD is voor minder regelgeving, echter de regelgeving die er is moet dan ook zorgvuldig worden gecontroleerd. Bij ondernemen hoort risico nemen, subsidies horen daarom ook niet bij ondernemen. De VVD is tegen overmatige subsidiering vanuit de gemeente. De komende jaren moeten de overheidstekorten namelijk worden teruggedrongen, en ondernemen dat kunnen de ondernemers zelf. Wel moeten we als gemeente de ondernemer zo veel mogelijk ruimte geven door bijvoorbeeld de OZB te verlagen. Ook moet er minstens 3 miljoen worden besteed aan verbetering van de veiligheid van ondernemers. De VVD staat voor een betere bereikbaarheid in de regio Rotterdam. Onze partij heeft samen met andere partijen in de afgelopen collegeperiode gezorgd voor de aanleg van de Tweede Maasvlakte. Tot slot heeft ondernemen geen kleur bij de VVD.

- 2. Hoe zien we diversiteit terug in de verkiezingsprogramma's van de aanwezige partijen?

- (CDA) Ten eerste is die diversiteit terug te zien in het feit dat voor het CDA in Rotterdam meetelt. Daarnaast staan er op de verschillende CDA-kandidatenlijsten in Rotterdam veel mensen met een allochtone achtergrond.

- (PvdA) Bij ons is de toekomst van mensen de basis, daarbij telt hun afkomst eigenlijk niet. We hebben veel MBO's, HBO's en WO's in Rotterdam, dat op zich is al behoorlijk veel diversiteit. Als gemeente moeten we een dynamische omgeving creëren om van Rotterdam een zo'n mooi mogelijke stad te maken. De betrokkenheid van de PvdA bij ondernemen in Rotterdam is te zien door het aantal deelnemers op de PvdA-lijsten in Rotterdam. Er moet geprobeerd worden om allochtone ondernemers zo goed mogelijk te ondersteunen.

- (VVD) Het is een belachelijk idee dat allochtone ondernemers extra ondersteund zouden moeten worden. Subsidie op basis van achtergrond slaat nergens op.

- (PvdA) Van voorkeursbeleid is geen sprake. Het is echter wel zo dat ondernemers met een allochtone achtergrond soms niet goed passen in de traditionele ondernemersnetwerken in Rotterdam. Er moet worden geprobeerd om dat te veranderen.

- De debatleidster stelt dat er een duidelijk verschil is tussen CDA/PvdA enerzijds en de VVD anderzijds. Ze vraagt daarbij wat nu precies het verschil is tussen CDA en PvdA.

- (CDA) Het verschil is dat de PvdA meer steun wil geven aan ondernemers dan het CDA dat wil.

- (PvdA) Wij willen ondernemers juist faciliteren. Jonge ondernemers moeten worden gesteund omdat zij de groep in de stad zijn die zorgt voor dynamiek.

- 3. Hoe worden startende ondernemers gesteund door de aanwezige partijen?

- (VVD) Wij willen geen speciale aandacht voor verschillende groepen ondernemers en daarbij geen onderscheid maken tussen de verschillende gebieden in Rotterdam. Ondernemers moeten gelijke kansen hebben.

- (PvdA) Rotterdam is ondernemersstad nummer één! Hierom moet de kwaliteit van het onderwijs omhoog (MBO, HBO, WO) omdat kennis ondernemerschap bevordert. Op die manier blijft Rotterdam ook in de toekomst een stad van ondernemers.

- (CDA) Op de eerste plaats is het CDA voor het plan om microkredieten aan starters te verschaffen vanuit de gemeente. Daarnaast pleiten wij als partij voor de verlaging van belastingen en regeldruk voor ondernemers. Dit staat overigens ook in het pamflet dat is aangeboden aan staatssecretaris van Financiën Jan Kees de Jager.

- (PvdA) Hiernaast is het zaak om goede marketing voor de stad te bewerkstelligen. Rotterdam moet aantrekkelijk zijn om te wonen, te werken en te ondernemen.

- 4. Hoe staan de partijen tegenover een eventuele samenwerking met Leefbaar Rotterdam?

- (PvdA) In de periode 2006-2010 zag ik LR aanvankelijk een meer gematigde toon aannemen. Ik vond dit een goede zaak voor Rotterdam. Toen bleek dat de PVV niet mee zou doen in Rotterdam is de partij enorm geradicaliseerd en kopieert de partij PVV-standpunten. LR pretendeert dat ze staan voor godsdienstvrijheid. Ten aanzien van de Islam geldt dat niet voor LR. Zo zijn ze onder andere voor de afschaffing van hoofddoekjes op scholen zo stond vandaag nog in de krant.

- (VVD) Wij als VVD hebben een goede samenwerking gehad met LR in de periode 2002-2006.

- (CDA) Wij sluiten als CDA niemand uit daarom is het belangrijk dat de middenpartijen in Rotterdam groter worden. Op die manier kunnen de twee grote monden die nu in Rotterdam tegen elkaar schreeuwen enigszins gesnoerd worden.

- (VVD) De PvdA ridiculiseert LR door haar standpunten verkeerd neer te zetten. Vervolgens vertelt de heer Schrijer dat hij het met die punten niet eens is. Wat de heer Schrijer doet is het diskwalificeren van LR.

- (PvdA) Het staat allemaal letterlijk in een artikel van het RD waarin LR spreekt over het afbreken van moskeeën, de spreiding van moslims etc. Dat kan gewoon niet in Nederland. We moeten hier in Rotterdam gelijkwaardig met elkaar omgaan. Dat betekent gelijke rechten en plichten voor iedereen.

- (Vraag uit publiek) In hoeverre richten de aanwezige partijen zich op duurzaamheid in Rotterdam?

- (PvdA) Wij als PvdA steunen het Rotterdam Climate Initiative. Dit initiatief dient de duurzaamheid en zorgt daarnaast voor een goede concurrentiepositie van Rotterdam.

- (CDA) Het Rotterdam Climate Initiative zorgt zeker voor een boost van de duurzaamheid in de stad. Daarnaast wil het CDA in Rotterdam een betere groenvoorziening (meer bomen) en een betere fietsvoorziening.

- (VVD) We moeten als gemeente niet alles subsidiëren. Het klimaat moet in een breder kader worden gezien. Taboe op kernenergie is vreemd omdat het een relatief veilige schone oplossing is voor een hedendaags probleem.

- (Vraag uit het publiek) Wat bedoeld de heer van Gent met de diskwalificatie van LR door de heer Schrijer?

- (VVD) De punten die de heer Schrijer noemt zijn helemaal niet de punten van LR. Hij zet daarmee een politieke tegenstander op een positie waar zij niet thuis horen, waarschijnlijk om meer kiezers voor zich te winnen.

- (Vraag uit het publiek) De heer van Gent refereerde een aantal keer naar het verleden, wil de VVD soms terug in de tijd?

- (VVD) In het verleden zijn er veel dingen fout gegaan in Rotterdam. In de toekomst moet er aan worden gewerkt om dergelijke fouten te herstellen en problemen in Rotterdam op te lossen.

Sfeer/opvallend

- Er waren veel Surinaamse en Indische ondernemers uit Rotterdam. Maar wat het meest opviel was de houding van Schrijer ten aanzien van de vraag over LR. Hij uitte zich fel en foutief en wekte de suggestie dat hij LR als discriminerende partij wilde neerzetten in een zaal vol allochtone ondernemers. De heer van Gent van de VVD stak hier een stokje voor door Schrijer hierop aan te spreken. Schrijer maakte als sociaal-democraat het meeste indruk op de toehoorders, Tempel was een beetje flets en stond tussen Schrijer en van Gent in. De heer van Gent maakte vooral indruk door Dominic Schrijer op zijn verantwoordelijkheid als politicus aan te spreken.

Bijlage 6

(Lijsttrekkersdebat Kamer van Koophandel, 15-2-2010)

Naam: Jurrian van Dijk

Bijeenkomst: Economisch lijsttrekkersdebat KvK Rotterdam

Datum: 15 februari 2010 (18.30/20.30)

Locatie: Café Engels (Groothandelsgebouw naast CS Rotterdam)

Totaal aantal aanwezigen: ca. 200

Presentatie: Gijs Weenink (directeur debate academy)

Aanwezige politici:

- Dominic Schrijer (wethouder, lijsttrekker PvdA)
  - Wubbo Tempel (deelraadslid Overschie, lijsttrekker CDA)
  - Jeanette Baljieu (huidig raadslid, lijsttrekker VVD)
  - Marco Pastors (huidig raadslid, lijsttrekker Leefbaar Rotterdam)
  - Salima Belhaj (huidig raadslid, lijsttrekker D66)
  - Arno Bonte (huidig raadslid, lijsttrekker Groenlinks)
  - Leo de Kleijn (huidig raadslid, lijsttrekker SP)
  - Jan Noeverman (2de kandidatenlijst CU/SGP)
-

Programma:

- Inleiding door Ahmed Aboutaleb
- Uitleg project Rotterdam Central District
- Waarom moeten Rotterdamse ondernemers voor uw partij kiezen?
- Stellingen (Aan de hand van de stellingen wordt er gedebatteerd naar het model van het Engelse lagerhuis. Als men voor een stelling is dan neemt men plaats aan de ene zijde van de zaal, wanneer men tegen is aan de andere zijde. Het is de aanwezige politici toegestaan om tijdens het debat van zijde te wisselen)
- Slotwoord (aanwezige politici)

Inleiding (Ahmed Aboutaleb)

- De komende jaren staan door de economische crisis in het teken van enorme bezuinigen (voor Rotterdam worden deze geraamd op 300 mln.). Er moet worden gesnoeid maar er moet ook ruimte blijven voor groei in deze stad. We moeten daarbij groot denken, ook qua economie, Rotterdam is met haar haven immers van oudsher een wereldspeler. Er moet een bepaalde continuïteit worden gecreëerd en daarbij moet gezocht worden naar een balans tussen bezuinigingen en groei. Het komende college staat voor belangrijke keuzes, moeilijke keuzes, en scherpe keuzes. Echter, alle partijen in de raad zullen over tal van onderwerpen consensus moeten bereiken de komende jaren. Daar wens ik ze enorm veel succes bij.

Het project Rotterdam Central District

- Het project RCD is gericht op een versterking van het stadscentrum van Rotterdam. Het gaat daarbij met name om CS Rotterdam, het Weena en de garage in dit gebied. Het doel van het project is om CS Rotterdam de wereldkaart te zetten als een modern knooppunt van het openbaar vervoer. Rotterdam moet aantrekkelijk gemaakt worden voor toeristen en het stadshart moet op een moderne wijze worden ontsloten. Het verlies van grote bedrijven aan andere Europese steden moet worden tegengegaan. Kortom het project is belangrijk de om economische groei in Rotterdam ook voor de toekomst veilig te stellen.

- Ondernemers moeten voor uw partij kiezen omdat .....?

- (VVD) Onze partij is van oudsher de partij voor ondernemers. Wij willen het ondernemers zo makkelijk mogelijk maken om te ondernemen. Daarom pleiten wij voor een verlaging van de OZB en voor een sterke verlaging van de regeldruk voor ondernemers.

- (D66) Ook onze partij draagt de ondernemende mensen in Rotterdam een warm hart toe. We zien helaas in de afgelopen jaren dat de toename van allerlei ingewikkelde regels die hinder veroorzaken voor de ondernemers in Rotterdam. Ook moet er geïnvesteerd blijven worden in de jongeren van Rotterdam. Zij zijn immers de toekomstige ondernemers en werknemers van Rotterdam.

- (GL) Als GL willen wij van de binnenstad weer een aantrekkelijk gebied maken. Zowel om als Rotterdammer in te vertoeven alsmede voor ondernemers om te ondernemen. Belangrijk is hierbij dat Rotterdam een aantrekkelijke stad wordt om te wonen voor werknemers van Rotterdamse bedrijven. Projecten ter verbetering van de binnenstad moet milieubewust en duurzaam worden uitgevoerd.

- (SP) Als SP pleiten wij voor versterking van de wijkeconomieën in Rotterdam. De zelfstandige ondernemers in de wijken moet worden ondersteund omdat dergelijke ondernemingen belangrijk zijn voor Rotterdam. Tevens zijn dergelijke wijkondernemers van belang voor de sociale cohesie in de betreffende wijken.

- (LR) In ons verkiezingsprogramma is één van onze punten dat we ieder Rotterdams huishouden E500,- terug willen geven. Op die manier vergroten we in deze tijd van crisis de koopkracht van de Rotterdammers en stimuleren we de lokale economie in deze stad. Jarenlang heeft de gemeente belasting gevraagd van de Rotterdammers, het is nu tijd om wat terug te geven.

- (PvdA) Het is met oog op de economie van deze stad belangrijk dat Rotterdam nu maar ook in de toekomst goed bereikbaar blijft. Daarnaast moet het MKB in Rotterdam gestimuleerd worden omdat dergelijke ondernemers de motor zijn van de Rotterdamse economie. Op de eerste plaats wat betreft kapitaal en ten tweede wat betreft werkgelegenheid.

- (CU) Wij staan voor de stimulering van de wijkeconomie. Kleine ondernemers in Rotterdam moeten in hun werkzaamheden weinig last hebben van vervelende bureaucratische regels.

- (CDA) Op de eerste plaats moeten als gemeenteraad letten op de huishoudpot van de gemeente. We kunnen nu eenmaal niet meer uitgeven dan er binnenkomt gezien de huidige economische situatie in Nederland. De beoogde Rijksbezuinigingen zullen ook Rotterdam flink gaan treffen. Als Rotterdamse gemeente moeten we ons echter niet te snel neer leggen bij de Haagse besluiten. We moeten de gemeentelijke lobby richting Den Haag proberen aan te wenden om het Rotterdamse budget te behouden.

- 1. Rotterdam heeft het allerbeste ondernemersklimaat van Nederland!

- (VOOR) CDA, PvdA,

- (TEGEN) LR, GL, SP, CU, VVD, D66

- (CDA) Met deze stelling ben ik het eens. Natuurlijk gaat niet alles goed in Rotterdam. Echter, wanneer er iets aan de hand is dan gebeurt er in deze stad ook wat. Rotterdam is een stad van daadkracht.

- (CU) Qua ondernemen heb ik het idee dat het in Rotterdam wel goed zit. Echter, het woonklimaat in deze stad is niet bij. Het is voor gezinnen met kinderen simpelweg niet aantrekkelijk om in deze stad te wonen. Enerzijds gaat het daarbij om veiligheid anderzijds om het woningaanbod.

- (VVD) Het is voor Rotterdam belangrijk om als gemeente te blijven investeren in de Rotterdamse ondernemers. Dit betekent niet dat we de ondernemers financieel ondersteunen maar wel dat we de regeldruk die op hun afkomt proberen te verlichten en hun lasten proberen te verlichten. Bijvoorbeeld door de verlaging van de eerder genoemde OZB.
- (GL) Als Rotterdam moeten we blijven investeren in goed onderwijs, aantrekkelijk wonen, duurzaamheid, goed openbaar vervoer en aantrekkelijke winkelgebieden. Verbetering van dergelijke zaken maakt Rotterdam een aantrekkelijker voor ondernemers en hun werknemers. Er moet nog veel gebeuren om het ondernemersklimaat in Rotterdam te verbeteren.
- (PvdA) Altijd kunnen dingen beter, er moet ook naar worden gestreefd verbeteringen aan te brengen in de huidige situatie. Hierbij worden gezegd dat het qua ondernemen in Rotterdam gebeurt. Er is in de afgelopen collegeperiode veel gebeurd, aanleg van de Tweede Maasvlakte, projecten als Rotterdam Central District, vernieuwing van het centraal station, het duurzame Rotterdam Climate Initiative etc.
- (CU) Het belangrijkste is dat we als gemeente de Rotterdamse ondernemers niet in de weg zitten. Laat deze mensen hun eigen zaken regelen en val ze niet lastig met papierieële rompslomp.
- (D66) Met het ondernemersklimaat in Rotterdam is op zich niet zoveel mis. De inzet van de gemeente ten aanzien van het ondernemersklimaat is onvoldoende. Om economische groei in deze stad te bewerkstelligen is het noodzakelijk dat internationale multinationals zich vestigen in Rotterdam. Het imago van Rotterdam is de laatste jaren sterk achteruit gegaan en ondernemers vestigen zich liever in een stad als Amsterdam.
- (SP) Er moet niet teveel concurrentie komen tussen verschillende stedelijke regio's in Nederland. De focus zou juist moeten liggen op samenwerking, op die manier heeft iedere regio gelijke groeikansen.

- 2. Alle winkels in Rotterdam mogen op zondag geopend zijn.

- (VOOR) LR, VVD, D66, PvdA, GL
- (TEGEN) SP, CU, CDA

- (VVD) De keuze om geopend te zijn op zondagen moet overgelaten worden aan de Rotterdamse ondernemers zelf. Wij pleiten daarom voor het vrijlaten van de sluitingstijden.
- (CDA) Kleine ondernemers, bijvoorbeeld de winkeliers zonder personeel, hebben hierdoor eigenlijk geen keuze. Dergelijke ondernemers moeten door regels omtrent sluitingstijden worden beschermd.
- (PvdA) Hier heb ik als wethouder voor gezorgd. De toeristische gebieden in Rotterdam moeten namelijk de mogelijkheden hebben om op zondag hun deuren te openen.
- (SP) Wij zijn er niet voor dat per sé alle winkels op zondagen geopend zouden moeten zijn. Kleine winkeliers kunnen op deze manier namelijk nooit een vrije dag hebben.
- (D66) De samenleving is enorm veranderd, de economie draait 24 uur per dag, 7 dagen per week. Er zijn een hoop mensen afhankelijk geworden van het feit dat de winkels op zondag geopend zijn, op de eerste plaats degenen die op zondag werken en op de tweede plaats de mensen die op zondag winkelen en hun inkopen doen omdat ze daar op andere dagen simpelweg geen tijd voor hebben. Voor de Rotterdamse economie is het dus belangrijk dat de winkels op zondag geopend blijven.
- (CU) Het is vanuit principiële overwegingen dat wij er niet voor zijn om winkels op zondag te openen. Daarnaast is het zo dat we als gemeente ons hebben te houden aan een landelijke wet omtrent sluitingstijden. De gemeente Rotterdam omzeild deze wet door een ruime uitzonderingsregel toe te passen in de stad.

- (GL) Er moet maximale keuzevrijheid zijn voor winkeliers, werknemers en consumenten. Iedereen moet zelf kunnen bepalen of ze wel of niet openen, gaan werken of gaan winkelen op zondagen.

- 3. De marketing en promotie van het project Rotterdam Central District moet topprioriteit krijgen van het nieuwe college.

- (VOOR) D66

- (TEGEN) GL, LR, PvdA, CDA, CU, VVD, SP

- (Uit de zaal) De werkgelegenheid in het centrum van Rotterdam daalt. De 80.000 arbeidsplaatsen die er nu zijn moeten makkelijk naar 100.000 onder andere door middel van dit project.

- (LR) Het gaat erom dat er nu eens een bepaalde stabiliteit wordt gecreëerd. Er zijn in vergelijking met RCD andere projecten die als veel verder zijn en niet meer in de kinderschoenen staan. Kijk bijvoorbeeld naar het project op de Wilhelminakade. De aandacht zou in het centrum meer gericht moeten zijn op het aantrekken van nieuwe bewoners. Momenteel is er namelijk veel te veel leegstand, iets wat het centrum van Rotterdam ook niet aantrekkelijker maakt.

- (D66) Er is al heel veel geld geïnvesteerd in het gebied rondom het centraal station. De entree van de stad moet goed worden aangepakt en gepromoot. Dit moet ook werkgelegenheid opleveren anders hebben goede scholing en goed opgeleide jongeren in Rotterdam ook totaal geen zin.

- (CDA) In Rotterdam moet een goed investeringsklimaat worden gecreëerd waarin Rotterdam weer aantrekkelijk wordt voor bedrijven om zich te vestigen.

- (GL) Het merk Rotterdam moet worden gepromoot en het merk lijkt me daarvoor krachtig genoeg. We hoeven daarom voor de promotie van deze stad geen nieuw marketingconcept te hanteren.

- (SP) De bedrijven die zijn betrokken bij het project RCD moeten zelf zorg dragen voor de promotie. Zij zijn namelijk degenen die er uiteindelijk geld mee gaan verdienen

- (VVD) De strik zit nu al om Rotterdam, kijk maar hoe het nieuwe centraal eruit komt te zien. Dat lijkt me voldoende promotie van Rotterdam lijkt me.

- 4. We moeten alles op alles zetten om het centrum van Rotterdam ook voor de auto bereikbaar te houden.

- (VOOR) CDA, VVD, LR, SP

- (TEGEN) CU, GL, PvdA, D66

- (LR) Rotterdam is in vergelijking met de andere grote steden de enige stad die goed bereikbaar is met de auto. LR vindt dat we die uitzonderlijke positie moeten behouden.

- (GL) Het probleem van Rotterdam is dat we geen aantrekkelijke binnenstad hebben waar je lekker kunt winkelen of 's zomers op een terrasje kan zitten. GL is daarom van mening dat de Coolsingel gesloten moet worden voor autoverkeer om vervolgens de ruimte te gebruiken in de creatie van een aantrekkelijk centrum.

- (VVD) In het kader van de Rotterdamse economie en de bedrijvigheid is het belangrijk dat het centrum goed ontsloten blijft voor de auto. De verschillende delen van Rotterdam moeten daarbij tevens goed bereikbaar blijven voor automobilisten. Mensen die op weg zijn naar hun werk, ouders die hun kinderen naar school brengen en de loodgieter die op weg is naar zijn klanten gebruiken meestal de auto om zich snel en effectief door de stad te verplaatsen. We

moeten deze mensen niet in de weg zitten.

- (PvdA) Hoewel wij staan voor een goede bereikbaarheid met auto in Rotterdam moet er ook een goed OV worden gerealiseerd. De stad slibt namelijk snel dicht wanneer iedere Rotterdammer de auto zou gebruiken om zich te verplaatsen. Voor automobilisten moet de stad goed bereikbaar blijven maar hierbij moet wel het OV worden verbeterd en het gebruik daarvan worden gestimuleerd.

- (GL) Er zal nu eenmaal een efficiënt OV moeten worden gerealiseerd wanneer er 50.000 extra woningen bij komen in het centrum.

- (VVD) Auto's moeten in Rotterdam in het centrum kunnen blijven rijden.

- (PvdA) Naast de auto moeten er ook andere vervoersalternatieven worden geboden aan de Rotterdammers.

- (D66) Die focus op de auto door de meeste van de aanwezige partijen getuigt niet echt van een duurzame lange-termijn visie.

- 5. De gemeentelijke overheid is prima in staat om het Rotterdamse ondernemersklimaat te stimuleren.

- (VOOR) VVD, PvdA, SP, CDA

- (TEGEN) LR, D66, CU, GL

- (D66) Dat blijkt niet uit het beleid van de afgelopen jaren. Er moet vanuit de gemeente één loket worden gecreëerd voor de Rotterdamse ondernemers. Momenteel lopen veel ondernemers in deze stad aan tegen een bureaucratische muur.

- (GL) De gemeente zou meer groene en duurzame ondernemingen moeten stimuleren.

- (LR) Ondernemers in deze stad moeten het zelf doen. Daarbij is het belangrijk dat de overheid zich zo min mogelijk bemoeit met deze zelfstandigen. Kijk naar het initiatief met de duurzame 'Shrimpfarm', die is ook al failliet. Ondernemers creëren zelf wel een goed klimaat en die hebben de overheid daar echt niet bij nodig.

- (D66) We moeten met zijn allen breder denken en ons niet beperken tot de gemeentelijke grenzen van de stad.

- (LR) Waar we met zijn allen vooral mee op moeten houden zijn nota's, onderzoeken en vergaderingen. Op die manier houden we een hoop geld over dat kan worden besteed aan de veiligheid in de stad, een basisvoorwaarde voor ondernemers in deze stad.

- 6. Als gemeente moeten we gesubsidieerde banen aanbieden aan zowel werkeloze ouderen als jongeren.

- (VOOR) SP, PvdA, GL

- (TEGEN) CDA, LR, VVD, CU, D66

- (SP) Veel inwoners van deze stad hebben nu eenmaal een zwakke positie op de arbeidsmarkt. Het is zaak om die mensen betrokken te houden bij de samenleving en ze bepaalde werkzaamheden te laten verrichten.

- (CDA) Op de eerste plaats moeten we meer gewone banen creëren in Rotterdam. Dat is goed voor de economie en goed voor de eigenwaarde van mensen. Dergelijk banen kunnen wel nuttig zijn maar dan als tijdelijke oplossing die resulteert in een echte baan.

- (PvdA) Het is de bedoeling dat iedereen iets doet in Rotterdam. In de afgelopen collegeperiode zijn er 25.000 mensen aan het werk gegaan in Rotterdam. Veelal is dit voor deze mensen een opstap geweest naar een echte baan.

- (VVD) Wij willen echte banen en geen gesubsidieerde. Het moet blijven lonen om te werken. Daarbij kan het niet zo zijn dat een uitkering en allerlei toeslagen meer opleveren dan betaald werk.
  - (LR) Als LR zijn wij ervoor om de deelgemeenten af te schaffen. Daarbij willen we dat mensen, wanneer ze daartoe in staat zijn, werken voor hun uitkering bijvoorbeeld voor de gemeente.
  - (D66) Dure arbeidkrachten zijn de dupe van dergelijke gesubsidieerde banen, zij worden namelijk verdrongen. De focus zou daarom moeten liggen op scholing, dat zou een oplossing kunnen zijn voor deze problematiek.
  - (LR) Het gaat hierbij niet om de diensten die al voldoende bezet zijn maar om de diensten waar nu een tekort aan is. Bijvoorbeeld extra servicediensten in parkeergarages, ik noem maar wat.
  - (VVD) Ook moeten contracten flexibeler zijn, Werken moet lonen, het moet aantrekkelijk zijn om te werken.
  - (GL) Er zijn ook veel mensen in Rotterdam die simpelweg niet aan een baan kunnen komen hoezeer ze ook zouden willen. Misschien dat we daar eens iets aan moeten doen.
  - (SP) Voor sommige maatschappelijke taken zouden er best gesubsidieerde banen mogen bestaan.
  - (PvdA) Rotterdam is een stad van realisten. Mensen die echt langdurig werkeloos zijn moeten ook worden betrokken bij de samenleving en werk is een bewezen middel tot participatie.
- 7. Er moeten meer mogelijkheden komen voor bedrijvigheid in de verschillende stadswijken.
- 8. Er moeten hardere maatregelen genomen worden ter verbetering van de Rotterdamse luchtkwaliteit.
- (VOOR) GL, SP, CU, D66
  - (TEGEN) LR, CDA, PvdA, VVD
- (GL) Voor GL staat gezondheid van de Rotterdammers voorop. Daarom pleiten wij voor strengere regels voor de scheepvaart, duurzame projecten omtrent energie en rond 2020 enkel elektrische auto's in Rotterdam.
  - (VVD) In deze stad bestaat er al een uniek initiatief, het RCI. Hiernaast moeten we ons aan de landelijke regels houden en dat is voor de VVD voldoende. Bovendien is, door duurzame investeringen van zelfstandig ondernemers, de luchtkwaliteit in Rotterdam al sterk vooruit gegaan.
  - (PvdA) Het lijntje mag niet breken! Wij willen natuurlijk ook zoveel mogelijk doen aan de verbetering van de luchtkwaliteit. Dat moet in deze tijd van crisis wel betaalbaar blijven.
  - (D66) De problemen met het klimaat moeten niet worden onderkend.
  - (LR) De huidige regels zijn streng genoeg.
  - (CDA) We moeten de concurrentiepositie van de haven in de gaten houden. In het licht daarvan kan je geen regels stellen die bedrijven doen uitwijken naar andere Europese havens.
  - (D66) Het gebruik van biogas is al heel voordelig voor de luchtkwaliteit. Er moet echt hardere maatregelen genomen worden omtrent milieu, het klimaatprobleem moet niet vooruit worden geschoven.
  - (PvdA) We moeten slimmere maatregelen nemen omtrent de luchtkwaliteit. Maatregelen die niet per definitie meer hoeven te kosten.

- 10. Het belang van groen staat boven bebouwing.
- 11. De gemeente moet zoveel mogelijk taken uitbesteden aan private organisaties.

Slotwoord

- (D66) Het is zaak dat we eerst luisteren naar de Rotterdamse ondernemers, tegen welke zaken lopen zij aan. Daarom is D66 voor de vermindering van de regeldruk, iets waar ondernemers vaak mee te maken hebben. Tevens zijn wij voor goed onderwijs. Dat levert gekwalificeerde en ondernemende mensen op die kunnen aansluiten op de bestaande vraag. Tot slot moet er worden geïnvesteerd in innovatie, we moeten namelijk goede lange-termijn oplossingen aandragen voor huidige problemen.
- (CU) In de verschillende stellingen van vanavond staat het woord 'we' voor de burgers in Rotterdam. Zij zijn voor ons het belangrijkste en staan voorop in de aanpak van de stedelijke problemen in Rotterdam.
- (VVD) Wij zetten vooral in op de ondernemers in Rotterdam omdat zij volgens de VVD de drijvende kracht zijn van de stad. Hierdoor willen we zorgen voor minder belasting en minder regeldruk voor ondernemers.
- (CDA) Het EDBR heeft aangetoond dat er bezuinigt kan worden op het ambtenarenapparaat dus het lijkt me dat we daarmee kunnen beginnen. Op sommige projecten kan tevens worden bespaard.
- (SP) In het debat van vanavond heb ik klaarblijkelijk een onderdeel gemist en dat is de armoedeval als gevolg van de crisis bij het MKB. Bij de ondernemers zonder personeel. Ik vind het jammer dat er vanavond slechts aandacht is geweest voor de grote bedrijven in deze stad.
- (PvdA) Er gaan naast de problemen in Rotterdam ook heel veel zaken prima in deze stad. Laten we nu optimistische de toekomst in kijken en onze ondernemersstad weer op de kaart zetten de komende periode.
- (GL) Zoals u hoort zijn de meningen ook vandaag weer verdeeld. Waar GL op in wil zetten de komende jaren zijn innovatieve groene initiatieven zoals bijvoorbeeld het RCI. Daarnaast willen wij een levendige en bruisende binnenstad creëren waar mensen op een aangename manier kunnen vertoeven. Tot slot vinden wij onderwijs heel belangrijk, ook daar moeten we ons voor blijven inzetten.
- (LR) Wij willen de stad groener maken door het plaatsen van extra bomen, niet door allerlei dure initiatieven. Daarnaast vinden we de veiligheid een belangrijke taak van de gemeente. Onlangs heeft het EDBR gezegd dat er teveel projecten gemeentelijke ambtenaren bezig houden, in 25% van dergelijke projecten kan dus gesneden worden. Er moeten de komende periode vanwege de bezuinigen harde keuzes worden gemaakt en prioriteiten worden gesteld. Het is aan op 3 maart aanstaande aan de kiezer.
- Don Diego Poeder, voorzitter van de jury roept Salima Belhaj uit tot de winnaar van het debat.

Sfeer/Opvallend:

- Tijdens dit debat waren er vrijwel alleen ondernemers of leden van de KvK. Voor de liberale dames in deze verkiezingsstrijd was het een thuiswedstrijd en zij (Belhaj en Baljieu) maakten dan ook de sterkste indruk in het debat. Wubbo Tempel en Jan Noeverman maakte nauwelijks indruk en Schrijer was wel aanwezig maar dreunde vooral rijtjes met verkiezingspunten van de PvdA op. Gezien de setting van dit debat waren ook Leo Kleijn en Arno Bonte niet het meest opvallend in het debat hoewel de laatste nog wel enkele keren duidelijk naar voren

kwam met ideeën omtrent duurzaamheid en groen ondernemen. Tot slot vond ik na de twee dames Marco Pastors het sterkst naar voren komen. Hij benadrukte met name de zelfstandigheid van ondernemers en het feit dat de overheid daar zich weinig moet bemoeien. Daarnaast benadrukte hij enkele verkiezingspunten van LR die zouden kunnen bijdragen aan een goed ondernemersklimaat.

Bijlage 7

(Verkiezingsdebat ondernemerssocieteit 'de Delft', 16-2-2010)

Naam: Jurrian van Dijk

Bijeenkomst: Verkiezingsdebat ondernemerssociëteit 'de Delft'

Datum: 16 februari 2010 (19.30/21.00)

Locatie: Schiehaven 15, Rotterdam

Totaal aantal aanwezigen: ca. 50

Presentatie: Ron de Rhee

Aanwezige politici:

- Dominic Schrijer (wethouder, lijsttrekker PvdA)
  - Wubbo Tempel (deelraadslid Overschie, lijsttrekker CDA)
  - Jeanette Baljieu (huidig raadslid, lijsttrekker VVD)
  - Marco Pastors (huidig raadslid, lijsttrekker Leefbaar Rotterdam)
  - Jan Schonk (3^e kandidatenlijst D66)
  - Leo de Kleijn (huidig raadslid, lijsttrekker SP)
-

Programma:

- Introductie: Waarom zou ik als ondernemer op uw partij stemmen?
- Stellingen aangevuld met vragen uit het publiek
- Slot: Na de verkiezingen

Introductie: (Waarom zou ik als ondernemer stemmen op uw partij):

- (VVD) Onze verkiezingskrant kopt met 'VVD voor de ondernemende Rotterdammers', dat zegt op zich voldoende. Het zijn de ondernemende Rotterdammers die deze stad hebben opgebouwd, zij zijn degenen die werk hebben verschaft in deze stad. Daarom wil de VVD deze groep mensen vertegenwoordigen de komende vier jaar. Concreet willen we de lasten van deze Rotterdammers terug brengen door de OZB te verlagen en de regeldruk te verlagen. Ook moeten we de prikkel om te werken verhogen in Rotterdam. Nu hoor ik vaak van ondernemers dat ze moeilijk aan personeel kunnen komen omdat door allerlei toeslagen het voor mensen met een uitkering niet langer aantrekkelijk is om te werken. Wij als VVD zeggen werken moet lonen.

- (PvdA) Er is nieuw leven geblazen in 'de Delft' door 80 leerplaatsen in hout- en metaalbewerking te creëren op de werf. Op die manier worden jongeren vaktechnisch geschoold en kunnen ze aan het werk in het MKB, een bedrijfstak die een boost nodig heeft in deze stad. Op de eerste plaats moeten daarbij mensen aan het werk gehouden worden en ondernemers worden gestimuleerd. Daarnaast moeten we in Rotterdam iedereen de kans geven om te groeien door in te zetten op onderwijs, iets waar we de afgelopen 4 jaar al mee bezig zijn geweest. Daarbij is de toekomst van mensen belangrijk en niet hun afkomst.

- (CDA) Wij als CDA hebben voor de komende verkiezingen enkele kernthema's zoals gezin, jeugd en wijken. Concreet willen we daarbij inzetten op extra starterwoningen in het centrum, het sluiten van coffeeshops en het verbieden van blowen op straat. Blowen is namelijk op de eerste plaats slecht voor de gezondheid, op de tweede plaats leidt het tot schooluitval van jongeren en tot criminaliteit. Dat willen we als CDA voor zijn! Daarnaast staat het CDA voor bedrijvigheid in de wijken, en dan met name voor de belangen en veiligheid van het MKB. Met het oog op de komende bezuinigingen willen we voor deze ondernemers de in ieder geval niet verhogen maar proberen stabiel te houden.

- (LR) Haalt 'enge' quote aan van Ronald Reagan "We are from the government and we are here to help you". Er zijn in Rotterdam, en sowieso in het algemeen, twee soorten

ondernemers. De stille ondernemers waar je nooit wat van hoort en die voor eigen rekening zakelijke risico's nemen en de ondernemers die kijken wat er te halen valt bij de overheid. Het zijn die laatste ondernemers die de laatste jaren een steeds grotere last zijn geworden voor de overheid. In deze periode van crisis moeten we zorgen dat de lasten voor de overheid niet groter maar kleiner worden. Het overheidsapparaat moet worden afgestemd op een toekomst die zich kenmerkt door globalisatie en de afbraak van de verzorgingsstaat. Kortom het overheidsapparaat moet kleiner zuiniger en zoveel mogelijk gericht zijn op lastenverlichting ipv. lastenverzwaring voor de burger. Wij van LR gaan uit van een model waarin men bedrijfsmatig en met zo min mogelijk geld zo grootst mogelijke resultaten nastreeft. Wat er vervolgens van het gemeentelijke budget overblijft geven we terug aan de Rotterdamers.

- (SP) Op de eerste plaats moet ik vaststellen dat er geen één belang is van één soort ondernemer. Er zijn verschillende soorten ondernemers met verschillende belangen. Op de tweede plaats valt het me op dat er bij economische debatten, net als die van gisteren bij de KvK, de nadruk alleen ligt op ondernemers. En bij debatten over werkgelegenheid gaat het vooral over de rol van de werknemers. Het is zonde dat deze debatten gescheiden plaatsvinden, werknemers en werkgevers zouden juist moeten kijken wat hun gemeenschappelijke belangen zijn. En ik zeg het niet vaak maar in deze ben ik het wel met Marco Pastors eens, echte ondernemers gaan niet naar de overheid. Daarom is het zaak dat we niet vervallen in zeurdiscussies over gemeentelijke steun aan ondernemers.

- (D66) Ondernemers en overheid hebben soms wel gemeenschappelijke doelen en zijn ten dele van elkaar afhankelijk. Met het oog op de huidige zwakke arbeidsmarkt in Rotterdam wil D66 fors inzetten op onderwijs. Dit is een andere aanpak van die van de PvdA die zich vooral richt op creëren van werkgelegenheid. Echter voor een goede baan dienen mensen behoorlijk geschoold te zijn en dat is dan ook waar onze focus op ligt. Naast het onderwijs willen we als D66 tevens de zwakke kwaliteit van leven in deze stad aanpakken. Daarom mag er wat ons betreft niet op de cultuursector bezuinigd worden omdat deze in onze visie de mensen in de stad bindt. Van dit budget moet een deel worden achtergehouden door het college om flexibel in te zetten gedurende de collegeperiode. Tot slot willen wij voor ondernemers een overheid die naar hen luistert, bijvoorbeeld door één aanspreekpunt voor ondernemers te creëren bij de gemeente. Op deze punten zijn grote slagen te maken en kunnen we bouwen aan een gezonde toekomst van Rotterdam.

- (Vraag uit het publiek) Het is evident dat er bezuinigd moet worden op de gemeentelijke uitgaven, hoe willen de aanwezige partijen dat doen.

- (PvdA) Er kan worden gesneden in het gemeentelijke ambtenarenapparaat zo hebben berekeningen van het EDBR uitgewezen. Met name op de beleidsambtenaren kunnen we bezuinigen. Op de uitvoerende ambtenaren kan niet worden bezuinigd, zonder die mensen zou het vuilnis niet worden opgehaald de plantsoenen niet worden bijgehouden enz. Overigens vindt de PvdA dat er op onderwijs niets bezuinigd moet worden. Ook bezuinigt de PvdA bij winst niet op buurt- en wijkvoorzieningen. Bovendien moeten we afwachten of het kabinet de gemeenteraadsverkiezingen haalt, dan is het nog maar de vraag of we met dergelijke bezuinigingen te maken krijgen.

- (VVD) De VVD is de enige partij die al een bezuinigingsvoorstel heeft gedaan voor zo'n E 100 mln. Het is een feit dat er bezuinigingen aan komen en we moeten niet zoals de PvdA end en de SP struisvogelpolitiek bedrijven. In ons bezuinigingsvoorstel willen we onder andere snijden in het aantal ambtenaren, de budgetten van deelgemeenten en de cultuursector. Echter, op veiligheid en politie wil de VVD niet bezuinigen, dit is een basisvoorwaarde voor vooruitgang in Rotterdam. Ook zijn wij niet voor een lasten verzwaring voor ondernemers, zij vormen immers de economische motor van deze stad.

- (D66) In tegenstelling tot de VVD doet D66 geen beloftes over het stabiel houden of verlichten van de lasten. LR geeft al op voorhand E 140 mln. uit aan lastenverlichting. Gezien de aankomende bezuinigen is het noodzakelijk dat er prioriteiten worden gesteld. Voor D66 ligt die prioriteit bij onderwijs en de kwaliteit van wonen in de stad (lees cultuur). Er kan wat ons betreft wel worden bezuinigd op de gemeentelijke overheid. De overheid moet kleiner maar de deelgemeenten hoeven daarvoor niet te worden afgeschaft. Ook moet er gekeken worden naar het sociale stelsel in Rotterdam dat te ruime vormen heeft aangenomen. Het verschil tussen werk en uitkering is te klein geworden. Werken moet lonen.

- (CDA) Als er bezuinigingen komen zou de PvdA van Schrijver de regering laten vallen, we gaan dat nog zien de komende periode. Wij als CDA constateren dat er teveel geld weg stroomt als gevolg van de frictie tussen de centrale gemeente en de deelgemeentes. Daar valt wat ons betreft te bezuinigen.

- (SP) Het is zaak dat we de mensen duidelijkheid geven in welke sectoren we wel en niet willen investeren. Wij als SP willen we in ieder geval niet bezuinigen op het armoedebeleid, op die manier krijgt iedereen in Rotterdam de kans om mee te doen. D66 wil dat er niet wordt bezuinigd op de G-10 en ook de PvdA wil niet bezuinigen op het grote stedenbeleid.

Overigens is een meerderheid van de partijen tegen de bezuinigingen en zijn er wat dat betreft ook nog geen concrete besluiten genomen. Als er dan toch bezuinigd moet worden dan kan er wat ons betreft best een stofkam door de gemeentelijke bureaucratie.

- (LR) Omdat veiligheid volgens de Rotterdammers en dus ook voor ons topprioriteit heeft willen wij niet bezuinigen op de politie. Wanneer de landelijke bezuinigingen toch het Rotterdamse korps treffen dan betalen wij de geschatte E 40 mln. uit de gemeentelijke kas. Ook willen wij als LR E 500,- terug geven aan de Rotterdammers, op die manier hebben de mensen extra bestedingsmogelijkheden die ten goede komen aan de Rotterdamse economie. Dat kost een hele hoop geld wat gegeneerd kan worden door de deelgemeenten af te schaffen Dat op zich scheelt al een hoop en bovendien houden ze ambtenaren van de centrale gemeente dan niet langer bezig. Ook in de cultuur en de welzijnssector kan wat ons betreft een hoop worden bezuinigd, het gaat dan subsidies waarvan onduidelijk is waaraan ze eigenlijk bijdragen. LR is de partij die durft te snijden in deze sectoren. Het is zaak dat we in de toekomst anders gaan denken over de gemeentelijke uitgaven, problemen worden namelijk niet altijd opgelost door er meer geld in te pompen.

- Hoe staan de aanwezige partijen tegenover de infrastructuur in deze stad, een belangrijk gegeven voor de ondernemers in Rotterdam.

- (PvdA) Op het gebied van infrastructuur is er al veel gebeurd de afgelopen 4 jaar. Ik noem de bouw van de markthal, de aanleg van de Tweede Maasvlakte, snelwegen rondom de stad (het Rijk wil hier ook in investeren). Daarnaast moeten we ook de kleine projecten blijven ondersteunen en de bezuinigingsvoorstellen op het ambtenarenapparaat van de EDBR serieus nemen. Want bezuinigingen vanuit de Rijksoverheid, komen er gewoon aan. Met oog op de infrastructuur van deze stad moeten we het vertrouwen in de economie blijven stimuleren alsmede de bouwproductie in Rotterdam op peil houden.

- (Vraag uit de zaal) De overheid toont zo weinig lef in de bestuurlijke beslissingen die ze nemen, hoe kan dat veranderen de komende periode.

- (CDA) Met het stimuleren van de ontwikkeling van een enorm project als het stadionpark wordt er mijns inziens best lef getoond door sommige Rotterdamse partijen, waaronder het CDA.

- (D66) We moeten als lokale overheid de mensen geen mooie verhaaltjes voor houden. Daarentegen moeten we als gemeente realistisch zijn. Het opvangen van de werkloosheids crisis door de overheid zoals een PvdA-plan voorstelt is praktisch onhaalbaar. De huidige lokale overheid leeft op te grote voet leeft, wij al D66 pleiten voor een slank gemeentelijk apparaat. In de bestrijding van werkloosheid zou onderwijs de sleutel moeten zijn, op die manier worden mensen opgeleid voor de banen die er zijn. Daarnaast is ondernemerschap in Rotterdam dat is hetgeen dat in de toekomst werkgelegenheid oplevert en niet het creëren van banen vanuit de overheid.
- (SP) D66 moet eens stoppen om iedere gelegenheid een ander verhaal op te hangen. Nu zeggen ze te willen investeren in onderwijs terwijl ze vanmiddag nog hebben gepleit voor investeringen in de werkgelegenheid.
- (D66) Dat is dus typisch SP, de creatie van werkgelegenheid is niet iets dat vanuit de overheid hoeft te komen maar door de markt zelf kan worden geregeld.
- (SP) Sommige mensen in Rotterdam hebben nu eenmaal noodzakelijkerwijs een uitkering.
- (PvdA) Momenteel werken er 70.000 mensen in de haven. Door de vergrijzing gaan er de komende jaren 35.000 van deze mensen met pensioen. Het gevolg is dat er de komende jaren een groeiende behoefte gaat ontstaan aan gekwalificeerde vakmensen. Daarom is het de komende jaren zaak dat er in Rotterdam voldoende jongeren een vakopleiding kunnen volgen. Daarnaast is het van belang dat drop-outs worden geholpen. Deze jongeren kunnen bijvoorbeeld worden begeleid in het oppakken van een opleiding of het vinden van betaald werk.

- (Vraag van het publiek) Ik als ondernemer snap niets van al dat macro-economische gebrabbel hier vanavond, de enorme bureaucratische papiermolen, dat is hetgeen waar ik tegenaan loop.

- (PvdA) Dat moet geregeld worden. Dergelijke zaken moeten sneller kunnen
- (Reactie uit het publiek) Je hebt er vier jaar gezeten, wat heb je dan gedaan aan deze bureaucratische papiermolen.
- (CDA) Wat ik me afvraag is hoe LR denkt ieder huishouden in Rotterdam E 500,- te geven? (Opeens viel Tempel Pastors aan, terwijl het debat op dat moment daar helemaal niet over ging)
- (LR) Als LR benaderen wij de gemeente als bedrijf met de Rotterdammers als aandeelhouders. Na jaren van gemeentelijke lastenverzwaring is het tijd dat de gemeente ook weer eens wat dividend aan de aandeelhouders uitkeert. Snijden in de gemeentelijke uitgaven is mogelijk, ik kan verschillende voorbeelden geven.
- (VVD) Zo'n belofte kan je niet waar maken Marco.

- (Vraag uit het publiek) Hoe zit dat met dat weghalen van de verschillende kraampjes in de binnenstad, het is een schande dat dergelijke ondernemers op deze manier worden dwars gezeten.

- (PvdA) Met die maatregelen proberen we de verrommeling in Rotterdam tegen te gaan. Er zijn momenteel te veel plekken waar het er niet uit ziet. Er ligt bijvoorbeeld teveel vuil rond dergelijke kraampjes of de stroomvoorzieningen van deze stands zijn gevaarlijk.
- (LR) Het is toch mogelijk vanuit de gemeente boetes te geven voor dergelijke onwenselijke overlast rondom deze kraampjes. Maar nee, wat betreft de PvdA kunnen deze hardwerkende ondernemers met hun bloemenstalletje het nakijken hebben. Het getuigt in mijn ogen ook van een enorme decadentie van de PvdA om met deze zaken bezig te zijn.

- (VVD) Je moet kijken naar het straatbeeld, ik ben het met Schrijer eens dat het er in sommige gevallen gewoon simpelweg niet uit ziet.
- (PvdA) Wij willen de binnenstad een kwaliteitsimpuls geven. De binnenstad moet groener worden en een prettige plek zijn om te wonen en te werken. Rotterdam heeft behoefte aan een betere uitstraling. Daarom pleiten wij als PvdA ervoor om in ieder geval geen nieuwe vergunningen uit te schrijven voor standjes in de binnenstad.

- Hoe denken de aanwezige partijen over een eventuele coalitie de komende collegeperiode?

- (PvdA) Wij willen in ieder geval niet de komende vier jaar met LR in één college zitten
- (LR) Als LR willen we meebesturen, dat zou eventueel kunnen met de PvdA. Feit is dat zij ons uitsluiten. Dat hoeft echter niet heel veel te zeggen bij de PvdA, het zou best kunnen dat ze na de verkiezing van mening veranderen.
- (Vraag uit het publiek) Kan het wellicht wat minder grof in de gemeenteraad de komende periode, het zou voor Rotterdam goed zijn als de gemeenteraad wat stabiliteit zou uitstralen.
- (PvdA) Dat ben ik met meneer eens, de omgangsvormen in de gemeenteraad moeten anders, het fatsoen moet terug. Als gemeenteraad zijn wij immers degenen die het goede voorbeeld zouden moeten uitstralen. Het is voor de PvdA de vraag hoe we in Rotterdam op een prettige manier met elkaar kunnen samenleven. LR is mijns inziens het laatste jaar geradicaliseerd legt de nadruk op dubbele paspoorten, onze moslimburgemeester, minaretten etc. LR wil blijkbaar terug naar 2002 en wij willen ons richten op de toekomst.
- (VVD) Als VVD willen wij vol voor Rotterdam en de Rotterdammers gaan. Wij zijn de enige partij met wie de verkiezingspunten ook daadwerkelijk gerealiseerd kunnen worden. Wat betreft een coalitie sluiten wij geen enkele partij op voorhand uit, laat eerst de kiezer maar eens beslissen op 3 maart.
- (SP) De armoede in Rotterdam is een groot probleem, alsmede de slechte staat van vele huurwoningen en de werkgelegenheid. Wij als SP willen een sociaal beleid de komende vier jaar, iets wat met de VVD niet gaat lukken de komende 4 jaar.
- (CDA) Het CDA is tegen de polarisatie in deze stad. LR en PvdA pretenderen recht tegenover elkaar te staan maar in werkelijkheid lijken de standpunten van beide partijen behoorlijk op elkaar. Kijk bijvoorbeeld naar de standpunten van beide partijen op het gebied van veiligheid en economie. Het politieke middenveld in Rotterdam moet weer groeien om deze polarisatie te doorbreken.
- (D66) Zowel LR als de PvdA hebben belang bij deze tweestrijd. Op die manier lijken de verkiezingen alleen over deze twee partijen te gaan. Het komende college moet lef en inhoudelijke visie tonen, dat is belangrijk van Rotterdam. Wat betreft een coalitiepartners hebben wij evenals de VVD geen voorkeuren.
- (LR) Wij sluiten bij voorbaat geen enkele partij uit van eventuele coalitieonderhandelingen. Hetgeen dat komende jaren het verschil gaat maken in Rotterdam is of LR na 3 maart in het college komt.

Sfeer/opvallend

- Het verkiezingsdebat van vanavond vond plaats in een besloten gezelschap van leden van de sociëteit. Vandaar dat de nadruk lag op ondernemen, infrastructuur en werkgelegenheid/scholing. Met name Jeanette Baljieu, Marco Pastors en Jan Schonk van D66 maakten een goede indruk bij de aanwezigen. De punten die zij naar voren brachten, o.a over gratis parkeren en het luisteren naar ondernemers. Wubbo Tempel en Leo de Kleijn brachten hun standpunten op zich goed naar voren maar kwamen in gezien de context van dit debat niet heel erg goed tot hun recht, hoewel Tempel een paar zinnige opmerkingen plaatste over het

MKB. Dominic Schrijer maakte deze avond ook geen hele sterke indruk Zijn collegebeleid van de afgelopen 4 jaar werden door toehoorders en de andere deelnemers aan het debat aan de kaak gesteld. Daaruit ontstond de indruk dat olv de PvdA de laatste jaren enkele zaken niet ten goede waren veranderd waaronder de bureaucratische regeldruk voor on